

OULD RHENEN

DRIEENTWINTIGSTE JAARGANG

JANUARI 2004

NO. I

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : L.E.G. Bultje- van Dillen, Rhenen, tel. 0317-614058
H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Uitsnede van een aquarel van J. le Blanc

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

drieëntwintigste jaargang

januari 2004

no. 1

Inhoudsopgave

Voorwoord

H.P. Deys blz. 5

'Schoneveld', het goed te Achterberg en de familienaam

Ad J. de Jong blz. 6

Bartholomeus van Bassen en Pieter Saenredam

H.P. Deys blz. 26

De Tollenburg in de Mars

Ad J. de Jong en Willem H. Strous blz. 30

Joden in Rhenen in WO II

A.G. Steenberg blz. 42

(Financiële) Jaarverslagen 2003 blz. 51

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. en

Stichting "Vrienden van het gemeentemuseum te Rhenen"

Twee Merovingische urnen, gevonden op het terrein van de boerderij Groot Schooneveld te Achterberg in 1952 (foto A.J. de Jong)

Voorwoord

H.P. Deys

Dit eerste nummer van de 23ste jaargang van Oud-Rhenen is een bijzonder nummer, omdat het voor het eerst kleurenafbeceldingen in een reguliere aflevering bevat. De aanleiding hiervoor is dat wij konden beschikken over een diapositief van hoge kwaliteit van een schilderij voorstellende het interieur van de Cunerakerk, waarvan het bestaan ons tot kort geleden geheel onbekend was. Dit schilderij werd bij toeval door één onzer leden, al surfend op het web, gevonden. Het belang van deze vondst achtte het bestuur dusdanig, dat de kosten die verbonden zijn aan de kleurendruk alleszins verantwoord zijn.

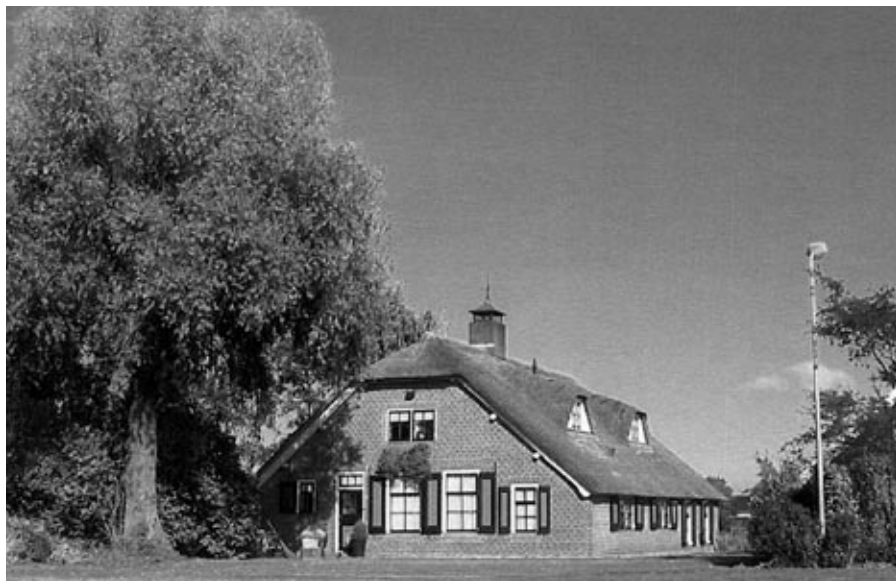
Door plaatsgebrek in dit nummer houdt u het als immer uitgebreide en goed gedocumenteerde jaarverslag 2003 van de Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) te goed tot het meinumnummer 2004.

Het gaat goed met onze vereniging. Wij hebben thans een ledental van 550 adressen, waarvan er 30 niet betalende lidmaatschappen zijn (pers, bibliotheken, historische verenigingen waar wij een ruilabonnement mee hebben, etc.). Ons tijdschrift Oud-Rhenen wordt, dankzij de goede inhoudelijke kwaliteit en de verzorgde lay-out, allereerst zeer gewaardeerd.

Wij bereiden ons thans voor op het 100-jarig bestaan van de Vereniging, eind 2007. Naast enkele festiviteiten zal het zwaartepunt komen te liggen op de uitgave van een boek waarin getracht zal worden in een aantal hoofdstukken de belangrijkste aspecten uit de geschiedenis van Rhenen te bespreken, vanaf de prehistorie tot aan de na-oorlogse jaren. Hiervoor is een redactieraad geformeerd, die de nodige auteurs zal benaderen. Een Comité van Aanbeveling is actief om het nut van de uitgave van het Rhenen-boek te onderstrepen en om de noodzakelijke fondsenwerving te ondersteunen. Dit comité bestaat uit:

Jhr dr. P.A.C. Beelaerts van Blokland te Utrecht, voorzitter; G.F. Naafs te Wijk bij Duurstede/Rhenen, vice-voorzitter; mw. mr. E.S.C. Erkelens-Buttinger te Utrecht; mw. mr. M.N. Kallen-Morren te Zeist; prof.dr. P.H.D. Leupen te Hilversum; W.A. van Ommeren te Elst (U); prof.dr. W.A.B. Stalman te Rhenen; en W.H. Strous te Rhenen, secretaris.

Er is in het verleden al heel veel over de geschiedenis van Rhenen gepubliceerd, maar een deel daarvan is niet zo gemakkelijk toegankelijk. Wij zijn van plan al deze wijsheden en wetenswaardigheden in een prettig leesbare vorm, voorzien van veel illustraties, in een handzame vorm bijeen te brengen. Hierbij zullen de nieuwste inzichten een bij-de-tijdse geschiedschrijving van ons leef- en woongebied moeten garanderen.

De tot woonhuis verbouwde boerderij Groot Schooneveld te Achterberg, najaar 2003
(foto A.J. de Jong)

Deel van de fraai aangelegde tuin bij de woonboerderij Groot Schooneveld te Achterberg,
30 december 2003 (foto A.J. de Jong)

‘Schoneveld’, het goed te Achterberg en de familienaam

Ad J. de Jong

Het goed Schoneveld te Achterberg

De familienaam van Schoneveld of van Schooneveld komt men vooral tegen in zuidoost-Utrecht hetgeen al deed vermoeden dat er mogelijk een relatie was met een veldnaam of de naam van een boerderij. Het blijkt inderdaad dat we hier te maken hebben met een reeds in de middeleeuwen bestaand goed in Achterberg^{1,2,3}. Bij een akte van 28 juni 1270 berichtte Gijsbrecht heer van Amstel aan “sculteto, scabinus in Rhenen”, dat hij zijn goed Schoneveld in de parochie Rhenen had overgedragen aan de heren van het Duitse huis bij Utrecht; hij kon hiermee toetreden tot deze orde. Deze edelman had blijkbaar dit goed onder zijn eigen zegel overgedragen, maar vond het correct dit ter kennis te brengen van het stadsgerecht van Rhenen, dat gewoonlijk dergelijke overdrachten regelde. Op 23 juli 1285 oorkonden “sculteto et scabini de Renen”, dat domina Volfendis, weduwe van Hugo Wolf, afstand had gedaan van haar recht van vruchtgebruik op bovengenoemd goed Schoneveld ten behoeve van genoemd Duitse huis.

In Ons Voorgeslacht (tijdschrift van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie) werd in Jaargang 1989 p. 269 melding gemaakt van een goed onder Rhenen: ‘Een hofstede en goed van Schoneveld met toebehoren in hoog en laag in een ongenoemde plaats’.

27-10-1276: Gijsbert van Amstel geeft na de dood van vrouw Wolwind, die aankwam van Elias, haar zoon, als eigen aan de heren van het Duitse Huis, Ketner, OSU., IV, No. 1916.

23-7-1285: Vrouwe Wolwind, weduwe heer Hugo Wolf, doet voor schepenen van Rhenen afstand van haar lijfdocht, OSU, (Stichtse oorkondenboeken)², IV, nr. 2231.

Volgens oorkonde No. 311 in dr. Berkelbach van de Sprenkel’s ‘Register van Oorkonden van de Bisschoppen van Utrecht’ (anno 1937) was Elias de Sconenvelde 13.2.1315 schepen te Rhenen. Tevens werd een (dezelfde?) Elyaes van Schonevelt in 1333 burger van Utrecht.

In één van de oorkonden van de Duitse Orde, anno 1277, wordt melding gemaakt van een overdracht door de Graaf van Bentheim aan de kerk van Rhenen van het heerlijk recht en het recht van de gruit en de tiende, ondermeer in de Nude, die hij placht te innen, onder voorwaarde dat deze goederen eeuwig in

bezit zouden blijven van het Duitsche Huis. Deze acte is verleden te Bentheim in tegenwoordigheid van hiermee instemmende getuigen, onder wie zich bevond Ludolff van Sconevelde, ridder en kastelein, zoon van Boydekinis. Ludolf van Sconevelde bevestigt deze overdracht nog eens in 1290 en 1293.

Er bevond zich ook een goed Schoneveld in 't Goy bij Houten met eveneens een relatie naar de graven van Bentheim, en ook de familie Wolf, die kennelijk veel bezittingen hadden in zuidoost Utrecht en in Achterberg. Ph.J. van Dael publiceerde hier deels over in Oud Rhenen⁴.

Er is enig heraldisch onderzoek gedaan waarbij bleek dat een familie Van Schoneveld, genaamd van Grasdorp, ondermeer uit de regio Bentheim als wapen een molensteen voerde⁵. De van Schonevelts te Houten echter voerden drie gespen als wapen op hun zegels. Meermaals komt men de voor naam Evert tegen bij deze familie⁶, zoals op het zegel van Evard van Sconevelt uit 1399 met betrekking tot de eigendomsbewijzen van 16 morgen en 1 hont land van het gasthuis in 't Goy en van Ariaen van Sconevelt uit 1488⁷.

Heraldicus J.-B. Rietstap geeft in zijn *Armorial Général* als wapen voor de familie van Schoneveld in de provincie Utrecht een doorsneden wapenschild, boven: naast elkaar drie gespen, beneden: een linkerschuinbalk beladen met drie rozen.

In het Oud Archief⁸ te Rhenen bevindt zich een extract uit een brief anno 1461 met betrekking tot het leengoed Schoneveld in Achterberg, dat luidt als volgt:
“Richters ende schepenen Hermansz, Everwijn, Gwtuelt, Waey, Pluderen, Claysz, Velkener, Paeds. Jonckfr Janna, weduwe Frederix van Steenre mijt hore gecozen momber Henrick Bor van Pluderen voir opgedragen overgegeven ende na vertegen Heren Herman van Colen ten behoef des Convents Sint Agniete tot Riene van Sint Franciscus oirde de vrije eygendom bouwinge huys, hof erflandt vene hoge en lege wilt en tam mijt alle sijne toebehoren geheyten Scoenevelt soe dat nu verpacht is aen Claes van Laer gelegen afterden berch behoudelick mit ijgelyck sijns thijs ende paches nuij recht wtgaende”

Schoneveld was dus aan de Agnieten overgedragen. Hierover vinden we meer in het Cartularium van dit klooster uit begin 16e eeuw, dat zich in het Utrechts Archief bevindt⁹. Daarin vinden we nadere informatie:

“Van V mergen toe Scoenevelt achterberg ghelegen boven Middelwijck anden berch. Wij Johan van Rien, richter, Roloff Spynder, Evert Lijster, Johan die Wilde, Aelbert die Wit, Willem Claessen, Hubert Freyse ende Gijsbert van Wijck, schepenen binnen Rien, oerconden mit desen brieve....quamen Mathijs van Leertsem ende Jonckfr. Jutte sijne echten wijve ende hebben opgedragen aen Hermen van Coelen bewaere dess qvents van Sanct Franciscus oerden een stuck

lands gelegen boven Middelwijck anden berch houdende omtrent vijff mergen land een luttel min of te meer ter goede maten in den gerichte van Riene, voitijs Otten van Rienen toe weesen plach ende daer o.w. Henrick Bor van Ameongen, z.w. der stadt Harspe van Rienen ende w.w. die Veltsteeghe.....etc. anno 14 hondert Liiij (anno 1454)”.

Dit was dus een gedeelte van het complex dat richting de heuvelrand lag tegenover Middelwijck dat naast Stuivenest lag. Het sloot aan bij de Veldsteeg, later Engsteeg, bij de ‘Harspe’, een boerderijencomplex dat de stad Rhenen toebehoorde (zie hierover het proefschrift van W. van Iterson¹⁰).

Voorts in het Cartularium o.a.:

“Van Coenencamp op Velderbroek horende tot Schoenvelt.

Wij Evert Freyse van Dolre ende Henrick die Wilde, richters, Evert Freyse van Dolre, Henrick Bor van Pluderen, Mathys van Leersem, Lambert van Eymeren, Otte die Jongh, jan van Gerixham Reynerszoen ende Arent Bor van Leertsem, schepenen binnen Rienen oerkonden...quamen Pouwels Thuer ende Kathrij sijn echte wijff, Jan van Aemstell ende Bartraet zij echte wijff ende Kathrijn heeft tot eene momber gecozen Pouels hore echte mane voorz. Ende Bartraet Johan horen echte maneopgedragen... Ott van Welle priester.. lands gelegen op Velderbroek gehieten Coene camp...o.w. Henrick Bor van Ameronghe, w.w. Evert Lijster, n.w. Harmans erfgenamen van Steenren en z.w. die Weteringhe...(anno 1440).”

Deze Otte van Well draagt het een jaar later weer over. Een en ander hangt samen met de Ridderlijke Duitsche Orde die een commanderij had te Rhenen; de commandeur van Rhenen was aanvankelijk pastoor van de Cunerakerk. Deze orde schonk, verpachtte of gaf goederen in leen aan het Agnietenconvent te Rhenen, dat deze vervolgens weer doorverpachtte en zodoende een gegarandeerde bron van inkomsten had. Daarom lezen we bijvoorbeeld ook:

“Schoenvelt achterberch V mergen....

Wij broeder Johan van Haefften lant Comendeur en ghemeyn comendeuren der Balije en dees qvents van Utrecht...opgedragen...erfrenten...aan de susteren...bouwinghe toe Schoenvelt...in de kerspел van Rienen gelegen is...segelen der huysen toe Tyell en toe Rhenen aen die opene brief 14 Lvij (anno 1457) op St Jacobsdach”.

De Rhenense kloosterzusters kregen tevens de nodige goederen in handen door intrede van vaak bemiddelde vrouwen. Hun bezittingen te Rhenen en in de Betuwe waren dan ook aanzienlijk. In 1617 werd een inventarisatie gemaakt van de bezittingen van de Agnieten te Rhenen (zie Het Utrechts Archief, archief van het St. Agnietenklooster te Rhenen, inv.nr. 1223); hierin werd ook een charter m.b.t.

Schoneveld genoemd, waarop de letter H was aangebracht bij de inventarisatie: *‘Eenen brief van de Bouwingh achterberch genaempt Schonevelt met drie groene segelkens, get(ei)c(en)t met H’.*

Voorts:

‘Een briefken met acht groene segelkens nopende tlandt tot Schonevelt boven Middelijck sijnde vijff mergen, getct met OOO.

Over de landerijen moest Oudschildgeld betaald worden, een gewestelijke belasting. Deze heffingen werden vastgelegd in kohieren, waarbij per perceel de belastingplichtigen en de gebruikers genoemd werden, een belangrijke bron voor genealogisch onderzoek. Zo vinden we in de Oudschildgeldboeken¹¹ over de jaren 1536 en 1599 over Schoneveld het volgende:

“Item (Convent van Rhenen) vant goet Schoonevelt. Bruijckt Gerrit Ewen (anno 1536) over sijn XIJ mergen Berchlandts elcke morgen is getaxeert jaerlijcx op een mude rogen.

Nogh ses morgen hooijlandts met huijs ende hoff met plagh landt, heij ende weij ende hooijlandt geeft jaelicks tsamen VIIJ kar.gld. ende XVJ stuvers sjaers. Nu (anno 1599) bruijcker Thonis Jaspersse”.

“Item (anno 1536) vier mergen Berchlandts hoorende bij dit voorsz. goet bruijckt Gerrit voorsz. ende geeft jaerlijcx voer elcke mergen vijff st. facit XX stuvers. Nu (anno 1599) Bruijcker Thonis Jaspersse”.

Deze Thonis Jaspers weten we nu, was een zoon van Jasper Goerts, die vermoedelijk weer een zoon was van de in 1536 genoemde Gerrit Ewen. Leden van deze familie gingen zich later van Schoneveld noemen.

Op basis van bovengenoemde gegevens uit de middeleeuwen weten we nu Schoneveld redelijk te situeren en weten we ook wat meer over dit gebied. Gedeelten van het goed Schoneveld waren namelijk in de 16e, 17e en 18e eeuw lenen van de ridderhofstad Sterkenburg, welk huis zelf een leen was van het hertogdom Gelre.

Te Achterberg komt men in de middeleeuwen meer Gelderse bezittingen tegen, zoals Grootveld, later onderdeel van het goed Prattenburg. ‘Veld’ komt men ook tegen in de naam van een ander goed te Achterberg, genaamd Ten Velde.

In bovengenoemde extracten lezen we hierover:

‘Anno domini IIIJ’ LIIJ (anno 1454) thijende Richters Riene scepen v. vsz. Wild, Cleve, Wit, Wyck, Reyersz, Paedss, Michsz, Thomasz, Johan van Zulen en Jonckfr. Syn echte wijf geven over en dragen op Evert Freyse van Strowich die bouwinge tot Velde die Bernt van Dolre te wesen

Groot Schooneveld vanuit het zuidwesten gezien, zomer 2002 (foto A.J. de Jong)

Groot Schooneveld vanuit het noordoosten gezien, december 2003 (foto A.J. de Jong)

geheyten Ramesteyn mijt bosch ende broeck hoge en lage welck bos geheyten die Uddermaete mijt heije ende weye mijt alle sijne wtslach ende mede vuyt frencke thyende ende van alsulcke lant als Bert van Dolre liggen had inder Capelle camp ende Heren Sweders Ram ende inde Ruwen Camp”.

Maris⁶ vermeldt dat er in het leenboek van de Gaasbeekse leengoederen van bisschop David van Bourgondië een inschrijving was anno 1461, van ‘een hofstede gelegen te Velde beneden Gheerdensteede in den kerspellen van Renen’. Van deze Gaasbeekse lenen heeft dr. J.C. Kort een repertorium doen verschijnen¹².

Sconevelt strekte zich uit van ongeveer Stuivenes in het oosten, onder het goed de Pegel, tot aan de bergrand in het westen. Er liep een Veldsteeg (later Engsteeg) door het complex, waarover bijvoorbeeld de boerderij de Pegel het recht had de schapen te drijven naar de heidegebieden op en over de heuvelrand. Wat noordelijker lag de Geertesteeg met het goed Ten Velde, met daarop Remmerstein. Daarnaast de Dickenberg en Boeckelshoeve.

Grootveld, tinsgoed van de graaf van Gelre, lag nog verder naar het noorden, aansluitend op de Rijn (de Vorder) bij Ghevartswoord.

De oudste akte in het Oud Archief van de Gemeente Rhenen, die van 24.4.1337, behelst een verklaring van bisschop Johannes van Diest. Hij zegt, dat Wouter Ghevartsz van Renen hem heeft opgedragen het burchtleen van de Horst, genaamd Ghevartswoord, gelegen bij de Vorder (ter hoogte van Zwijnsbergen), dat ook zijn vader als burchtleen had gehouden, zie van Iterson *De Stad Rhenen* p. 188. Op 21 juni 1350 kwam dit leen aan de familie Van Hemert toen Aelbrecht van Hemert hiermee werd beleend.

Ten oosten van deze ‘Veldengordel’ lag het veengebied, later weidegebied, Velderbroek, langs de rivier de Eem, later de Grift. Over Grootveld, naast Prattenburg, zal nog separaat gepubliceerd worden.

Eeuwen later wordt in een schepenakte van 28 februari 1760 een nadere omschrijving van het goed Schoneveld in Achterberg gegeven. Op die datum transporteerden leden van de familie van Schoneveld 1/6 deel ‘in een hofsteede, bestaande in hujsinge, berg, schuur en schaepschott, mitsgaders bouw-, weij-, hooi, heij- en drieslanden, van ouds genaamt Schonevelt, groot ongeveer zestien mergen’ te Achterberg onder Rhenen

Er worden geen belendingen genoemd. Van Iterson wist daarom in zijn boek *De Stad Rhenen* niet aan te geven waar dit goed zich precies bevond. Van Iterson stelt dat, gezien er van het goed ‘uitzettingen van de Nude’, dit zijn waterschapslasten, werden betaald, het geheel of ten dele ten noorden van de Cuneraweg gelegen

moet hebben. Deze weg vormde vanouds de zuidoostelijke grens van het hoogheemraadschap van de Rhenense Nude en Achterbergse hooilanden (later bekend als het Waterschap de Grebbe).

Op 30.4.1764 transportereren¹³ de erfgenamen van Jacomijntje van Schoneveld, weduwe van Kasper Flinski (volgens trouwboek Rhenen: Jocomijn Rijkse van Schonevelt, j.d. van Achterberg o.tr./tr. 5.3/20.3.1712 Casper Flinski), een onverdeelde 1/6 portie in een hofstede, van ouds genaamd Schoneveld, gelegen te Achterberg aan Klaas de Ridder en Feijtje Dooreweert. Pachter van het goed was dan Roelof Evertse, die als j.m. van Achterberg anno 1753 trouwde met Marietje Geurts.

*Jan van Lienden, geb. Rhenen 27-06-1896, achter de boerderij Groot Schooneveld met 4 militairen in burger tijdens de mobilisatietijd in 1939. Zij kwamen helpen op de boerderij.
(foto fam. Van Lienden)*

Inmiddels is de exacte ligging van de boerderij bekend. In de Kadastrale Atlas van de Provincie Utrecht^{14,15}, *Rhenen in 1832*, treffen we de boerderij aan onder G 192, op kaart 21, Gemeente Rhenen Sectie G, genaamd Remmerstein, inderdaad tegenover Stuivenes aan de Bovenweg. Het complex No.'s G 189 t/m 193 was in 1832 in bezit van Arnoldus Lijster, rentenier. Deze was gehuwd met Angenieta van Noort.

Volgens de volkstelling van 1830 woonde hier het gezin van landbouwer Jan Evertszoon Hootsen en Marretje Teunissen. Zij waren ook de bewoners volgens de volkstelling van 1840.

In de tegenwoordige tijd wordt Schoneveld, Bovenweg 20 te Achterberg, reeds generaties lang bewoond door de familie van Lienden; de huidige bewoner is makelaar Jan van Lienden.

Zijn vader Job van Lienden vertelde dat vroeger de naam 'Groot – Schooneveld' stond op twee stenen palen bij het begin van de weg naar de boerderij. De zoon van Jan van Lienden, accountant en belasting adviseur Jacob Jan (Jaap) van Lienden, richtte 27 maart 2002 'Groot Schooneveld Beheer B.V.' op.

De eerste van Lienden vestigde zich een eeuw geleden op Schoneveld, namelijk landbouwer Jan van Lienden, geb. Rhenen 27.6.1876, getrouwd met Aaltje Wisserhof (Wisgerhof), geb. Rhenen 29.2.1880, dochter van Jacob Wisserhof, geb. Rhenen 15.5.1836, overl. 26.9.1893 en Derkje Vonk, geb. Ede 15.3.1840, overl. 7.6.1900.

Vier generaties Van Lienden. V.l.n.r. Jan, Julian, Jaap en Job. (foto fam. Van Lienden)

Hiermee komt de voornaam 'Jacob (Job, Jaap)' in de familie. Jacob Wisserhof was akkerbouwer en vestigde zich later op de boerenhofstede 'Klein Remmertent' te Achterberg, waar de ouders van zijn vrouw woonden, Cornelis Vonk en Geertrui van de Pol.

In de 19e eeuw heette de Bovenweg ter plaatse 'Eng'; Schoneveld heeft dan als adres Eng C 19.

Job van Lienden, genoemd naar zijn grootvader Jacob, vond op het terrein van

Merovingische glazen storbeker met ronde bodem, gevonden op het terrein van Groot Schooneveld te Achterberg in 1952 (foto A.J. de Jong)

Merovingische glazen storbeker; tentoongesteld in museum Het Rondeel, eveneens met ronde bodem (foto A.J. de Jong)

Plattegrond van de nieuwbouw te Achterberg met linksboven de woonboerderij Groot Schooneveld; in het donkere gedeelte zijn proef-opgravingen aangegeven.

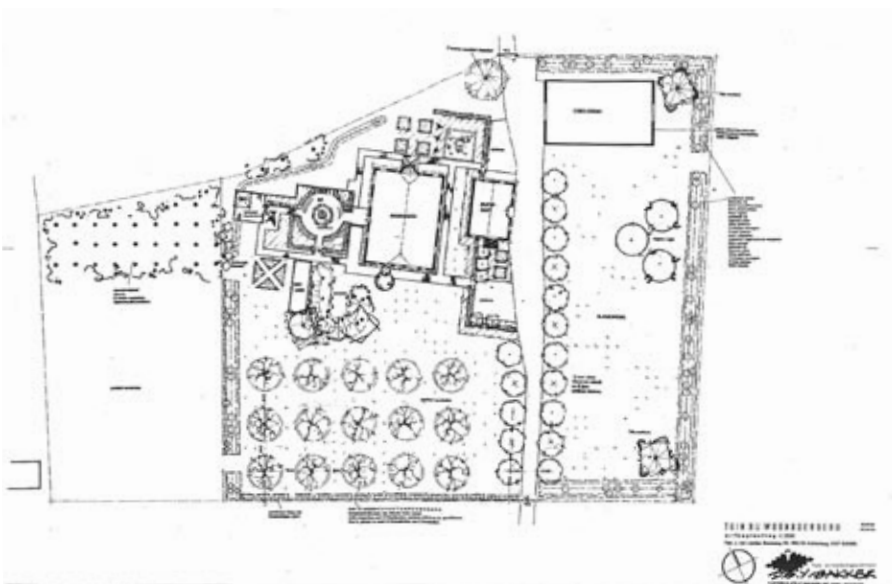
Schoneveld in 1952 onder andere twee urnen en een glazen stortbeker uit de Merovingische tijd (zie afbeeldingen). De stortbeker met ronde bodem bevond zich in de grootste urn; het waren grafgiften.

Omdat er een nieuwe wijk in Achterberg gepland is naast de boerderij Schoneveld, deed de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) enkele jaren geleden een verkennend onderzoek. De vondsten die uit de proefsleuven kwamen, wezen op de aanwezigheid van een Merovingisch grafveld.

Zoals het plan er nu ligt (zie afbeelding) zal er zoveel mogelijk om de plaatsen heen gebouwd worden waar men belangrijke archeologische vindplaatsen verwacht; toch zal er ongetwijfeld bij deze nieuwbouw veel archeologisch interessant materiaal tevoorschijn komen.

Voorts wordt er rond de boerderij Groot Schooneveld een fraaie tuin aangelegd en komt er weer een boomgaard, zoals vroeger het geval was; ook hier zal men vooral bij het planten van bomen alert moeten zijn op zaken die meer inzicht kunnen geven in de geschiedenis van dit aloude Achterbergse goed.

In 1998 werd circa de helft van het complex verkocht; momenteel beslaat Groot Schooneveld zo'n 2 hectare. Op een deel van eerder verkochte grond werd bij het Ruiterspad de Willem Teellinck basisschool gebouwd.

Nieuwe tuinaanleg rond Groot Schooneveld, een deel is reeds gerealiseerd; binnenkort worden bomen voor een kleine boomgaard en erfafscheiding geplant.

Genealogie van Scho(o)neveld

In zuidoost Utrecht komt een familie voor met de naam van Scho(o)neveld die terug te voeren is naar het hierboven beschreven middeleeuwse goed met dezelfde naam in Achterberg.

Het huis van Kees en Dorothy van Schooneveld in Vozérier-Amancy in Frankrijk

Op 18 maart 2003 overleed te Vozérier-Amancy in Frankrijk op 82-jarige leeftijd Cornelis (Kees) Hendrik van Schooneveld, die tot deze familietak van Scho(o)neveld hoorde. Hij was emeritus hoogleraar Oost-Europese talen te Leiden en op twee universiteiten in de Verenigde Staten. Hij woonde later met zijn Amerikaanse vrouw Dorothy in zijn huis 'La Fraternité' te Amancy in de Franse Alpen. Hij werd een goede kennis en vriend van mij en wijlen luitenant -kolonel C.H. 'Charles' van Otterlo, met wie ik 'Genealogie en Heraldiek te Rhenen' publiceerde in 1996.

Families met de naam van Schooneveld-Schoneveld-Schooneveldt etc. hebben een familievereniging opgericht, die jaarlijks bijeenkomt en die een 'Familie Kroniek' laten verschijnen. Kees van Schooneveld publiceerde hierin vorig jaar zijn levensverhaal. Hij verzamelde werkelijk alles 'wat los en vast zat' en bekend was over families met deze naam.

Kees en Dorothy van Schooneveld in 1970

Charles van Otterlo correspondeerde veelvuldig met hem en voorzag hem van informatie over zijn voorgeslacht. Later deed de heer P. de Ridder uit Lisse een gedegen familieonderzoek naar de voorouders van Kees van Schooneveld en van hemzelf.

Men had tevergeefs naar een familiewapen van de Achterbergse familie gezocht. Kees van Schooneveld wilde daarom een wapen laten ontwerpen; hiertoe bracht Charles van Otterlo hem met mij in contact.

Belangrijk vond hij dat de wapenspreuk zou zijn: 'Spiritus Vincit' (de Geest overwint). Voorts kwam hij met voorstellen voor te gebruiken wapensymbolen.

Een veel te Achterberg in de regio 'Velde' gebruikt wapensymbool was de leeuw, ongetwijfeld verband houdende met de relatie met Gelre.

Zo voerden in de middeleeuwen de families van Sculenborch (half uitkomende leeuw), van Grootveld (half uitkomende leeuw), Wolf (ook wel van Renen) en van Dolre (beide in veld bezaaid met blokjes een klimmende leeuw), Van Hemert (drie leeuwenkoppen) en Van Renen (een schuinbalk vergezeld van leeuwenkop). Trekken ze uit het Remmerdense/Achterbergse gebied, dan voert men andere wapens, zoals bijvoorbeeld de familie Wolf, drie lelies, en van Sculenborch, drie weerhaken (volgens C.A. van Burik is er dan sprake van een relatie met de familie van Coddenoort in de regio Wijk bij Duurstede, die een dergelijk wapen voerde). In de Domkerk te Utrecht bevindt zich een oude grafzerk met als wapensymbool een klimmende leeuw met daarnaast de naam 'Renen' (zie afbeelding).

Zo besloten we uiteindelijk tot een 'sprekend wapen': een half uit een groen veld uitkomende witte zilveren (dus 'schone') leeuw, helm getooid met groen/zilveren wrong, dekkleden groen en zilver en als helmteken de halfuitkomende witte (zilveren) leeuw. Deze uitkomende witte leeuw zou tevens goed de 'overwinnende geest symboliseren'.

Kees van Schooneveld ging (meer dan) akkoord met een dergelijk wapen voor zijn familie. Daarom dit wapen hierbij afgebeeld. Zeker alleszins beter dan

SPIRITUS VINCIT

Familiewapen Van Schooneveld, ontworpen in 2002 in opdracht van C.H. van Schooneveld
(door A.J. de Jong)

klakkeloos het wapen van de Houtense en Bentheimse families met de naam van Scho(o)neveld over te nemen.

Hieronder volgt de genealogie van het geslacht van Scho(o)neveld uitkomend bij genoemde Cornelis Hendrik van Schooneveld. De meeste gegevens zijn verkregen van de heer P. de Ridder uit Lisse, waarbij we vooral deze genealogie beginnend in Achterberg recentelijk verder hebben kunnen brengen. Zie ook C.L. van Otterlo en Ph.J. van Dael, 'Rhenense Geslachten'.¹⁶

De oudste generaties komt men veelal onder patroniem tegen, hetgeen gebruikelijk was in boerenkringen in Achterberg en op de Veluwe; de familienaam bestond meestal wel, maar werd pas vanaf de 17e eeuw gevoerd. Hetzelfde was het geval bij de Achterbergse familie VAN LAAR.

Aanvankelijk woonde een deel van de familie, die zich van SCHO(O)NEVELD ging noemen, ook te Remmerden, op een goed van de kerk te Rhenen.

I. GERRIT (GOERT) E(E)WEN, in 1536 genoemd als gebruiker van Schoneveld in Achterberg. Mogelijk was hij een kleinzoon van EVERT (EEWERT) VAN GROTENVELT (GROOTVELT), gehuwd met FFIJEN (VAN HOEVEN), die in 1434 en 1448 genoemd werd als belender van percelen in de buurt van Stuivenes, dat tegenover Schoneveld lag. Deze was weer een zoon van JAN EVERTSOEN, die in 1406 een deel van Grootveld kocht van HUBERT WOLF1.

EEWERT VAN GROETVELT droeg in 1431 het goed Ten Oerdt in Achterberg over aan JOHAN VAN ZYEL (JAN VAN ZIELL); hij had dit geërfd van zijn broer ARENT VAN GROETVELD.

Later in 1444 wordt deze hofstede overgedragen aan ARENT BOR VAN LEERSEM.⁹

In 1445 woont GEERTRUDT VAN GROTENVELT op een er vlakbij gelegen hofstede, die door HENRICK WTENWEERDE eveneens overgedragen werd aan ARENT BOR VAN LEERSEM.⁹

Kinderen:

1. AERT GOERTSZ, volgt IIa.
2. JASPER GOERTSZ, volgt IIb.

IIa. AERT GOERTSZ, kinderen:

1. RUTGER AERTSZ, volgt A-III.
2. RIJCK AERTSZ, volgt B-III.

IIb. JASPER GOERTSZ, is in 1527 door Carthuysers beleend met het goed Broechange in Achterberg^{8,17}. Kinderen:

1. THONIS JASPERS, in 1599 genoemd als gebruiker van

Schoneveld in Achterberg.

2. CORNELIS JASPERS, bewoonde in 1598 de boerderij 'Broechange' (later Broekhoven genoemd) hetgeen hij in pacht had van het Carthuysen Convent Nieuwlicht bij Utrecht. Hij pachtte verschillende landerijen van dit klooster te Achterberg 17.

A-III. RUTGER AERTSZ, kinderen:

1. AERT RUTGERSZ, volgt A-IVa.
2. JAN RUTGERS, tr.(1) JANNETJE GIJSBERTSDR, tr. Rhenen 8.1.1637, als weduwnaar wonende te Remmerden, met ANNETJE DIRCKSDR., weduwe van WOUTER VAN GINKEL, wonende te Valburg. Kinderen:
 - a. MARRIT, ged. Rhenen 5.11.1637
 - b. WOUTER, ged. Rhenen 30.5.1641
3. PIETER (PETER) RUTGERSZ (RUTGERSEN), o.tr./tr(1) Rhenen 26.12.1631/Veenendaal 8.1.1632, als j.m. van Remmerden, MARIA CORNELIS ROS; o.tr./tr.(2) in 8.10.1637/10.11.1637, als weduwnaar te Achterberg, LIJSBETH CORNELIS, j.d. wonend in de Marsch.
4. TEUNTJE RUTGERSZ, op 25.12.1654 met haar man AELBERT JANSZ vermeld als lidmaat te Rhenen; zij woonden te Remmerden.
5. GERRIT RUTGERSZ, volgt A-IVb.
6. RIJCK RUTGERSZ, volgt A-IVc.
7. ALERT RUTGERSZ, tr. HENRICKGEN WILLEMS, in 1646 genoemd als voogd over het onmondige kind van zijn boer EWOUT RUTGERSZ.
8. EWOUT RUTGERSZ, overl. vóór 1.12.1646, 10.2.1637 genoemd als zijnde gehuwd met ENGELTGEN JASPERSDR; zij krijgen een dochter GIJSBERTJE ged. Rhenen 28.6.1635

A-IVa. AERT RUTGERSZ, woonde in 1630 met zijn huisvrouw BETGEN JANS VAN SCHAİK te Remmerden, o.a. in de periode 1642-1646. Mogelijk is hij dezelfde AERT RUTGERSZ die 24.3.1664 genoemd wordt als belender te Achterberg. Kinderen:

1. RUTGER AERTSZ, volgt A-Va.
2. ALBERT AERTSZ, volgt A-Vb.
3. EWOUT AERTSZ, ged. Rhenen 10.4.1636
4. GIJSBERT AERTSZ, ged. Rhenen 11.4.1641
5. EWITJE AERTSZ, ged. Rhenen 6.11.1642
6. GIJSBERTJE AERTSZ, ged. Rhenen 30.6.1644
7. JANNEKE AERTSZ, ged. Rhenen 26.7.1646

A-IVb. GERRIT RUTGERSZ, kinderen:
1. RUTGER GERRITSZ, volgt AVc.

A-IVc. RIJCK RUTGERSZ, kinderen:
1. CORNELIS RIJCKSZ, o.tr. Rhenen 19.11.1681/tr.Veenendaal 4.12.1681 als j.m. van Achterberg, NENNIGJE WILLEMS, j.d. wonende Achterberg.
2. GIJSBERT RIJCKSZ, verwerft 13.6.1695 een hofstede te Achterberg
3. JACOB RIJCKSZ, bezit 29.6.1685 de helft van een perceel land in de Horstbrant.
4. GIJSBERTJE RIJCKS, tr. CORNELIS JANSZ, die samen met haar broer land verwerft in de Horstbrant.

A-Va. RUTGER AERTSZ, woonde te Achterberg, tr. 1658 als j.m. van Remmerden met ENGELTJE JACOBSDR. Als lidmaat te Rhenen vermeld 25.12.1654; hij woont dan op Remmerden. Kinderen:
1. JAN RUTGERSZ, ged. Rhenen 13.3.1659
2. AART RUTGERSZ, ged. Rhenen 11.5.1662
3. EWIT RUTGERSZ, ged. Rhenen 5.9.1666
4. GRIETJE RUTGERS, ged. Rhenen 23.9.1660
5. GEERTJE RUTGERS, ged. Rhenen 7.8.1664

A-Vb. ALBERT AERTSZ, tr. Wageningen 21.5.1674 als j.m. van Remmerden met ANNEKE JORDAANS DR, j.d. van Valborg. Als lidmaat vermeld te Rhenen 25.12.1654; hij woont dan op Remmerden. Begraven te Rhenen 5.3.1700. Vóór zijn huwelijk verwekte hij een onecht kind bij MAAIJ VAN KOTEN:
1. AELBERTJE ALBERTS, ged. Rhenen 12.8.1663
Kinderen uit zijn huwelijk:
2. GERRITJE ALBERTS, ged. Rhenen 5.9.1675. Zij ondertr. Rhenen 24.4.1702 als j.d. van Remmerden, wonend te Kesteren, met JAN HERMANS, j.m. wonend te Kesteren (attestatie naar Kesteren). Belijdenis te Rhenen 24.10.1703; zij vertrekt 27.4.1704 met attestatie naar Neerlangbroek.
3. EWIDE ALBERTS, ged. Rhenen 6.2.1678
4. EWITJE, ged. Rhenen 2.2.1679
5. AART ALBERTSZ, volgt A-VIa.
6. EWID ALBERTSZ, volgt A-VIb
7. JORDAAN ALBERTSZ, volgt A-VIc.

8. BERTJE ALBERTS, ged. Rhenen 11.11.1685. Op 28.2.1734 is zij te Lienden getuige bij de doop van ALBERT, zoon van haar broer JORDAAN.
9. RUTGER ALBERTSZ, ged. Rhenen 19.1.1690

A-Vc. RUTGER GERRITSZ, geb. Ca. 1640, tr. vóór 20.7.1681 MERRICHJE GIJSBERTSDR (op die datum transporteert de familie BOONSAAIJER aan hem een huis te Achterberg). Op 7.2.1701 wordt hij vermeld als huurder van de hofstede 'De Tinkelweij' te Achterberg. Kinderen:

1. JAN RUTGERSZ
2. GIJSBERT RUTGERSZ. Op 7.2.1701 verwerft hij met zijn broer Jan samen 1/7 deel van de hofstede 'De Tinkelweij' te Achterberg en 1/7 deel van een bos ten noorden van de Cuneraweg.

A-VIa. AART ALBERTSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 15.2.1680, tr. Rhenen 14.10.1708 als j.m. van Remmerden met GERRITJE GEUTSDR VAN GROOTVELD, j.d. van Remmerden; o.tr.(2) Rhenen 3.5.1721, als weduwnaar wonende te Rhenen, met NIESKE GIJSBERTSDR VAN ZIJL, j.d. wonend in de Marsch (met attestatie van Lienden). Zij werd gedoopt te Rhenen 28.2.1697 als d.v. GIJSBERT VAN ZIJL en GERRITJE VAN DER WAEL. Hij deed belijdenis te Rhenen 24.10.1703. AART en NIESKE lijftochten elkaar 25.9.1749; zij wonen dan te Rhenen.

Kinderen uit eerste huwelijk:

1. ALBERT VAN SCHONEVELD, volgt A-VIIa.
2. EWID VAN SCHONEVELD, o.tr./tr. Rhenen 26.10.1743/17.11.1743 1743 als j.m. van 't Rhense Veen met MARIETJE RUTHEN, j.d. van Achterberg.
3. JACOMIJNTJE VAN SCHONEVELD, tr.(1) Rhenen 7.12.1746, als j.d. van Rhenen, met JAN AERTS PUIJCK, j.m. van Otterlo; zij tr.(2) Renswoude 25.2.1759 met WOUTER FREDERKSZ NIJENHUIJSEN. Op 16.12.1785 transporteert zij, met haar zoon ARIE JANSZ PUIJCK en diens vrouw, land ten noorden van de Cuneraweg, en op 18.8.1789, samen met haar kinderen, bouwland te Achterberg.

Kinderen uit tweede huwelijk:

4. STEVENIA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 14.2.1725.
5. GIJSBERT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 15.9.1728. Op 11.6.1792 blijkt hij in Amsterdam te wonen.
6. ANNA GEERTRUIJ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 16.1.1732,

doet 2.4.1760 belijdenis te Rhenen; op 22.4.1763 vertrekt zij, met attestatie naar Amsterdam. Zij tr. Rhenen 2.12. 1781, als j.d. wonend te Amsterdam, met NICOLAAS VAN ISENDOORN, weduwnaar van GEURTJE TAP, wonend te Rhenen. Op 3.6.1753 lijftochten zij elkaar; zij wonen dan te Rhenen en er zijn geen kinderen. Deze acte wordt gerevoceerd 13.11.1798. Op 10.6.1811 is zij weduwe; zij verkoopt dan een huis te Rhenen.

7. ANTHONIJ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 17.4.1737.

A-VIb. EWID ALBERTS VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 15.2.1680, tr. Rhenen 27.7.1710, als j.m. van Rhenen, met ANNA MARIA JEREPHAESDR VAN AALWIJCK, j.d. van Rhenen. Hij is overleden vóór 3.12.1721. Kinderen:

1. EWITJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 3.12.1721.

A-VIc. JORDAAN ALBERTSZ VAN SCHOONEVELD, ged. Rhenen 4.2.1683, tr.(1) Rhenen 25.1.1711, als j.m. van en wonend te Rhenen, met GERRITJE JANS DR VAN OMMEREN, weduwe van CORNELIS JOOSTSZ VERKUYL, wonend in de Marsch (met attestatie van Lienden); hij tr.(2) Lienden 3.1728, wonend in de Marsch, met GEERTRUIJD VAN BEECK, j.d. wonend in Aelst onder Lienden. Zijn eerste vrouw wordt 4.4.1702 als lidmaat (j.d.) vermeld te Lienden; hij wordt met zijn eerste vrouw als lidmaat te Lienden vermeld in 1717. Zijn tweede vrouw houdt 17.7.1735 te Lienden ten doop een dochter JOHANNA VAN LAAR, wiens zuster MARGRIETJE VAN LAAR gehuwd met WILLEM VAN GROOTVELD; JORDAAN en zijn vrouw wonen aan het oever en het kind was die morgen onder de preek geboren. Kinderen uit het eerste huwelijk:

1. ANNEKE VAN SCHOONEVELD, ged. Rhenen 26.8.1711

2. CNELIA VAN SCHOONEVELD, ged. Lienden 16.12.1714

3. JAN VAN SCHOONEVELD, ged. Rhenen 20.7.1717

Kinderen uit het tweede huwelijk:

4. JAN HENDRIK VAN SCHOONEVELD, ged. Lienden 12.12.1728

5. JAN VAN SCHOONEVELD, ged. Lienden 30.4.1730

6. ALBERT VAN SCHOONEVELD, volgt A-VIIIb.

7. JANTJE VAN SCHOONEVELD, ged. Lienden 17.6.1736

Bartholomeus van Bassen

De naam Frederik van de Palts zal bij iedere inwoner van Rhenen bekend zijn, maar de meesten zullen niet méér weten dan dat hij hier zijn zomerpaleis, het zogenaamde Koningshuis, heeft laten bouwen.

Dit Koningshuis nu werd ontworpen door de architect en schilder Bartholomeus van Bassen, overleden 1652. Veel is er over hem niet bekend. Het Koningshuis werd omstreeks 1631 gebouwd aan de westzijde van de tegenwoordige Frederik van de Palts Hof, waar thans het appartementengebouw met dezelfde naam staat.

Onlangs werd door één van de leden van onze vereniging op de website van de National Gallery te Londen (vergelijkbaar met ons Rijksmuseum) ontdekt dat er zich een schilderij van Van Bassen bevindt dat het interieur van de Cunerakerk voorstelt. Dit schilderij was voor ons allen totaal onbekend. Wij zijn er in geslaagd toestemming te verkrijgen tot het reproduceren van dit schilderij in Oud-Rhenen. Men heeft, gezien het wetenschappelijk karakter van deze 'academic publication', een schappelijk copyright berekend, waarvoor wij de staf van de afdeling zeer dankbaar zijn. Het schilderij is in olieverf, op eikenhout geschilderd, onderaan links gesigneerd 'B. Van . Bassen . 1638' en het meet 61,1 x 80,5 cm. Het paneel werd door het museum verworven in 1917. Het inventarisnummer is NG3164. Het zal niet eenvoudig zijn te bepalen, wat er op dit kunstwerk fictie en wat werkelijkheid is.

Wij zullen trachten meer over dit schilderij aan de weet te komen. Mogelijk is het afkomstig uit de verzameling van Frederik van de Palts, en in Engeland terecht gekomen toen zijn weduwe, koningin Elizabeth, in 1661 naar Engeland terugkeerde. Wie de gegevens zelf op de website wil bekijken:

www.nationalgallery.org.uk/collection/default_online.htm Klik dan op Collection Online, dan op Full Collection Index, laat het vakje Artist name op deze tekst staan, en typ in het tweede vakje Bassen. Er komen dan twee schilderijen aan de orde, waarvan er één het interieur van de Cunerakerk voorstelt.

Pieter Saenredam

Het leek ons een aardige gedachte om van de gelegenheid van deze kleurendruk gebruik te maken, tevens een afbeelding van de Cunerakerk en Koningshuis af te beelden. Wij kozen hierbij voor de aquarel van Pieter Saenredam, die 12 jaar later in Rhenen was. In het Teylers Museum in Haarlem wordt deze aquarel bewaard: Exterieur van de St. Cunerakerk en van het Koningshuis, vanuit het Zuidwesten'. Het is gesigneerd, geheel rechts op de stadsmuur: 'Pieter Saenredam dese gemaect den 27 ende 28 Junij int Jaer 1644'. Deze tekening was reeds langer bekend, en deze staat ook in diverse werken over Rhenen of over de schilder zelf afgebeeld. Pen en aquarel, afmetingen: 35,3 x 46,4 cm, Teyler's Museum Haarlem, cat. O 81.

'Standaard' zegel van de Staten van Utrecht dd. 23-02-1705

Zegel aan charter dd. 25-07-1743

Centraal het wapen van de Staten van Utrecht omringd met de wapens van de vijf steden van het Sticht: Utrecht (schuin doorsneden), Rhenen (drie torens met sleutel), Montfoort (kasteeltoren met l. en r. een molenijzer), Wijk bij Duurstede (dwarsbalk met drie zuilen) en Amersfoort (kruis)

De Tollenburg in de Mars.

Opedoken charters met aanhangende zegels uit de 16e, 17e en 18e eeuw.

Ad J. de Jong en Willem H. Strous

Tijdens onderzoek naar de geschiedenis van De Tollenburg in de Mars¹ bleek dat de laatste heer van Tollenburg in Arnhem woont. Hij is de heer G.A. Baron van Till, geboren te Gorinchem op 17 februari 1908, gehuwd met mevrouw M.P. Rost². Door ons immer actieve verenigingslid Ch.H. Delfin van Mourik Broekman, door gemeenschappelijke interesse – de archeologie – bevriend met het echtpaar Van Till, werden wij erop gewezen dat de heer van Till charters bezit die betrekking hebben op De Tollenburg. Deze informatie kwam te laat om te kunnen worden meegenomen in genoemd artikel maar was te belangrijk om te negeren.

De Mars, het vóór de bedijking in de 14^e eeuw zompige gebied aan de overkant van de Rijn, is tot aan de Franse tijd Rhenens gebied geweest. De Tollenburg werd in 1312 door bisschop Gwijde van Avesnes aan de verste rand, tegen Lienden aan, gebouwd als een versterking tegen zijn buurman de graaf van Gelre; een kleine eeuw eerder was op dezelfde plaats nog een bisschoppelijke tol gevestigd geweest, totdat deze tol circa 1230 werd verlegd naar Rhenen. In 1485 gaf de bisschop zijn eigendom in leen uit aan Lodewijk van Liefdael; het bleef ruim 300 jaar in de boeken van het Utrechtse Leenhof (1529 – 1807) geadministreerd.

De Mars en De Tollenburg maken daarom deel uit van de Rhenense geschiedenis en alles wat daarvan boven water komt, hoort in ‘Oud Rhenen’ te worden beschreven.

Door bemiddeling van Lot Delfin ontmoetten wij mevrouw van Till op dinsdag 7 oktober 2003 bij Lot thuis. Mevrouw Van Till bracht een doos mee met daarin tien charters en een bul die wij hebben kunnen fotograferen. Aan diverse charters zaten al dan niet beschadigde zegels die ook werden gefotografeerd; zie de volgende lijst:

- * Stichts leen op Jan Mannus Peters, een vierde van de Tollenburg-22 februari 1598
- * Stichts leenbrief van Dirk Vonk van Lienden, 3 mergen van de Tollenburg – 16 sept 1630
- * Stichts leenbrief van Dirk Vonk van Lienden de helft tot Tollenburg -16 sept 1630
- * Moeilijk leesbaar vanwege krullerig handschrift ...Hullman? – 25 juli 1639
- * Stichts leen van Berend Adolph Vonk van Lienden 3 mergen van de Tollenburg – 27 januari 1702
- * Stichts leen van Berend Adolph Vonck van Lienden, de helft van Tollenburg – 27 januari 1702
- * Met potlood 161. 1703 over Diderick Vonck van Lieneden en Dirck Vonck van den Tollenburg – 12 maart 1703
- * Stichts approbatie huwelijxe voorwaarden Hr Berend Adolph Vonk en vrwe Maria

Eugenia van Coudenhoven tot Fraytur- 23 februari 1705 (zie foto zegel)

- * Wij Willem Teyler vice richter der stad Nijmegen mitsgaders Adam Jacob Smits en Johan...huis(?) schepenen. Reinier Verschoor en Hermanna Catharina Romswinckel lijftochten elkaar – 9 oktober 1720.
- * (voorgedrukt) Reglement van de Lenen van de Staten van Utrecht t.n.v. mr. Frans Verschoor en Isabella Sophia van der Muelen - 25 juli 1743 (zie foto zegel)
- * In Latijn de rechtenbul van Frans Verschoor – 30 juni 1727

Tussen de charters troffen we een lijst aan, een soort inventaris die iemand eens heeft opgesteld, van wat er zou moeten zijn; 27 nummers worden genoemd. Helaas ontbraken een aantal van de op deze lijst genoemde stukken. Volgens mevrouw Van Till is het mogelijk dat een paar daarvan nog op de zolder van hun huis in Arnhem liggen; enkele andere zullen in de loop van de laatste 60 à 70 jaar verloren zijn gegaan tijdens WO II en verhuizingen.

Gezegelde stukken

Stichtse Leenbrieven

150	Staten van Utrecht, 1730, Over Land in de Marsch, Reinier en Matthijs V.
151	Transport van de Ramskoppen aan R. Verschoor, 1724
152	Staten van Utrecht, 1724, Over Leenen $\frac{1}{4}$ van 29 morgen van de Tollenburgh aan Vereest
id.	Idem in 1716
153	St. van Utrecht, 1734, Overgang Leen $\frac{1}{4}$ van 29 morgen land v.d. Tollenburgh van Reinier V. aan zijn zoon Mr. Pieter Verschoor
id.	Idem $\frac{3}{4}$ id., Id. van de helft, 1734
154	St. van Utrecht, 1717, Over leenen van 29 morgen (of een vierde hiervan?) v.d. Tollenburgh aan A. de Wijs te Amersfoort
155	Overgang van een deel v.d. To. van Wed. Klerck (Elberta Vr) aan Reinier V., 1721
156	2 leenbrieven Arend v. Geijtenbeek, Sept. 1770, Deeltje Tollenburg. Vervallen aan R. Verschoor?
157	2 Leenbrieven aan R. Verschoor, Sept. 1770, deel To.. In 1775 tot 1 Leen vereenigd met de andere deelen
	4 Leenbrieven aan R. Verschoor, 5 Aug. 1775, Vereenigd tot één leen en onder één Heergewaad ³
158	2 Stichtsleen van Elberta Verschoor wed. D. Klercq, met de helft v.d. To. en van 3 morgen v.d. To., 1711
	1 id., van E. Verschoor, deel To., 1721
159	2 Leenbrieven van Dirk Klercq, met de helft v.d. To., 1716, en met 3 morgen, id. (n.b. in de kantlijn: 'zie 167')

160	2 id., op Vr ^e M.E. van Coudenhove – de Fraitur, met de [helft] v.d. To. en met 3 morgen, 1706
161	2 id., op Berend Adolf [----] Lienden, met de helft en 3 morgen v.d. To., 1702, na dood van Huij[----] Lienden [----] tot den Tollenburgh
161	1 brief van Heerlkh ^d Marsch over Johan en [----] Vonck van Lienden en Dirck Vonck van den Tollenburgh, 1703
162	2 Leenbrief op Huijbert Vonck [----] Lienden, na dood van zijn vader Dirck, helft en [----] morgen v.d. To., 1658
-	Magescheid goederen Dirck Vonck (zie 165) waarbij [----]k van Lienden o.a. Tollenburg krijgt, 1600
163	2 id., op Dirk Vonck v. Lien[----] na dood van zijn neef Hendrik Vonck v.L. de helft en 3 morgen v.d. To., 1630
164	2 id., op Hendrik Vonck v.L. na dood van zijn [----] Vonck v.L. de helft en 3 morgen v.d. [----], 1625
165	1 [---]k Vonck Dirricksz met h[----] Tollenburg, 1588
166	1 id., [---]s Peters van ¼ v.d. Tollenburg, 1598
167	Eigendomsbrief, van Dirk Klerck over 20 morgen van de To., (zie 159), 1707
-	Transportbrief van 9 morgen in de Marsch uit den boedel van Mr. Sijndicus Klerk, 1712 (n.b. potloodaantekening: ‘met Wapenregister Rutger Buddingh!’)
-	Transportbrief van 29 morgen v.d. Tollenburg, 1606
-	Coopbrief van t.? (potloodaantekening: ‘overtjes?’), No 9, (met potloodaantekening: ‘ ? ±1623’)

Alle namen in deze opsomming kunt u terugvinden, maar dan in de juiste chronologische volgorde, in *Genealogie en Heraldiek* van De Jong en Otterlo, pag. 112/113. Daaruit blijkt ook hoe de heer G.A. Baron van Till uiteindelijk de laatste heer van Tollenburg werd, totdat hij de hofstede en het land zo'n twintig jaar geleden verkocht aan een verzekeringsmaatschappij.

Verder werd nog een tweede lijst aangetroffen, op ruitjespapier, die ook werd gefotografeerd. Ook hierin veel, maar weer andere charters en uittreksels ergens van. We hopen hierop later terug te komen.

Sinds 11 september 1562 was het leengoed tot in zes delen uiteengevallen⁴. Beide inventarisnummers geven door de jaren heen de eigendomsovergangen weer van de verschillende delen van het goed De Tollenburg. Mr. Reinier Verschoor, raad in de vroedschap van Utrecht, heeft zich ervoor ingezet om het leengoed weer in één hand te krijgen, en onder één Heergewaad, en dat is hem per 5 augustus 1775 gelukt. Dat hem dit niet geweigerd kon worden kwam door de clause in de leenbrief uit 1562 waarin stond dat, wanneer de delen weer verenigd zouden worden, het dan weer één leen zou zijn. Het heeft ons een mooie kaart opgeleverd, in 1760 getekend door Martinus Beijerinck en in mei 1775 nagetekend, maar op kleinere schaal, door J.P. Cognac, als bijlage bij

het verzoek van Reinier Verschoor aan het Utrechtse Leenhof. De kaart uit 1760 was opgemaakt in opdracht van zijn oom Matthijs Verschoor, oud-raad der stad Delft. Eenzelfde overzicht van het verloop van de eigendom van de verschillende stukken land is te vinden in de Stichtsche, Gaasbeeksche en Overijsselsche Leenen⁵.

Het oudste charter dat werd aangetroffen werd uitgewerkt en volgt hieronder: Die Staten vanden Lande van Utrecht, doen condit allen luijden dat op huijden dato onderscreven voor onsen Lieven ende getrouwen Joncheer Niclaes van Suijlen van Draeckenburch heere vander Sevender ende Luijtenant Stadthouder van de Leenen slandts van Utrecht ende Leenmannen naerbescr- gecomen ende gecompareert ist henrick de Bruijn ende droech op ten onsen handen mit sijnen vrijen moetwille het rechte vierendeel van een stuck landts houdende omtrent negen ende twijntich morgen landts gelegen inde Marsche neven der Stadt Rhenen over den Rhijn geheeten Tollenburch met allen sijnen toebehooren ende die voorn- henrick de Bruijn ginck het rechte vierendeel vant voors- stuck landts off ende vertrock daer van clærlicken als onse mannen wijsten dat recht was ende hij schuldich was te doen, soe dat hij daer aen nijet meer en behielt noch wachtende en was ende wij onsen vrijen wille daer mede doen mochten. Doen dit geschijet was verlijden wij naar [verder onleesbaar want op de vouw] eene brieven Jan mannus Peters ende borger tot Thiel met het rechte vierendeel vant stuck landts gelegen ende geheeten als vooren, te houden van ons ende onse nacomelingen bij allre manieren als die voorn- henrick de Bruijn tvoors- vierendeel landt te houden plach ende alsmede tselve mit recht schuldich is ende behoort te houden. Ende die voorn- Johan mannus heeft den eedt daertoe staende gedaen. Behouden ons ende een ijegelijck sijn goet recht als daer dit geschijeden Joncker frederick van Haegen ende Aert van hardicxvelt onse mannen van Leen ende meer goeden luijden. In oorconde sbrieffs besegelt mitten Segel des Leenhoffs van Utrecht. Gegeven binnen den Stadt Utrecht op den xxii^e Februarij xv^e acht ende negentich. w.g. A. vander Burg

Noten

- ¹ Strous, Willem H., De Tollenburg in de Marsch. Borchleen van Ter Horst. In: *Terugblik. 'De Betuwe op slot'. Over kastelen en adellijke huizen*, Jaarboek Tabula Batavorum nr. 4, Opheusden 2003, pag 209-218.
- ² Jong, A.J. de, en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen*, Voorthuizen/Zeist 1996, pag 116.
- ³ Een Heergewaad is de prestatie die de leenman voor de belening en de leenverheffing bij een nieuwe leenheer schuldig was.
- ⁴ Het Utrechts Archief, Utrecht. Leenhof Utrecht 1529-1807, toegang 38, inv.nrs 126 en 189.
- ⁵ Beelaerts van Blokland, Jhr. W.A., *Stichtsche, Gaasbeeksche en Overijsselsche Leenen*, gelegen in Gelderland. Arnhem 1907, pag. 14 – 17.

Vervolg van blz. 25

A-VIIa. ALBERT AARTSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 1.1.1711, tr.(1) Rhenen 1.1.1752, als j.m. van Rhenen, met GERARDINA DE VRINDT, j.d. geboren te Amerongen en wonend te Rhenen; hij tr.(2) Rhenen 16.11.1766, als weduwnaar wonend te Rhenen, met JOHANNA ESSER, eveneens wonend te Rhenen.

Kinderen uit het eerste huwelijk:

1. NIESKE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 23.6.1752, o.tr. Rhenen 8.4.1772 als j.d. geboren te Rhenen, wonend te Groot Ammers, met ARIE DE KOVEL, j.m. van Goudriaan, wonend te Groot Ammers (attestatie naar Groot Ammers 26.4.1772).
2. GEERTRUIJ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 1753
3. GERARDA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 1754
4. AART VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 29.8.1756

Kinderen uit het tweede huwelijk:

5. GERDINA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 16.11.1766
6. BARBERA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 3.7.1768, deed belijdenis Rhenen 2.4.1789; met attestatie naar Utrecht 24.1.1791.
7. GERRIT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 1.10.1773

A-VIIb. ALBERT JORDAANSZ VAN SCHOONEVELD, ged. Lienden 28.2.1734, tr.(1) Rotterdam 28.8.1762 LUUDIE GEERTRUIJ VAN GRUTINGEN, j.d. van Oosterbeek. Hij tr.(2) Rotterdam 8.7.1770 CATHARINA KALF, ged. Schoonhoven 28.3.1730, d.v. HENDRICK KALF en PIETERTJE VAN HOUWELINGH. CATHARINA KALF was dienstbode; zij werd begraven te Rotterdam 26.3.1789. ALBERT was koetsier; hij werd 25.1.1763 beëdigd als poorter van Rotterdam. Hij overl. Rotterdam 2.12.1797 en werd aldaar begraven 7.12.1797. Hij had alleen één kind uit het eerste huwelijk:

1. DANIËL VAN SCHOONEVELD, volgt A-VIII. ged. Rotterdam 30.1.1763, overl. Rotterdam 2.3.1822.

Met DANIËL VAN SCHOONEVELD, 1763-1822 begint de "Rotterdamse tak" van de familie die door Ing. J.W.J. VAN SCHOONEVELD te Nieuw-Lekkerland is en wordt uitgezocht. Hierbij verder een beknopte stamreeks:

A-VIII. DANIËL VAN SCHOONEVELD, ged. Rotterdam 30.1.1763, overl. Rotterdam 2.3.1822, zakkendrager, tr. Rotterdam 6.5.1788 MARIA VERZEIJL, geb. Woudrichem, overl. Rotterdam 12.4.1821.

A-IX. FRANS MATTHIJS DANIELSZ VAN SCHOONEVELDT, geb./ged.

Rotterdam 3.2.1800/18.2.1800, overl. Rotterdam 16.5.1876, meester schoenmaker, tr.(1) Rotterdam 15.5.1822 JOHANNA METKE MEIJER, geb. Rotterdam 29.5.1800; hij tr.(2) NEELTJE BUIJZERT. Kinderen uit eerste huwelijk: MARIA 1823, DIRKJE ADRIANA 1824, DANIEL 1827 en WILLEM HENDRIK(?) 1829.
Kinderen uit tweede huwelijk: MARIA GEERTRUDA 1831, CORNELIS 1832, WILHELMINA 1835, CORNELIS en HENDERIK (tweeling) 1837 en CORNELIS HENDRIK 1840.

- A-X. DANIEL VAN SCHONEVELDT, geb. Rotterdam 10.1.1827, schoenmaker, tr. Rotterdam 4.5.1853 JANNETJE VAN DEN BERG, geb. Capelle a/d IJssel 29.3.1824, overl. Rotterdam 15.4.1900.
- A-XI. CORNELIS HENDRIK VAN SCHOONEVELD, geb. Rotterdam 13.10.1857, overl. 's-Gravenhage 1929, tr. Rotterdam 24.12.1884 MARIA ANTOINETTA JOHANNA CAROLINA VAN LOO. Kinderen: DANIEL, CAROLINA, JOHANNA, FRANS, JACOB, DIRK en JAN.
- A-XII. DANIEL VAN SCHOONEVELD, geb. Rotterdam 13.6.1885, overl. Leiden 12.1962, repetitor rechtenstudie aan Universiteit van Leiden, tr. ANTJE STEENSTRA, 1882-1955, d.v. SIJMON TJALLINGSZ STEENSTRA, geb. Joure 6.7.1844, overl. Zutphen 12.7.1935 en TRIJNTJE ATESDR DOUMA, geb. Wijmbritseradeel (Woudsend) 17.1.1856, overl. Zutphen 3.4.1936.
- A-XIII. CORNELIS HENDRIK VAN SCHOONEVELD¹⁸, geb. 's-Gravenhage 19.1.1921, overl. Vozérier-Amancy 18.3.2003, promoveerde in 1949 aan de Columbia University te New York, hoogleraar Balto-Slavische talen te Leiden, Stanford (Calif.) en Bloomington (Ind.), tr.(1) Cambridge (Mass. USA) 1952 ELIZABETH MANBY STARCK, overl. 1987; tr.(2) DOROTHY JEAN ABEL, Amerikaans Mr. in de rechten, werkt bij de World Health Organization in Genève. Kinderen: DANIEL 1972, ELEANOR 1973 en ANNE LAETITIA 1975

Vervolg tak B van de familie VAN SCHONEVELD te Achterberg en Rhenen:

- B-III. RIJCK AERTSZ, tr.(1) JANTJEN WILLEMS, wonend Achterberg, o.tr.(2) Rhenen 4.9.1636 METJEN ARIENS, weduwe van WILLEM JANSZ, wonend te Achterberg. Uit het eerste huwelijk:

THE TRUSTEES OF COLUMBIA UNIVERSITY
IN THE CITY OF NEW YORK

TO ALL PERSONS TO WHOM THESE PRESENTS MAY COME GREETING
BE IT KNOWN THAT

CORNELIS HENDRIK VAN SCHOONEVELD
HAVING COMPLETED THE STUDIES AND SATISFIED THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF

DOCTOR OF PHILOSOPHY

HAS ACCORDINGLY BEEN ADMITTED TO THAT DEGREE WITH ALL THE
RIGHTS PRIVILEGES AND IMMUNITIES THEREUNTO APPERTAINING
IN WITNESS WHEREOF WE HAVE CAUSED THIS DIPLOMA TO BE SIGNED
BY THE PRESIDENT OF THE UNIVERSITY AND BY THE DEAN OF THE
FACULTIES OF POLITICAL SCIENCE PHILOSOPHY AND PURE SCIENCE AND
OUR CORPORATE SEAL TO BE HERETO AFFIXED IN THE CITY OF NEW YORK
ON THE EIGHTH DAY OF SEPTEMBER IN THE YEAR OF OUR LORD
ONE THOUSAND NINE HUNDRED AND FORTY-NINE

Dwight D. Eisenhower
DEAN
Cornelis Hendrik van Schooneveld
PRESIDENT

1. CORNELIS RIJCKSZ, volgt B-IV.
Uit het tweede huwelijk:
 2. HENDRICK RIJCKSZ, ged. Rhenen 16.5.1641

- B-IV. CORNELIS RIJCKSZ, o.tr. Rhenen 19.11.1643 als j.m. van Achterberg, wonend te Heusden, MAEIJGJEN JELIS, j.d. van en wonende Heusden.
Kinderen:
 1. RIJK VAN SCHONEVELD, volgt B-V.

- B-V. RIJK CORNELISZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 10.10.1652, wonende te Achterberg. Kinderen:
 1. AART VAN SCHONEVELD, volgt B-VIa.
 2. GERRITJE VAN SCHONEVELD, tr. Rhenen 2.1.1707, als j.d. van Achterberg, met JAN HENDRIKSZ VAN IJSEDOORN, j.m. van Kesteren (met attestatie van Kesteren). Zij is lidmaat te Rhenen 10.7.1710, met attestatie van Kesteren.
 3. JACOMIJN VAN SCHONEVELD, tr. Rhenen 20.3.1712 als j.d. van Achterberg met CASPER CHRISTOFFELSZ FILINSKI, j.m. van Rhenen. Haar erfgenenamen transportereren 30.4.1764 reeds genoemde 1/6 portie in de hofstede van ouds genaamd Schoneveld te Achterberg aan KLAAS DE RIDDER.
 4. CORNELIA VAN SCHONEVELD, tr. Rhenen 25.1.1705, als j.d. van Achterberg, met JAN JANSZ, j.m. van Achterberg.
 5. RUTGER VAN SCHONEVELD, volgt B-VIb.

- B-VIa. AART RIJKSZ VAN SCHONEVELD, o.tr. Rhenen 17.1.1710 als j.m. van Achterberg met NALEKE VAN LEEUWEN, weduwe van HENDRIK VERMEER, wonend te Wageningen (attestatie naar Wageningen 3.2.1710). Kinderen:
 1. HERMIJN VAN SCHONEVELD, volgt B-VIIa.
 2. CORNELIA VAN SCHONEVELD, volgt B-VIIb.

- B-VIb. RUTGER RIJKSZ VAN SCHONEVELD, o.tr. Rhenen 9.11.1715, als j.m. van Achterberg, met GERRIGJE JANS DR. QUINT, j.d. van de Dwarsweg in Amerongen (attestatie naar Amerongen 6.12.1715). Kinderen:
 1. RUTJE VAN SCHONEVELD, volgt B-VIIc.
 2. AERT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 12.2.1716
 3. EWITJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 7.2.1717
 4. GRIETJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 26.4.1719

5. AERT VAN SCHONEVELD, volgt B-VIIId.
6. MARIA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 9.5.1723. Zij tr. EVERT AERTSZ; het echtpaar laat tussen 1745 en 1761 7 kinderen dopen te Rhenen.
7. CORNELIS VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 9.6.1726

B-VIIa. HERMIJN AARTSDR VAN SCHONEVELD. Kinderen in onecht verkregen:

1. AALTJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 27.1.1735; de vader was ARIE VAN OMMEREN.
2. AART VAN SCHONEVELD, volgt B-VIIIa
3. KLAAS VAN SCHONEVELD, tweelingbroer van AART, ged. Rhenen 8.7.1744; de vader was HERMANUS KRUISEN. KLAAS tr.(1) Rhenen 10.2.1773 als j.m. van Rhenen met CONSTANTIA KASPERSDR FLINSKI, weduwe van PHILIPPUS JANSZ.; tr.(2) Rhenen 13.5.1787 met GERRITJE JANSDR, weduwe van FREDERIK DE LANGE, wonend te Achterberg; tr.(3) Rhenen 6.11.1796 met EVERTJE VAN SCHONEVELD, weduwe van HARMEN MEEUWISZ, geboren en wonend te Rhenen. EVERTJE VAN SCHONEVELD tr.(1) Rhenen 18.1.1761 als j.d.wonend te Rhenen HARMEN MEEUWISZ en tr.(3) Rhenen 10.2.1800 PAULUS VAN HENSSEN.

B-VIIb. CORNELIA AARTSDR VAN SCHONEVELD. Zij krijgt in onecht een kind:

1. RIJK VAN SCHONEVELD, ged. Zetten 24.5.1733; de vader is ADRIAEN JANSZ VAN BEIJNHEN. Als getuige bij de doop treedt op CORNELIA's vader AART RIJKSZ VAN SCHONEVELD.

B-VIIc. RUTJE RUTSDR VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 7.2.1717 (reeds geboren ca. 1709). Belijdenis Rhenen 23.12.1730. Zij huwt Rhenen 1.3.1741, wonend te Achterberg, met CORNELIS GERRITSDR DE RUITER, j.m. van Hilversum. Kinderen:

1. GRIETJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 17.9.1732; de vader was STEVEN VAN DIESELDT.
2. EVERTJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 1.12.1734; de vader was STEVEN VAN DIESELDT, ruiter in 't regiment van Bigadier PARK VAN LINDEN. Zij was lidmaat te Rhenen 2.5.1759. Zij tr. Rhenen 9.3.1766 als j.d. van Rhenen met CORNELIS COUSIJN, j.m. van Rhenen.

3. AARTJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 8.1.1738; de vader was HENDRIK BOSDRIES.
- B-VIId. AART RUTSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 21.7.1720, tr. ROELOFJE HENDRIKSDR. Kinderen:
1. MAAIJTJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 11.7.1762
 2. GERRIT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 21.10.1764
 3. GERRIT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 24.8.1766
- B-VIIIa. AART HERMIJNSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 8.7.1744; de vader was HERMANUS KRUISEN. Hij tr. Rhenen 15.12.1767, als j.m. geboren en wonend te Rhenen, met SOPHIS (FIJTJE) DE RUIJTER, j.d. geboren en wonend te Rhenen. Kinderen:
1. CORNELIS VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 25.1.1769
 2. HERMIJNTJE VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 11.10.1772
 3. RUTGER VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 23.11.1774
 4. CLAAS VAN SCHONEVELD, volgt B-IXa.
 5. ARENT VAN SCHONEVELD, volgt B-IXb.
- B-IXa. CLAAS AARTSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 26.10.1777, tr. Rhenen 18.12.1808, als j.m. geboren en wonend te Rhenen, BERDINA TIJSDR, j.d. geb. Dodewaard en wonend te Rhenen. Kinderen:
1. SOFIA HERMINA VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 14.5.1809; deed belijdenis te Rhenen 31.3.1841.
 2. MATTHIJS VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 25.11.1810.
- B-IXb. ARENT AARTSZ VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 30.6.1780, tr. Rhenen 20.12.1807 als j.m. geboren en wonend te Rhenen met JOHANNA ELIZABETH (BETJE) HENDRIKSDR, j.d. geboren te Willemstad, wonend te Remmerden. Kinderen:
1. ARENT VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 16.6. 1811
 2. RUTGER VAN SCHONEVELD, ged. Rhenen 16.6.1811, tweeling.

Noten

1. W. van Iterson, *De Stad Rhenen*, Assen 1960, p. 194, 201, 231.
2. Inventaris van het Archief van de Ridderlijke Duitse Orde Balije van Utrecht, inv. nr. 1187, Stukken betreffende de schenking door Gijsbrecht van Amstel aan de Duitse Orde van de hofstede Sconevelt met haar toebehoren, 3 charters periode 1270-1285. Zie ook het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht (Oud Bisschoppelijk Archief), aanwezig in het Utrechts Archief, nrs 1781, 1940 en 2231.

3. C.L. van Otterlo, *'Het goed Schooneveld in het kerspel Rhenen'*, in: Oud Rhenen 1991 (nr. 2), p. 99 en 100.
4. Ph.J. van Dael, *'Over het Rhenense stadsrecht en het Rhenense (burger)zegel'*, in: Oud Rhenen 2002 (nr. 1), p. 31 e.v.
5. O.D.J. Roemeling, *'Van Schonevelde genaamd van Grasdorp'*, in: Nederlandsche Leeuw 1992 (Jaargang CIX, nr. 12), p. 481 e.v.
6. A.J. Maris, *Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen uit het Landsheerlijke Tijdvak (1394-1581)*, p. 105 en 106.
7. Zegels op charters bewaard in het Stadsarchief te Utrecht (Het Utrechts Archief nrs II-1386 (anno 1399, zegel 6) en II-947 (zegel anno 1488, zegel 4)).
8. Gemeente-archief Rhenen inv. nr. 94, 'Copiën van brieven ende extracten uut den registren der Stadt Rhenen', periode 1425-1530.
9. Cartularium van het Agnietenconvent, Het Utrechts Archief, toegang 219, inv. nr. 1224.
10. W. van Iterson, proefschrift *'De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht – Deel I'*, Leiden 1932, p. 52 e.v..
11. Oudschildgeld boeken Rhenen, Het Utrechts Archief, Financiële Instellingen, Toegang nr. 37, inv. nr. 1677.
12. J.C. Kort, *'Repertorium op de lenen van Gaasbeek'*, een uitgave van de Historische Kring Tussen Rijn en Lek, Houten 2001.
13. Schepenaktes in Rechterlijk Archief Rhenen nr. 516 (bewaard in Streekarchief Wijk bij Duurstede), deel 1756-1775, folio 81, 81vs. en een akte d.d. 30.4.1764.
14. Attendering door dr. H.P. Deys, die de ligging van Schoneveld nader vaststelde bij zijn onderzoek naar het grondgebruik en eigendom binnen de gemeente Rhenen. Makelaars- en Accountantskantoor Van Lienden te Achterberg sponsorde voor de Kadastrale Atlas Provincie Utrecht *'Rhenen in 1832 – Grondgebruik en eigendom'* Kaart nr. 21, het gebied waarin zich Schoneveld (nu Groot Schooneveld) bevindt.
15. Kadastrale Atlas Provincie Utrecht, *'Rhenen in 1832 – Grondgebruik en eigendom'*, een uitgave in 2002 van de Werkgroep Kadastrale Atlas Provincie Utrecht in samenwerking met de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken.
16. C.L. van Otterlo en Ph.J. van Dael, *'Rhenense Geslachten'*, in: Historische reeks Rhenen deel II, Zeist/Rhenen 1990, p. 28-30.
17. Inventaris van het Carthuysers klooster Nieuwlicht, Utrechts Archief, Toegang. nr.1006-1/2, inv. nrs. o.a. 200-1 en 270.
18. *In de Parelduiker*, jaargang 8, No. 4 2003, schreef Jan Paul Henrichs, vakreferent Slavische talen aan de Universiteits Bibliotheek te Leiden, een artikel 'Van Schooneveld terug in Leiden', waarin hij de persoon Kees van Schooneveld nader belicht.

Joden in Rhenen in W.O. II

A.G. Steenbergen

Inleiding

In “Een eerlijke plaats. Memorboek van joods Wageningen en omgeving” staat een bijdrage over joods Rhenen na de opheffing van de kille in 1916. Een belangwekkend deel van dit artikel gaat over de “Periode 1940-1945”. De daarin verwerkte gegevens zijn onder andere ontleend aan het “Dossier Joden 1940-1945”, aanwezig in het gemeentearchief van Rhenen, aangevuld met informatie aan mij verstrekt door enkele inwoners van Rhenen en Achterberg. Daarbij kwam ook de onderduik van joden in Rhenen en omgeving ter sprake. Van twee families is bekend dat zij de moed hadden onderduikers in huis te nemen. Als wij verschillende buurgemeenten van Rhenen met elkaar mogen vergelijken: Veenendaal herbergde voor kortere of langere tijd ca 100 onderduikers en Wageningen zo’n 200. Ongetwijfeld zullen in Rhenen meerdere joodse onderduikers een veilige plek gevonden hebben, maar in de oorlogsliteratuur van Rhenen worden er slechts twee genoemd. Waarom? In onderstaand gedeelte zal het gaan over (nogmaals) de familie Van Klaveren en over de onderduik van de Amsterdamse makelaar Tal met zijn vrouw in Achterberg.

Na het verschijnen van het Memorboek zijn er meer gegevens te voorschijn gekomen, die een uitgebreid artikel rechtvaardigen.

Van Klaveren vóór 1940

Vanaf 1906 woonde deze familie, afkomstig uit Schoonhoven, in Rhenen. Joseph van Klaveren was veehandelaar. In 1902 was hij getrouwd met de Almelose Magdalena Haas. Bij de verhuizing naar Rhenen had het echtpaar al twee kinderen: Mozes Joseph (* 1902) en Benjamin (* 1904). Hem ontmoeten we later in dit artikel. In de nieuwe woonplaats werden nog vier kinderen geboren: Jacob (* 1906), Rachel (*circa 1908, +1908; zij zou begraven zijn op het begraafplaatsje van de familie Frank aan de Lupinestraat), verder Abraham (* 1908) en Kaatje, die in 1911 werd geboren en met wie we later uitvoerig kennismaken. Het gezin woonde aanvankelijk op de Doelenwal en later op het Kerkplein 10. De familie was vanaf 1916 aangesloten bij de joodse gemeente Wageningen.

Joseph overleed in 1936, 71 jaar oud. Zijn laatste rustplaats werd de joodse begraafplaats aan de Oude Diedenweg in Wageningen. De weduwe verhuisde met haar nog ongetrouwde zoon en dochter in februari 1938 van het Kerkplein naar de Dennenweg (nu Dennenlaan) nr.7, noordelijk van Vreewijk gelegen.

Het huis aan de Dennenlaan 7 te Rhenen op 8 december 2003. Woonde hier de familie Van Klaveren? (foto A.G. Steenbergen, Wageningen)

Zoon Benjamin - Ben in de omgang - was evenals zijn vader koopman, maar in alles, zoals Achterbergers mij vertelden. Kaatje was kantoorbediende op een azijn-fabriek. Blijkens informatie was er in Rhenen geen bedrijf dat azijn fabriceerde. Wel haast zeker werkten zij en twee dochters van Hartog van der Horst op de Chemische Pharmaceutische Fabriek v.h. H. Recter, gevestigd aan de Parallelweg te Veenendaal. Deze fabriek leverde vanuit haar buitenlandse vestiging azijnessence, gefabriceerd onder rabbinaal toezicht, in verzegelde vaten en mandflessen. De inhoud werd voor de handel afgetapt. Joden, die een koosjere huishouding voerden, konden deze azijn gebruiken.

Kaatje leerde gedurende de mobilisatieperiode 1939/40, waarin in Rhenen wel 10.000 militairen gelegerd waren, soldaat Bram Denneboom kennen. Als Abraham werd hij in 1916 in Avereest geboren. Zijn vader Leon was opkoper van koeienhuiden en bunzing- en konijnenvellen. Bram was eveneens huidenkoopman geworden. Was het een toevalstreffer dat hij Kaatje leerde kennen? Of kenden de families elkaar vanwege de handel? Of wist Bram dat er in Rhenen een joodse familie woonde? In Wageningen werden de joodse soldaten opgevangen door de familie Van der Horst, die in de Bergstraat woonde.

Begin van de isolatie

Vrijdag 10 mei 1940, het Duitse leger trok Nederland binnen. De bezetter trof in ons land een joodse gemeenschap van 140.000 personen aan. De anti-joodse maatregelen lieten niet lang op zich wachten. Al in juli van het eerste oorlogsjaar werd er een verbod afgekondigd op ritueel slachten. Er zouden vele verboden volgen...

Het jaar 1941 begon met de uitvoering van Verordening 6/41 van 10 januari. "Alle personen van geheel of gedeeltelijke Joodsche bloede" moesten zich melden. Door deze registratie konden de Duitsers alle joden in kaart brengen. Men moest zich melden op het gemeentehuis, d.w.z. de Nederlandse ambtenaren werkten aan deze registratie mee. Rhenen telde op een inwonertal van 8.416 zeven joodse inwoners; 'vol-joden' wel te verstaan. Het waren de reeds genoemde familie Van Klaveren (twee vrouwen en een man); Hartog van der Horst (een man), die gemengd getrouwd was; Henriëtte de Haan - Heijmans, eveneens gemengd gehuwd, de Duitser Sally Heinz Frank en Marie Feingersch uit Odessa. Beiden waren Palestina-pioniers.

Een kortstondig huwelijk

Kaatje moet wel snel na de capitulatie van het Nederlandse leger haar Bram achterna gereisd zijn die in Dedemsvaart bij zijn vader en twee zusters woonde. Vader Leon was sinds 1934 weduwnaar van Roosje Cohen. Het huis, een deel van een dubbele woning en na 1945 verbouwd tot Apotheek, staat er nog in de Tuinstraat 2, toen F60.

Kaatje en Bram trouwden op 27 april 1942. Er ging het gerucht dat je, als je getrouwd was, niet gedeporteerd zou worden. Het was alleen maar een gerucht... De aanwezigheid van Kaatjes moeder wordt in de huwelijksakte niet genoemd. De leeftijd van haar, 78 jaar, zal de reden geweest zijn de lange reis niet te hebben kunnen maken. Bovendien mochten joden sinds november 1941 zonder verlof niet meer reizen...

De trouwdag in Dedemsvaart werd overschaduwd door de beslaglegging door de bezetter op de woning annex bedrijf. Alles werd verzegeld. De laatste dagen voor hun deportatie, waarschijnlijk op vrijdag 2 oktober 1942, vertoefde de familie Denneboom, inclusief Kaatje, die zich Kitty was gaan noemen, bij de wijkverpleegster van de Vereniging voor Diaconessenarbeid, zuster Jo Scholten, die aan de overzijde van de straat woonde. Op eerder genoemde datum werd een aantal joden uit Avereest en Dedemsvaart weggevoerd naar het Doorgangskamp Westerbork. Vandaar volgde de deportatie naar Auschwitz, waar Leon en zijn twee dochters op 12 oktober 1942 omkwamen. Aan Brams leven kwam op 31 januari 1943 in Auschwitz een einde. Hij was nog geen negen maanden getrouwd geweest. En Kaatje-Kitty? Het is niet onmogelijk dat zij via eerder genoemde zuster Jo

Tuinstraat 2 in Dedemsvaart, vroeger een dubbel woonhuis waar in één ervan de familie L. Denneboom woonde. (uit: *De Joodse gemeenschap van Avereest*, pag. 34)

Scholten uit de handen van de bezetter is kunnen blijven. Zuster Scholten was anti-Duits en actief in het verzet. Zij heeft verschillende joodse landgenoten op veilige adressen kunnen onderbrengen. Kaatje was er mogelijk één van... We ontmoeten haar met broer Ben op het onderduikadres in Obdam (N.H.)!

Rhenen

In Rhenen werd de 78 jaar oude moeder van Kaatje en Ben, Magdalena van Klaveren - Haas, door de SD? opgepakt en weggevoerd. Dit moet in de loop van 1942 gebeurd zijn. Haar persoonskaart geeft aan "27 november 1942 V.O.W.". dit betekent Vertrokken Onbekend Waarheen. Er zijn Rhenenaren - bewoners van de straat?- die de gevangenneming gezien hebben. En waar was Ben op dat moment? Mevrouw Van Klaveren kwam in het kamp Westerbork terecht en vandaar werd zij, met vele anderen uit dit kamp, op dinsdag 20 april 1943 - de dag waarop de treinen reden - op transport gesteld naar Sobibor. Drie dagen later kwam er een einde aan haar leven; het was 23 april 1943. Zij moet in Westerbork haar zoon Jacob, die met zijn vrouw, Grietje van Wijk, en drie kinderen in Emmen woonde, nog gezien en gesproken hebben. De jongste van de kinderen was op 7 maart 1941(!) geboren. Op 4 mei 1943 ging ook dit gezin op transport naar Sobibor. Op 7 mei daaropvolgend kwamen ze om.

Onderduik in Obdam

Ben probeerde in Rhenen en Achterberg wel een onderduikadres te vinden, maar het lukte hem niet. Speelde zijn handicap daarbij een rol? Hij liep mank en had een stoma (na 1945 reed hij in een aangepaste auto). Twee onderduikplaatsen worden genoemd: Waddinxveen en Obdam. Over zijn onderduikadres in Obdam praatte hij dikwijls bij zijn Achterbergse vrienden. De adressaanduiding op zijn persoonskaart, Obdam A 179, geeft aan dat hij sinds 11 januari 1946 officieel daar woonde en in augustus 1946 weer in Rhenen. Aan de hand van deze gegevens spoorde de Archiefdienst Westfriese gemeenten te Hoorn het adres in Obdam op waar Ben en Kitty ondergedoken waren, en de namen en adressen van drie kinderen van het inmiddels overleden echtpaar. Contacten waren snel gelegd. Broer en zus waren ondergedoken bij Arie en Stien van Kampen, die in Obdam met een melkzaak begonnen waren. Een onbekende man kwam in contact met het echtpaar. Hij vertelde dat hij op zoek was naar betrouwbare adressen waar joden konden onderduiken. Uiteindelijk nam de overtuigd katholieke familie drie joden in huis: een broer en een zus uit Rhenen en een oudere man uit Alkmaar. De jonge vrouw, Kitty, wilde af en toe wel eens naar buiten. Om niet herkend te worden verfde ze haar zwarte haar rood. Zij werd Janny genoemd en Ben droeg de opvallende naam van: Jan de Knetter!

Na de bevrijding hebben Ben en Kitty altijd contact gehouden met de familie Van Kampen die het niet breed hadden. Ze hielpen Arie en Stien veel in materiële zin. Het echtpaar ontving de Yad Vashem-onderscheiding. Ben is in 1984 voor het laatst in Obdam geweest. Hij woonde sinds 1971 in Amstelveen. Waar en wanneer hij overleden is, weten we nog niet. Kitty overleed in Scheveningen op 15 november 2001, 91 jaar oud. Zij was hertrouwd met S.A.T. van der Wielen. Kitty ligt begraven op de joodse begraafplaats te Wassenaar. Jammer genoeg zijn bij ons onderzoek geen foto's van de drie leden van de familie Van Klaveren gevonden.

Onderduikers in Achterberg

Makelaar Felix Tal uit Amsterdam was met zijn vrouw Greta enige tijd ondergedoken in de pastorie van de familie Van Viegen in Achterberg. Hoe hij daar precies kwam, is niet bekend. Via de LO of het verzet? In zijn brief, gedateerd 5 maart 1972 aan de familie Van Viegen, schrijft hij erover. Hij haalde het "Uit mijn memoires van 40/45". Waar zijn deze gebleven?

Op een natte, donkere avond in oktober (jaar?) was hij op zoek naar de pastorie en de dominee. Toen hij aanbelde en de deur openging, kon hij alleen zeggen: "Ik ben een Jood". Verder moest hij maar afwachten. Felix en Greta kregen onderdak. Felix, die impulsief en rusteloos was, kon moeilijk binnenzitten. Hij schilderde graag en dat deed hij in de korenvelden. Soms was hij in het dorp te vinden. Zijn

Hierbij delen wij mee, dat vlak na haar 91ste
verjaardag is overleden onze tante

KITTY VAN KLAVEREN

Weduwe van

SIEGFRIED ABRAHAM THEODOOR VAN DER WIELEN

Rhenen,

13 november 1910

11 chesjwan 5671

Scheveningen,

15 november 2001

29 chesjwan 5762

Jos & Netty van Klaveren

De begrafenis heeft plaatsgevonden op zondag
18 november 2001 op de Joodse Begraafplaats
aan het Kerkehout te Wassenaar.

Contactadres:

J. van Klaveren,

Skagerrak 15,

2133 DP Hoofddorp.

Tel. 023 - 5611774

Overlijdensadvertentie van Kitty van Klaveren uit het Nieuw Israëlitisch Weekblad van 23-11-2001

vrouw sleet de dagen met het bestuderen van de Thora. Ze mocht hiervoor de kanselbijbel gebruiken. Ze was introvert en zij maakte zich zorgen om haar twee kinderen. Toen het te gevaarlijk begon te worden, vooral voor Felix, werden ze met medewerking van de LO naar een onderduikadres aan het IJsselmeer gebracht. Daar waren veel jongeren, maar weinig eten. Om niet van honger om te komen, groef mevrouw Tal met haar handen suikerbieten op. Het echtpaar had de beschikking over één klein kamertje, waarin ze continu in elkaars nabijheid moesten leven. Na de bevrijding keerde Felix Tal met zijn vrouw terug naar Amsterdam. Tal hernam zijn werk als makelaar. Mevrouw Greta Tal, die het verlies van hun zoon Willy, die op 30 april 1943 in Auschwitz omkwam, en haar familie niet kon verwerken, vertrok na enige tijd naar Israël. Daar woonde en woont hun dochter Flory (Flora), geboren in 1919 in Amsterdam. Voor de onderduik trouwde ze in 1942 in Amsterdam met Elie Asscher, een zoon van Abraham Asscher (tot aan zijn overlijden in 1926 opperrabbin van Groningen) en van Clara Pinkhof (+ 1984 in Israël). Flory was ondergedoken in Haren bij Groningen bij de familie Mulder.

De Hervormde kerk en pastorie in Achterberg tijdens WO II

Met dochter Klaartje raakte ze zeer bevriend (haar “duikzusje”). Zij woont in Wageningen. In oktober 2003 waren Elie en Flory in Nederland. Ze logeerden onder andere op 10 oktober in Oosterbeek. Van ons bezoek aan hen maakten we bijgevoegde foto. Elie Asscher heeft in 1940/45 in een krijgsgevangenkamp gezeten. Flory zelf heeft nog op 16 andere plaatsen in Groningen en Friesland een onderduik-adres gehad.

Mevrouw Greta Tal - Spangenthal (*12 januari 1894 Amsterdam) overleed in 1971 in Israël. Felix (Philip) Tal (*21 september 1892 Amsterdam) stierf in Amsterdam in 1983. Hij werd begraven naast zijn vader op de begraafplaats Muiderberg. Beiden waren voor de kinderen zeer gesloten over hun onderduikperiode.

Bronnen

Gemeentearchief Amsterdam: Persoonskaart Philip Tal; Trouwakte no. 964 19-11-1918 Amsterdam.

Gemeentearchief Rhenen: Inv.nr. 93 Dossier Joden 1940 – 1945, Persoonskaarten 2de ex.

Herinneringscentrum Kamp Westerbork: Transportlijsten (uitgaande) kamp Westerbork – Sobibor (met dank aan educatief medewerker de heer P. Prinsen)

Literatuur

Asscher - Pinkhof, Clara, *De danseres zonder benen*, Kampen 1996, pag. 58, 116, 122, 135, 160, 259.

Elie Asscher en Flory Asscher – Tal met Klaartje Mulder uit Wageningen in hotel Dreijenoord te Oosterbeek op 10 oktober 2003 (foto A.G. Steenbergen, Wageningen)

Deys, H.P., e.a., *Rhenen bedreigd, bezet, bevrijd, 1940 – 1945*, Rhenen 1995, pag. 48, 81-84, 186-187.

Brink, M., A. van Dijk, D. van Krefeld, e.a. *Geschiedenis van de Joodse Gemeenschap in Stichts - en Gelders Veenendaal*. Veenendaal 2001, pag. 169-170.

Makaske, Peter, *De Joodse Gemeenschap van Avereest*, Dedemsvaart 1991, pag. 29-35, 183-184.

Steenbergen, A.G., *Een eerlijke plaats. Memorboek van joods Wageningen en omgeving*, Wageningen 2002, pag. 108-113.

Strous, Willem H., *Joods Rhenen, 1634 – 1916*, Rhenen 2000, pag. 63, 86-87.

Viegen Jr., C. van, *Van Geslacht tot Geslacht, Achterberg 1988*, pag. 82-85.

Persoonlijke informatie:

Correspondentie met Elie en Flory Asscher-Tal, Israël, dd. 26 augustus 2002 en 29 oktober 2003 en persoonlijke ontmoeting dd. 9 oktober 2003 in Oosterbeek.

Mevrouw A. van Geesink - van de Scheur, Achterberg, dd. 20 en 24 juni 2002.

Correspondentie met en telefonische informatie van P. Makaske, Dedemsvaart, dd. 9 januari 2001 en 10 november 2003.

C. van Viegen Jr., Veenendaal, in mei 2002.

Correspondentie enz. met de families Vriend en Van Kampen - Bakker, Obdam, in oktober en december 2002.

Afscheid van het gemeentemuseum het Rondeel

Op 31 december 2003 nam één van de trouwe vrijwilligsters, mevrouw P.C. van Voorthuisen-Dirkx, afscheid van de medewerkers van het gemeentemuseum Het Rondeel. Na jarenlang bezoekers te hebben ontvangen en wegwijs te hebben gemaakt in het museum is zij nu met haar werk gestopt, evenals mevrouw H.C. van de Helm-Post die al eerder in het jaar afscheid heeft genomen.

Met deze toevallig in onze handen gevallen foto worden alle vrijwilligers bedankt voor hun inzet door de jaren heen, in de verwachting dat het museum ook in de komende jaren mag blijven rekenen op hun steun.

Op de foto v.l.n.r.: Bert Huiskes, Marja de Jongh, Jan-Pieter Flipse, Pauline C. van Voorthuisen-Dirkx
(foto A.J. de Jong)

Jaarverslag 2003.

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

De vereniging heeft een uitstekend jaar achter de rug. Het ledenbestand stijgt voortdurend dankzij de uitgifte van ons tijdschrift Oud Rhenen, het organiseren van lezingen en promotieactiviteiten, en bedraagt nu 550 leden.

Tijdens de algemene jaarvergadering op 20 Maart zijn de aftredende bestuursleden de heren H.P. Deys en H.B. Gieszen bij acclamatie herkozen. Op de eerste lezingavond op 15 Januari heeft de vereniging op gepaste wijze haar 95-jarig bestaan gevierd door de leden een verjaardagsdrankje aan te bieden. Tevens werd het bestuurslid H.E. Dekhuijzen koninklijk onderscheiden; hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau vanwege zijn vele verdiensten op politieke, kerkelijke en maatschappelijke terreinen.

In de Hof van Rhenen zijn in samenspraak met het Cuneragilde een aantal voorjaars-lezingen georganiseerd, gewijd aan de historie van Rhenen met als thema "Ter Leeringh ende Vermaek":

Woensdag 15-01-2003 Topografie van Rhenen, door dhr. H. P. Deys.

Dinsdag 11-02-2003 Graven en begraven in Rhenen, door de heren H.P. Deys en Ph. van Dael, met medewerking van dhr. A.J. de Jong.

Donderdag 20-03-2003 Oksalen en koorgestoelten in Nederland, door dhr. H. van Duinen.

Voorafgaande aan de laatste lezing werd de jaarvergadering gehouden.

Woensdag 17-09-2003 De najaarslezingen begonnen met een Historische café, een variabel programma "Een praatje bij een plaatje", een ruilbeurs van prentbrief-kaarten met de nadruk op een prettig samen zijn. De navolgende korte lezingen zijn verzorgd: De Stadsbrief van 1403 door dhr. A. J. de Jong; De plannen van de nieuwe conservator dhr. B. Huiskes; De aankoop van een oud kistje door dhr. W. H. Strous; Een historisch overzicht van de Rhenense industrie door dhr. H. Dekker. Ook werd een videoband vertoond over de tentoonstelling van Frederik van de Paltz.

Dinsdag 21-10-2003 Grafheuvels door dhr. R. Houkes.

Woensdag 19-11-2003 Een inleiding over Genealogie en genealogische bronnen, door dhr. P. van Beek, gemeentearchivaris in Ede, gevolgd door een bespreking van een aantal bekende Rhenense geslachten, door dhr. A.J. de Jong.

Het bestuur nam het besluit om een Comité van Aanbeveling 100 jaar Historische

Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. op te richten om de vereniging te helpen bij het verkrijgen van de nodige financiële middelen voor de uitgave van een jubileum boek. Het bestuur zal tevens een Stichting Publicaties Oud Rhenen (S.P.O.R) in het leven roepen.

Ook dit jaar verschenen weer drie nummers van ons tijdschrift Oud Rhenen terwijl tevens een cd-rom is uitgegeven met de artikelen uit alle jaargangen van Oud Rhenen van 1981 t/m 2002 plus een vijftal boeken uit de Historische Heuvelrugreeks.

Op de Oranjestad, op 30 april, was de vereniging zoals ieder jaar actief met de verkoop van boeken, prenten, cd-roms en promotieactiviteiten terwijl de heren H.B. Gieszen en W. H. Strous op 26-11-2003 met een stand aanwezig waren bij de Sinterklaasverkoop in Het Utrechts Archief te Utrecht.

De heren H.E. Dekhuijzen en H.B. Gieszen hebben zitting in de Stichting Beiaard Cuneratoren; dhr. H.P. Deys is actief in het Cuneragilde; dhr. W.H. Strous zit namens het bestuur in het Comité van Aanbeveling.

Binnen de vereniging werd in april een werkgroep Rhenens Dialekt opgericht die onder leiding van ons verenigingslid dhr. J.P. Menting actief aan het werk is gegaan en waarvan in de loop van 2004 de eerste resultaten verwacht kunnen worden.

De Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) verricht werkzaamheden ten behoeve van het Archeologisch Erfgoed in de gemeente Rhenen. De werkgroep Topografie catalogiseert foto's van huizen en bedrijfspanden in de gemeente Rhenen. De werkgroep Toponiemen doet in het Streekarchief te Wijk bij Duurstede in de Rhenense notariële archieven onderzoek naar veldnamen.

De heren A.J. de Jong, H.B. Gieszen en W.H. Strous waren op 14-06-2003 aanwezig bij de uitreiking van de onderscheiding "Boerderij van het Jaar" in Cabauw (gemeente Lopik). De heren H.B. Gieszen en W. H. Strous hebben op 28-11-2003 deelgenomen aan het Symposium van de Boerderijen Stichting Utrecht (BSU) in "De Hoef" te Utrecht.

Het was een druk, actief en interessant jaar voor de vereniging.

*Rhenen, 27 december 2003,
ing. H. B. Gieszen*

Jaarverslag 2003.

Stichting "Vrienden van het gemeentemuseum te Rhenen"

Het bestuur van de Stichting vergaderde in 2003 enkele malen en besprak welke aankopen mogelijk waren. Dit zijn uiteindelijk de volgende 7 stuks geworden die zoals gebruikelijk in bruikleen zijn gegeven aan het museum.

- Blik op Rhenen vanuit de Palmerswaard, aquarel, Han Schoorl.

- Cuneratoren, tekening, J.B. Maassen
- Kloostersteeg te Rhenen, gekleurde ets, onbekend (A. van Hemert?)
- Blik op Rhenen, olieverf, Henk Dekker
- Eikenhouten kistje, binnenkant deksel beschilderd met gezicht op Rhenen, 18e eeuw, maker onbekend
- Boerderij uit Achterberg, olieverf, Ditta van den Bosch
- Korenschoven en gezicht op Rhenen, olieverf, Heijberg

Sinds de herfst van 2003 is het gemeentemuseum weer een conservator rijk: de heer B. Huiskes die een soortgelijke taak in het museum op het eiland Vlieland heeft vervuld.

De samenstelling van het bestuur is dit jaar ongewijzigd gebleven:

Voorzitter	L.E.G. Bultje – van Dillen
Secretaris	H.E. Dekhuijzen
Penningmeester	W.H. Strous
Leden	dr H.P. Deys, A.J. van Drunen

Rhenen, 31 december 2003

H.E. Dekhuijzen, secretaris

Financieel Jaarverslag 2003.

Stichting "Vrienden van het gemeentemuseum" te Rhenen

Inkomsten	€	Uitgaven	€
Jaarlijkse bijdragen	1.064,65	Kamer van Koophandel	30,08
Rente	1,93	Aankopen 7x	2.665,00
	-----		-----
	1.066,58		2.695,08
Saldo 01-01-2003	1.767,81	Saldi 31-12-2003	139,31
	-----		-----
	2.834,39		2.834,39
	=====		=====

Rhenen, 5 januari 2004

Willem H. Strous, penningmeester

Financieel Jaarverslag 2003.

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

Inkomsten	€	Uitgaven	€
Contributies 2002 5x	68,00	Oud Rhenen, incl. porti	4.020,23
Contributies 2003 515x	6.873,00	Lezingen/Zaalhuur (6x)	826,13
Contributies 2004 5x	83,60	Secretariaatskosten	622,75
Rente en kosten	57,30	Kamer van Koophandel	30,08
Subsidie Gem. Rhenen	454,00	Abonn./Contributies	408,47
Collecte Anjerfonds	33,00	Kosten WAR	179,91
		Kosten Website	363,72
		HVOR 95-jaar	583,90
		Diverse kosten	190,30
	-----		-----
	7.568,90		7.225,49
Saldi 01-01-2003	779,03	Saldi 31-12-2003	3.140,04
Te verrekenen met Publicatiefonds	1.113,10	Te verrekenen met Publicatiefonds	- 904,50
	-----		-----
	9.461,03		9.461,03
	=====		=====
Publicatiefonds			
Inkomsten	€	Uitgaven	€
Verkopen	2.464,81	SPOU/Kadastrale Atlas	16.143,94
Rente	511,08	Historic Future/100cd's	2.499,00
Gift	200,00		
	-----		-----
	3.175,89		18.642,94
Saldi 01-01-2003	21.511,88	Saldi 31-12-2003	4.027,23
Te verrekenen met HVOR	- 1.113,10	Te verrekenen met HVOR	904,50
	-----		-----
	23.574,67		23.574,67
	=====		=====

Rhenen, 5 januari 2004

Willem H. Strous, penningmeester

n.b. Nog te betalen aan de Hist.Ver. Krimpen a/d Lek € 650,00 t.l.v. Publicatiefonds voor levering van 100 ex. "Evacués mei 1940"

OUD RHENEN

DRIEENTWINTIGSTE JAARGANG

MEI 2004

NO. 2

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : L.E.G. Bultje- van Dillen, Wageningen, tel. 0317-472129
H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Uitsnede van een aquarel van J. le Blanc

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

drieentwintigste jaargang

mei 2004

no. 2

Inhoudsopgave

De geschiedenis van het voetbal in Rhenen na WO II <i>H.C. Boelhouwer</i>	blz. 5
Mevrouw Ch. H. Delfin – van Mourik Broekman 90 jaar <i>Marjan G.</i>	blz. 18
De heiligen Cornelius en Cyprianus en de vogelkooitjes <i>Anton C. Zeven</i>	blz. 20
‘Kunstrondje’ om de Cunerakerk <i>Ad J. de Jong</i>	blz. 23
De prentbriefkaarten in de gidsjes van Willem van Nas <i>H.P. Deys</i>	blz. 33
Jaarverslag 2003. Werkgroep Archeologie Rhenen <i>Ton van Drunen</i>	blz. 44

Oproep

De Werkgroep Rhenens Dialect van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken is doende zo veel mogelijk gegevens over het “Rheanes” te verzamelen. De inbreng die (oudere) plaatsgenoten en/of dialectsprekers uit Rhenen, Elst en Achterberg kunnen leveren, is voor ons van groot belang: typische woorden, uitdrukkingen en uitspraakgewoonten, grammaticale verschijnselen, enz. Ook bestaande teksten (anecdotes, verhalen, liedjes, enz.) over Rhenense toestanden of personen, al of niet in dialect, zijn welkom.

Bijdragen graag naar: A.A. Udo, Paardenveld 11, 3911 XG Rhenen 0317 – 613763
email Aart.udo@12move.nl

De geschiedenis van het voetbal in Rhenen na WO II

H.C.Boelhouwer

Verantwoording

De schrijver bezocht het Nationaal Archief ter bestudering van de verenigingsdossiers¹ van de v.v. Sportclub "Rhenen", van de v.v. "Rhenus" en van de s.v. "Candia "66". Hij raadpleegde er ook de aanwezige jaarverslagen 1923/1924 t/m 1939/1940 van de voormalige U.P.V.B. (Utrechtse Provinciale Voetbal Bond) en de jaarverslagen 1940/1941 t/m 1965/1966 van de afdeling "Utrecht" van de K.N.V.B. (Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond).

Door de schrijver werden geraadpleegd:

Dhr. M. van den Berg, oud bestuurslid van de R.V.V. "Voorwaarts" en van de v.v. "Rhenus"; dhr. G. J. van Beek, oud bestuurslid van de v.v. "Rhenus" en van de s.v. "Candia "66"; dhr. K. van Daalen, oud bestuurslid van de v.v. "Rhenus" en oud spelend lid van de R.V.V. "Voorwaarts", van de v.v. "Rhenus" en van de s.v. "Candia "66".

De schrijver was lid van de v.v. Sportclub "Rhenen" en is lid van de s.v. "Candia "66".

De Buurtclubjes

Vlak na de oorlog heerste er in Rhenen armoe. Na een evacuatie van 9 maanden waren de meeste inwoners begin juni 1945 weer thuisgekomen. De meeste huizen waren leeggeroofd, of onbewoonbaar. Voor de jeugd waren er niet veel dingen waarmee men kon spelen. Men zocht elkaar wel op om allerhande buitenspelletjes te doen en had iemand een oude tennisbal, dan kon er door de jongens gevoetbald worden. Dat deed iedereen in het begin op klompen, want je had maar één paar schoenen en daar moest je zuinig op zijn. Die schoenen mocht je alléén 's zondags aan. Door dat voetballen ging de kap van de klomp er nogal eens af. Je kreeg dan thuis een standje, want zelfs klompen waren in die tijd op de bon. Met behulp van twee spijkers en een stuk ijzerdraad werd de klomp dan weer "gerepareerd" en werd verder voetballen ermee door Pa ten strengste verboden. Je moest immers met hetzelfde houten schoeisel ook naar school!

In mijn speelomgeving, het K.E. Plantsoen vlak bij het tegenwoordige "Hof van Rhenen", waren twee jongens, die begin '46 een leren bal kregen, maar van de één mochten "klompers" niet meedoen en als de tweede door een dubieuze goal achter kwam te staan, of hij kreeg een trap tegen z'n schenen, dan pakte hij zijn bal en zijn biezen. De volgende fase in het straat- en plantsoenvoetbal was het oprichten

van buurtclubjes. Voorbeelden uit die tijd waren Vreewijk, Waalbuurt, Plantsoen, Onderstad en Hollandia-boys. Er moest contributie betaald worden om een leren bal te kunnen kopen en verder streefde iedereen ernaar om zelf een paar echte voetbalschoenen aan te schaffen, al waren het maar tweedehandse. Die buurtclubjes speelden wel eens tegen elkaar en het toppunt ervan was een halve competitie op het schuine veld aan “de Schaapskooi” met een leren bal als enige prijs.

R.V.V. “Voorwaarts”, opgericht: 5 mei 1933

Tenuue: rood shirt met witte kraag en witte manchetten, witte broek en roodwit geringde kousen.

De vereniging ontstond uit de Sportbond van de toenmalige S.D.A.P. (Sociaal Democratische Arbeiders Partij), opgericht in 1894 en in 1946 opgegaan in de P.v.d.A. (Partij van de Arbeid). Deze Sportbond fuseerde in het jaar 1940 met nog enige andere regionale voetbalbonden om in het seizoen 1940/1941 samen de Afdeling Utrecht van de K.N.V.B. te gaan vormen, zodat in het jaarverslag van dit voetbaljaar de naam “Voorwaarts” voor het eerst opduikt. Wie de oprichters van de R.V.V. “Voorwaarts”

1e Senioreneftal R.V.V. “Voorwaarts”, seizoen 1946/47.

Achterste rij v.l.n.r.: Frans ter Haar, Jacob Otte, Henk Evers, Jan de Roder, Roel van Stokkum, Stef van den Oosterkamp, Bram van Doorn, Ab van Manen en Evert Snijders.

Voorste rij v.l.n.r.: Cees Otting, Gerrit van Esterik, Jo Opperman, Nico ter Burg, Broer Keijman, Gerrit Hovestad en Jan Menge. (Fotocollectie: Mw. E ter Burg-Baars)

waren en wie in het allereerste bestuur zitting hadden, is niet bekend.

Tijdens de oorlog haperde de officiële voetbalcompetitie nogal eens. Deze competitie kwam in het seizoen 1944/1945 zelfs geheel stil te liggen. In het seizoen 1945/1946 nam de vereniging wel deel aan een bedrijvencompetitie, waarvan de wedstrijden werden afgewerkt op het terrein (“achter de sparren”) van de v.v. “Oranje-Wit” te Remmerden.

De verenigingszaken na 1945

Speelveld vanaf 1946: de gemeenteweide, omsloten door de Veerweg, de Rijnkade en de Buitenomme; vanaf 1950/1951: sportpark “Candia”.

Bestuur in 1946: E.P. van Dijk (vz), L. van de Berg (sec), C. Otting (pm), A. van Manen, J. Keijman en F. ter Haar (com).

In 1946 heeft M. van den Berg het voorzitterschap overgenomen van E.P. van Dijk, die voor deze overname zijn toestemming gaf. Ook heeft M. van den Berg, omdat er tijdens de oorlog contributie-achterstanden waren ontstaan en er nog schulden openstonden, zich een jaar met de verenigingskas bemoeid.

De vereniging had maar één speelveld. Omgekleed werd er in een oude houten keet, waarin geen stromend water aanwezig was om na de wedstrijd de klei en de koeienvlaaienvlekken van het lichaam te verwijderen. Wanneer de rivier de Rijn de uiterwaarden overstroomde, stond het waterniveau vaak op halve doelpaalhoogte en kon er niet gespeeld worden.

Het 1e seniorenelftal van de R.V.V. “Voorwaarts” dat in het seizoen 1946/1947 in de 2e klasse B van de afdeling Utrecht het kampioenschap behaalde met 34 punten uit 20 wedstrijden en doelcijfers 75 voor en 17 tegen, staat hiernaast afgebeeld.

Helaas gingen de daaropvolgende promotiewedstrijden voor een plaats in de 1e klasse tegen de v.v. “Naarden” verloren.

De vereniging had 3 seniorenelftallen die op zondag aan de competitie deelnamen. Ook had men een aantal aspirantjes in de leeftijd van 10 tot 12 jaar. Het georganiseerde jeugdvoetbal kwam echter in 1948 pas goed op gang toen men een A-juniorenelftal formeerde. Of men bij de R.V.V. “Voorwaarts” bij de in de vorige paragraaf aangehaalde buurtclubjes goede jonge spelers rond zag lopen en hen daardoor verzocht om lid van de vereniging te worden, is niet bekend. Dit jeugdelftal staat op de volgende pagina afgebeeld.

Toen nu de spelers van dit genoemde A-team voor jeugdvoetbal te oud werden, konden zij uiteraard overstappen naar de senioren van de vereniging. Daar er echter jongens waren, die liever op zaterdag wilden blijven spelen, werd zelfs een zaterdagteam geformeerd. Zo speelden v.v. Sportclub “Rhenen” en R.V.V.

A-Juniorenelftal R.V.V. "Voorwaarts"

Achterste rij v.l.n.r.: Ton van Stokkum, Gerrit van de Brink, Cor Tollenaar, Jo Baars, Wout van Selm, Gerard van Mourik, Gijs Baardman, Ab van Ommen en Chris van Tuil

Voorste rij v.l.n.r.: Bep Spies, Jan van Harn en Wim Wagenvoort. (Fotocollectie dhr. W. van Selm)

“Voorwaarts” in het seizoen 1951/1952 tweemaal in de competitie tegen elkaar. Na dit seizoen hief “Voorwaarts” de zaterdagafdeling op en gingen verschillende spelers van het A-juniorenelftal uit 1948 over naar de v.v. Sportclub “Rhenen”. Begin vijftiger jaren gingen er binnen de vereniging stemmen op om de naam van “Voorwaarts” te veranderen in “Rhenus”. De laatste naam was al een keer verbonden geweest met een Rhenense voetbalvereniging, die in 1918 was opgericht en die op de Grebbeberg speelde in de omgeving waar nu het militaire ereveld (begraafplaats) gelegen is. Dit “Rhenus” werd echter in 1938 ontbonden vanwege schulden aan derden en vanwege schulden aan de K.N.V.B. Vooral dit laatste bleek voor de Voetbalbond een heikel punt om de naam “Rhenus” weer te mogen gaan voeren.

Door het bestuur van de R.V.V. “Voorwaarts” zijn verschillende bezoeken aan de heer A.J. Bouwens, secretaris van de afdeling Utrecht, gebracht om tenslotte toestemming te verkrijgen voor het voeren van de naam “Rhenus”, zodat men kan zeggen, dat de R.V.V. “Voorwaarts” automatisch overging in de v.v. “Rhenus”. Verderop in dit artikel zal bij de behandeling van laatstgenoemde vereniging op een en ander worden teruggekomen.

In de jaarverslagen 1952/1953 en 1953/1954 van de afdeling Utrecht werd echter met geen enkel woord over deze kwestie gerept zodat aangenomen kan worden, dat het een mondelinge toestemming was.

v. v. Sportclub “Rhenen”, opgericht : 20 september 1949

Tenue: blauw shirt met brede witte baan in het midden, witte broek en blauwwit geringde kousen.

1e Bestuur: H. Rijkxen (vz), H.K. Voskuylen (sec), W. Lammers (pm)

Speelveld: In het seizoen 1949/1950 de gemeenteweide, vanaf het seizoen 1950/1951 sportcomplex “Candia”.

Om tot de oprichting van deze vereniging te komen werd tweemaal vergaderd in de toenmalige christelijke school aan de Achterbergsestraatweg. Grote animator daarbij was Henk Rijkxen, die in die tijd in Rhenen een jongelingsvereniging leidde en die met zijn jongens wel eens tegen andere jongelingsverenigingen speelde. Uit dergelijke verenigingen waren indertijd oa. “Jonathan” uit Zeist en C.J.V.V. uit Amersfoort ontstaan, die uiteraard op zaterdag hun wedstrijden speel-

Het allereerste 1e elftal v.v. Sportclub “Rhenen”, seizoen 1950/1951.

Onderste rij v.l.n.r.: Evert van Manen, Hennie Boelhouwer, Ton van Manen en Klaas van Gelderen

Bovenste rij v.l.n.r.: Wim Lammers, Gerrit van Walsem, Marinus Mol, Wout van Laar, Henk Baardman,

H.K. Voskuylen, Gerrit Evers, Henk Rijkxen, Jo Meijer, H. Boelhouwer en Cunerus van Viegen.

(Fotocollectie: H.C. Boelhouwer)

den. In Rhenen was het niet de bedoeling om een christelijke vereniging, doch om een pure zaterdagclub op te richten om zodoende personen, die in principe niet op zondag konden en wilden spelen, de gelegenheid te bieden dit op zaterdag te doen. Het eerste jaar werd niet aan de competitie deelgenomen, doch werd er vaak in uitwedstrijden vriendschappelijk gevoetbald. Ook werd op de gemeenteweide aan de Veerweg gespeeld waar in die tijd de R.V.V. "Voorwaarts" des zondags de thuiswedstrijden afwerkte.

Aan het begin van het seizoen 1950/1951 werd het sportpark "Candia" in gebruik genomen en startte de club met de competitie in de 3e klasse van de afdeling Utrecht.

Omdat er in die tijd op zaterdagmorgen nog gewerkt werd en er op die morgen ook nog schoollessen waren, begonnen de wedstrijden te 16.15 uur, doch naarmate de herfst vorderde werd het aanvangstijdstip 14.15 uur. In het laatste geval viel het dus niet mee om de voetbalbus te halen. Die bus was bijna altijd de dienstbus van de toenmalige N.B.M. (Nederlandse Buurtvervoer Maatschappij), doch de fiets bleef de eerste jaren het vervoermiddel naar uitwedstrijden. De voetbaluitrusting moest je zelf kopen, hetgeen in die tijd een hele uitgave was.

Het allereerste 1e elftal van de v.v. Sportclub "Rhenen" in het seizoen 1950/1951 staat hiervoor afgebeeld.

Een trainingspak had niemand. Stond je bij thuiswedstrijden reserve, dan trok je je colbertje over je shirtje aan. Sporttassen waren er ook niet, je vervoerde je voetbalspullen in een koffertje, of in een boodschappentas, of je had je voetbalplunje al aan op je schoenen na, die je onder de snelbinders van je onvermijdelijke fiets stopte.

In die tijd hadden sommige verenigingen al goede speelvelden, zo ook de twee velden op het gemeentelijke sportcomplex "Candia" in Rhenen, doch m.b.t. de kleedlokalen was het bij een aantal verenigingen vaak zeer primitief gesteld. Er waren zelfs clubs die geen stromend water hadden, zodat men na een wedstrijd uit een melkbus een schaal water moest tappen. Met dit rantsoen aan water moest men zich dan maar schoon zien te krijgen! Daarom was het een feest wanneer er tegen de jongens van het opvoedingsgesticht "Valkenheide" gespeeld moest worden. Daar kreeg elke speler in het badgebouw namelijk een cabine toegewezen en kwam er na de wedstrijd warm water uit de douchekop!...

"Sportclub" rondde de competitie in het eerste jaar op de 5e plaats af, terwijl een 2e plaats in het daaropvolgende seizoen 1951/1952 werd bereikt. Het eerste kampioenschap behaalde men in het seizoen 1952/1953. Wellicht was de overstap van een viertal voormalige A-junioren van de R.V.V. "Voorwaarts" naar de v.v. Sportclub "Rhenen" daar mede debet aan.

Kampioenselftal 1952/53 met bestuur van Sportclub "Rhenen". De spelers die van R.V.V. "Rhenen" waren overgekomen zijn met een () aangeduid.*

V.l.n.r.: voorste rij: Bep Spies, Jo Meijer, Hennie Boelhouwer en Bram van Doorn; 2e rij gebukt: Wout van Laar en Gerrit Evers; 3e rij: Klaas van Gelderen, Jo Baars*, Wout van Selm*, Ton van Manen en Henk Baars*.*

*Officials: M. Mol, H. Boelhouwer, W. Spies, H.T. Baardman, H. Rijksen, H. Lahey en J. Brouwer.
(Fotocollectie: H.C. Boelhouwer)*

Dit elftal kwam uit in de 3e klasse B van de afdeling Utrecht en behaalde uit 14 wedstrijden 22 punten met doelcijfers: 39 voor en 18 tegen. Een en ander had tot gevolg, dat men automatisch naar de 2e klasse promoveerde.

Op 20 augustus 1959 verzocht het zittende bestuur naar aanleiding van de op dezelfde datum gehouden ledenvergadering om voor het tijdvak 20 augustus 1959 t/m 19 juli 1989 de statuten van de vereniging goed te keuren en om aan H. M. de Koningin erkenning der vereniging te vragen om zodoende als rechtspersoon te kunnen optreden.

Dit bestuur had de volgende samenstelling: A. van de Heuvel, voorzitter; H. Rijksen, secretaris; W. van Selm, penningmeester; R. van Dijk, wedstrijdsecretaris; H.T. Baardman, commissaris; H. van Tongeren, commissaris.

De Koninklijke Goedkeuring (zie bijlage) werd verleend op 19 oktober 1960.

De v.v. Sportclub "Rhenen" heeft tot 1 juli 1966 bestaan. Op die dag werd de fusie

VOETBALVERENIGING Sportclub „Rhenen

AANGESLOTEN K.N.V.B. AFD. UTRECHT Z.M.C. OPGERICHT 20 SEPTEMBER 1949

Secretariaat:
~~De Wijk~~ Stationsweg 22

Handtekening.....
 Naam.....Leesbaar.....

RHENEN.....196.....

Presentie lijst, Fusie 17 Febr. 1966.

	V. Tegen		V. Tegen
G. Evers	G. Evers	De Leeuw	P.J. de Jong
H.C. Boelhouwer	H.C. Boelhouwer	De Leeuw	A. Jansen
G. Bosman	Bosman	De Leeuw	P. de Jong
Wethboer	Wethboer	De Leeuw	T. Beerdman
Taddeboom	Taddeboom	De Leeuw	R. Koymans
Iselt	Iselt	De Leeuw	R. Meent.
G. Brodding	G. Brodding	De Leeuw	EAM Diesma
G. Apperman	G. Apperman	De Leeuw	J. Meurs. x
M. Apperman	M. Apperman	De Leeuw	H. de Leeuw
Phato	Phato	De Leeuw	Zu. Breeu.
A. Vijge	A. Vijge	De Leeuw	H.W. Breeu.
H. v. Schaik x	H. v. Schaik	De Leeuw	J. Storp-hout
J. Verwoerd.	J. Verwoerd	De Leeuw	J.W. Breeu.
E. ten Braak	E. ten Braak	De Leeuw	H. v. Selm
..e..v.o. Berg.	..e..v.o. Berg.	De Leeuw	J. Ph. Smit.
J.R. van Wijk	J.R. van Wijk	De Leeuw	H. Rijkse
W.H. Brees	W.H. Brees	De Leeuw	
W. Brouwers	W. Brouwers	De Leeuw	
M.H.O.L.	M.H.O.L.	De Leeuw	

Handtekening
 Handtekening
 25 Nov.
 18 Febr.
 3 1966. 18 Febr. x

met de v.v. "Rhenus" een feit en ging men als de s.v. "Candia '66" samen verder. Op 17 februari 1966 werd door "Sportclub" een algemene ledenvergadering uitgeschreven waar, zoals bijgaande presentielijst aangeeft, 33 betalende leden aanwezig waren. Voor een fusie met de v.v. "Rhenus" stemden 25 leden voor en waren 8 leden tegen!

v.v. "Rhenus", opgericht : 5 mei 1933

Tenu: groen shirt met brede witte baan in het midden, witte broek en groenwit geringde kousen.

1e Bestuur: M. van den Berg (vz), J. Keijman (sec), D. Beekman (pm), A. van Manen, E. Snijders en J. van Ginkel (com).

Speelveld: Sportcomplex "Candia".

Het allereerste 1e elftal v.v. "Rhenus" 1953/54

Achterste rij v.l.n.r.: Wout van Veldhuizen, Gert van Donselaar, Hennie van Miltenburg, Teus Spies en Edo Ophof

Middelste rij v.l.n.r.: Teus Hovestad, Stef van den Oosterkamp en Klaas van Daalen.

Voorste rij v.l.n.r.: Hans Bleijenberg, Nico ter Burg en Gerard van Mourik.

(Fotocollectie: mw. E ter Burg-Baars)

De vereniging ontstond uit de R.V.V. "Voorwaarts", zoals eerder beschreven werd. Een en ander had tot gevolg dat de oprichtingsdatum van de v.v. "Rhenus" dezelfde was als die van de R.V.V. "Voorwaarts". Voor de K.N.V.B. werd de v.v. "Rhenus" officieel toen men met deze naam vanaf het voetbalseizoen 1953/1954 aan de competitie ging deelnemen. Het allereerste 1e elftal van de v.v. "Rhenus" kwam uit in de 2e klasse van de afdeling Utrecht.

Het elftal werd 7e en behaalde uit 16 wedstrijden 13 punten met doelpunten: 27 voor en 35 tegen.

N.B. Er zijn in Rhenen nog twee voetbalverenigingen met de naam "Rhenus" geweest. Onder het hoofdstuk R.V.V. "Voorwaarts" is uitgelegd dat de eerste bestond van 1918 tot 1938, de tweede vereniging was de Bedrijfsvoetbalclub Zeepfabriek "Rhenus". Deze vereniging werd genoemd in "Oud Rhenen" jrg 14, nr 2, bladzijde 94. Verder bestaat er in Rhenen sinds het jaar 1954 nog een vereniging met de naam "Rhenus". Bij deze vereniging wordt tafeltennis gespeeld.

Rhenus 1 kampioen, seizoen 1961/62

V.l.n.r. op onderste rij: Een supporter, Gerrit ter Braak, Gerard van Mourik, Henk van Veenendaal, Henk Pelzer (trainer/speler), Bart van Baren en Joop van Beek.

Op bovenste rij: Jo Albers, Jan ter Braak, Geurt van Veenendaal, supporter Spies, Dick Scholtus, Jan Nellestijn, Joop van Drumpt, Klaas van Dalen, Henk Wilbrink, Gerrit van Baaren, Karel Schenkhof, Job Spies, Jan Ophof, Siem ter Braak, Jo Hovestad, Jan van Ginkel en terreinknecht Spies. (Fotocollectie: dhr. K van Daalen)

In het seizoen 1961/1962 werd het eerste elftal van de v.v. "Rhenus" voor de eerste maal kampioen. Het elftal behaalde uit 18 wedstrijden 32 punten met doelfiguurs 65 voor en 21 tegen.

Op 7 december 1960 verzocht het zittende bestuur naar aanleiding van de op dezelfde datum gehouden ledenvergadering (aanwezig: 27 leden) om voor het tijdvak 7 december 1960 t/m 6 november 1990 de statuten van de vereniging goed te keuren en om H. M. de Koningin erkenning der vereniging te vragen om zodoende als rechtspersoon te kunnen optreden.

Dit bestuur had de volgende samenstelling: D. Reynierse, voorzitter; J. L. M. Hovestad, secretaris; S. de Beer, penningmeester; J. Spies, 2e secretaris; J. Albers, commissaris.

De Koninklijke Goedkeuring werd verleend op 28 april 1961.

De v.v. "Rhenus" heeft tot 1 juli 1966 bestaan. Op die dag werd de fusie met de v.v. Sportclub "Rhenen" een feit en ging men als s.v. "Candia "66" samen verder.

Op 17 februari 1966 werd door "Rhenus" een algemene ledenvergadering uitgeschreven, waarin 41 betalende leden aanwezig waren. Voor een fusie met de v.v. Sportclub "Rhenen" stemden 31 leden voor, waren 9 leden tegen en stemde 1 lid blanco!

N.B. In dit artikel werd reeds eerder beschreven, dat de v.v. "Rhenus" de oprichtingsdatum van de R.V.V. "Voorwaarts" heeft aangehouden. Een en ander blijkt uit het eerste blad van de statuten.

ARCHIEF STATUTEN.

NAAM en ZETEL.	Art.1.	De vereniging draagt de naam van <u>Voetbalvereniging "RHENUS"</u> . Zij is gevestigd te <u>Rhenen</u> .
DUUR.	Art.2.	De vereniging is opgericht <u>5-5-1933</u> . Te rekenen van <u>7-12-1960</u> is de duur van de vereniging opnieuw vastge
wijz-egk.		steld voor een tijdvak van 29 jaar en 11 maanden, der
6 November 1990.		halve eindigende <u>7-11-1990</u> .
DOEL.	Art.3.	De vereniging stelt zich ten doel het beoefenen en het bevorderen van het voetbalspel en aanverwante takken van sport.
MIDDEL- EN.	Art.4.	De vereniging tracht dit doel te bereiken door het houden van oefeningen en het spelen van wedstrijden en voorts door andere wettige middelen, welke aan het doel bevoldelijk kunnen zijn.

Statuten van de Voetbalvereniging "Rhenus"

s.v. "Candia "66", opgericht: 1 juli 1966

Zoals in dit artikel beschreven is, is de s.v. "Candia "66" ontstaan uit een fusie tussen de v.v. "Rhenus" en de v.v. Sportclub "Rhenen". De geschiedenis van de eerste 25 jaar van de vereniging is vastgelegd in het jubileumboek "25 jaar

s.v. Candia “66”. Wat in dit boek echter ontbreekt, is de procedure rond de Koninklijke Goedkeuring. Daar de goedkeuringen van de verenigingen waaruit de s.v. “Candia “66” is ontstaan in dit artikel zijn vermeld, ligt het voor de hand dat deze gebeurtenis óók voor de s.v. “Candia “66” hierin wordt opgenomen.

Op 12 juli 1966 verzocht het zittende bestuur naar aanleiding van de op dezelfde datum gehouden ledenvergadering (16 leden voor en 0 leden tegen) om voor het tijdvak 1 juli 1966 t/m 31 mei 1996 de statuten van de vereniging goed te keuren en om H. M. de Koningin erkenning der vereniging te vragen.

Dit bestuur had de volgende samenstelling: L. van Setten, voorzitter; A. J. A. Kloosterman, secretaris; J. Spies, penningmeester; W. van Selm, 2e penningmeester; H. W. Baars, wedstrijdsecretaris zaterdag; G. van Mourik, wedstrijdsecretaris zondag; J. W. Baars, commissaris; J. Stomphorst, commissaris; N. Vrij, commissaris

De Koninklijke Goedkeuring werd verleend op 11 oktober 1966.

Noten

¹ Strous, Willem H., Verenigingendossiers. In: Oud Rhenen, jrg 12, januari 1993, p. 20/21

Bijlage

Procedure en bijzonderheden tot het voor een vereniging verkrijgen van de Koninklijke Goedkeuring

Het Nationaal Archief in Den Haag beheert het zogenaamde verenigingenregister. Dit register is afkomstig van het ministerie van Justitie en bevat ongeveer 80.000 dossiers betreffende de koninklijke goedkeuring van de statuten van verenigingen in Nederland in de periode 1874-1976.

Goedkeuring van de statuten hield automatisch erkenning van de vereniging als rechtspersoon in. De vereniging werd voor de duur van 29 jaar en 11 maanden erkend, waarna men kon verzoeken om de goedkeuring te verlengen. De goedgekeurde statuten werden in de Staatscourant gepubliceerd.

De dossiers bevatten het verzoek van het verenigingsbestuur om goedkeuring van de statuten, een exemplaar van de ter goedkeuring voorgelegde statuten, correspondentie tussen het ministerie en het bestuur en correspondentie tussen de officier van Justitie en die gemeentebesturen waar de leden van het verenigingsbestuur woonachtig waren. Kwamen er minderjarigen in het verenigingsbestuur voor, dan vroeg de desbetreffende gemeente ook nog schriftelijke toestemming aan de ouders van dat bestuurslid.

De oudere archieven van het ministerie van Justitie zijn in principe vrij raad-

pleegbaar. Voor archieven jonger dan 75 jaar geldt dat toestemming tot raadpleging der stukken over nog levende personen vereist is van de directeur van het Nationaal Archief. Deze moet ook toestemming geven tot het ter plekke maken van fotokopieën en tot het publiceren van soortgelijke gegevens.

Door Willem H. Strous is in Oud Rhenen jrg 12, januari 1993 aangegeven, dat het voor Rhenen om 60 dossiers gaat.

Het adres van het Nationaal Archief is: Prins Willem Alexanderhof 20, 2595 BE Den Haag. Het telefoonnummer is: 070-3315400 (algemeen). De openingstijden zijn:

dinsdag: 09.00 - 21.00, woensdag t/m vrijdag : 09.00 - 17.00, zaterdag: 09.00 - 13.00

Mevrouw Ch. H. Delfin – van Mourik Broekman 90 jaar

Marjan G.

Op 30 maart j.l. werd mevrouw Lot Delfin – van Mourik Broekman 90 jaar. Deze krasse dame bezoekt nog wekelijks de Archeologische Werkgroep Rhenen, onderdeel van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. Meegenomen door Frans of de jonge Odin. Ze werkt en geeft haar rijke archeologische kennis door. Ontelbaar zijn haar vele archeologische belevenissen.

Als kind mag Lot van haar ouders naar de Vrije School. Het vervolg is een kunstzinnige opleiding. Ze bekwaamt zich in tekenen en schilderen. Er is een werkplek bij haar oom op de St Jansberg onder Nijmegen. Later blijkt er, tot haar genoegen, een romeinse villa te hebben gestaan.

Terug in den Haag werkt ze en begint een studie kerkorgel. Krijgt dan van de gemeente een prijs voor een werkstuk. Nu valt de beslissing naar Frankrijk te gaan. Liftend. Ze komt er in een artistieke gemeenschap terecht.

Het leven voert haar verder naar de Cote d'Azur. Een prachtig leven, getuige de 'wilde' foto die ik mocht zien. Boven het kampement bevinden zich grotten, en met mes en kaars bewapend duikt ze erin. De oogst, fossiele resten van dieren en sporen van menselijke bewoning, bevindt zich nu in het plaatselijk museum. Daar begint haar daadwerkelijke interesse in de archeologie.

Met haar echtgenoot keert ze terug naar Nederland, uiteindelijk naar Doorn.

Als er tijd is stapt ze op de brommer en verkent haar omgeving en vooral de Betuwe. Haar archeologische kennis groeit. Een mooie tijd wordt haar lidmaatschap van de werkgroep te Kesteren. Erop uit met vrolijke lieden, naar vele vindplaatsen.

Eénmaal ligt Lot midden in de winter op de spuitmond van een zandzuiger waar nu de plas van Maurik is. Ze grist er vooral romeinse stukken weg uit de opgezogen modder. Gelukkig kan ze opwarmen bij de werklui.

Ze krijgt het verzoek grafheuvels in kaart te brengen op de Utrechtse Heuvelrug. Van Rhenen naar het westen vindt ze er ongeveer 200.

Beroepsarcheologen worden kind aan huis.

Op 73-jarige leeftijd is het genoeg. Auto's worden volgeladen met vondsten en afgevoerd naar de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (het ROB). Lot verhuist naar Veenendaal. Vanwege haar verdiensten zorgt het ROB ervoor dat ze uit handen van Prins Bernhard de Zilveren Anjer ontvangt.

Toen de werkgroep in Rhenen werd opgericht en Frans er was om haar mee te

nemen kon ze het niet laten en begon weer. De opgraving van het Veerhuis in 1983 bezorgt ons nu als groep nog werk en plezier. Lot was bij die opgraving, evenals anderen in en om Rhenen. Met Joop Mom kon ze uitstekend opschieten. Wij, de leden van de werkgroep Ton, Mieke, Frans, Odin en Marjan, hebben haar verjaardag groots gevierd. Met kado en bloemen, met gedicht en zang (Ton), en vele Tibettaanse gebeden (Mieke). Het helpt vast, ze wordt zeker 100!

Het bestuur van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. sluit zich graag aan bij de felicitaties naar ons erelid en wensen Lot, mede namens alle leden, toe dat ze mag blijven genieten van wat de werkgroep uit de grond haalt in en om Rhenen.

De heiligen Cornelius en Cyprianus en de vogelkooitjes

Anton C. Zeven

Lezing

Op 19 januari 2004 hield Casper Staal, conservator van het museum Het Catharijneconvent te Utrecht een zeer interessante lezing met dia's over heiligen en hun symbolen; de avond was een gezamenlijk initiatief van de Historische Vereniging en het Cuneragilde in het kader van de serie Ter Leeringh ende Vermaeck". De heer Staal had zijn lezing o.m. toegespitst op Rhenen (Sinte Cunera) en Utrecht (Sint Martinus). Daarnaast toonde hij een afbeelding uit het Getijdenboek van Catharina van Kleef waarop naast elkaar de heiligen Cornelius en Cyprianus en op de rechter rand vogelkooitjes zijn afgebeeld. Staal kon geen relatie vinden tussen deze twee heiligen en de vogelkooitjes. Daarom riep hij de aanwezigen op met suggesties te komen.

Om een mogelijk verband te kunnen vinden moet men het leven van beide heiligen kennen.

De heiligen Cornelius en Cyprianus

Jan van Laarhoven (1997) schrijft over Sint Cornelius het volgende: "[Hij] stamde uit een voorname Romeinse familie en was paus in de jaren 251-253. Zijn patroonschap over het vee heeft geen andere reden dan dat in zijn naam het Latijnse woord 'cornu', hoorn, verborgen zit. Deze hoorn werd ook zijn vaste attribuut. Verder herkennen wij hem aan de tiara, de pauselijke kroon". Meer over hem is te vinden in het boek 'Christelijke symboliek en iconografie' door J.J.M. Timmer (1987). Hij schrijft dat Sint Cornelius door Gallus naar Centumcellae (Civitavecchia) verbannen werd. Sint Cornelius werd ook tegen de veeziekten aangeropen. Ook bij Timmer het verhaal over zijn patroonschap over het hoornvee. Over bisschop Sint Cyprianus van Antiochië (ca 200-258) wordt minder geschreven. Hij werd aangeropen in verband met de pest. Samen met Sint Cornelius probeerde hij christenen, die vanwege de vervolgingen afvallig waren geworden, binnen te kerk terug te halen. Ze zijn samen te Rome in de catacomben begraven. Deze informatie wordt ook door Claes et al. (2003) verstrekt.

Afbeelding

De afbeelding toont ons de beide heiligen met hun attributen. Sint Cornelius

heeft op zijn hoofd de pauselijke tiara, in zijn linkerhand een hoorn en in zijn rechterhand een kruisstaf, terwijl Sint Cyprianus de bisschopsmijter draagt en het zwaard en de bisschopsstaf in zijn rechter- resp. linkerhand houdt. Boven in de afbeelding zien wij een fuik (om vogels mee te vangen?), daaronder vogelkooitjes (om vogels gevangen te houden) en beneden een kooi, die door een persoon door middel van een zwengel wordt rondgedraaid. In de laatste kooi moet een vogeltje blijven fladderen omdat er geen rustpunt is. Deze afbeelding toont ons naast het gevangen zijn ook de marteling van het gekooide vogeltje. Op de kooi rechtsonder staan drie letters waaraan de eerder genoemde auteurs geen aandacht besteden.

Reproducties zijn te vinden o.m. in *The Golden Age* van Marrow c.s. (1989, p. 154) en in *De Papegaai van de paus* door Van Uytven (2003, p. 156), die naar Marrow als bron van zijn kennis verwijst.

In het bijschrift wordt vermeld dat in de late 15^e en vroege 16^e eeuw het houden van zangvogeltjes een wijd-verbrede liefhebberij was. Zo vond Antonio Bonfini in het begin van de 16^e eeuw dat de stad Wenen door het gekwetter op 'een lieflijk klinkend bos' leek. Van Uytven vermeldt nog dat sommige kooien 'zo waren ontworpen dat de vogels erin konden spelen'. Ik zie dat niet in de afbeelding en het was zeker niet het geval voor de 'wentelkooi'. Het bijschrift in *The Golden Age* vertelt dat deze miniatuur de interesse van Catherine van Kleef in vogeltjes toont en de rol die de beide

heiligen als beschermheiligen van gedomesticeerde dieren speelde.

Een andere verklaring

Ik heb het verzoek van Casper Staal voorgelegd aan Joke van Strien-Veurthjes die voor mij een kenner van heiligen in de middeleeuwen is. Samen met mijn vrouw kwamen we tot de volgende gedachte over de fuik, de kooitjes en de kooi die gewenteld kan worden: de fuik duidt op de gevangenneming van de beide heiligen, de kooitjes op hun gevangenschap, en de wentelkooi op de kwellingen tijdens hun gevangenschap, op hun martelaarsschap.

Een probleem is dat beide heiligen niet gevangen genomen werden. Maar dat overkwam wel de christenen, die tijdens de vervolgingen gevangen genomen en gemarteld werden. De relatie zou dus kunnen zijn: twee heiligen en hun activiteiten om christenen, die wegens de vervolgingen uit angst voor vervolging, gevangenschap en marteling afvallig waren geworden, weer binnen de christelijke kerk te halen.

Dank

Graag betuig ik mijn dank aan mevrouw Joke van Strien-Veurthjes en mijn vrouw Nineke Zeven-Hissink voor het meedenken en het aandragen van suggesties.

Bronnen

Claes, J., A. Claes & K. Vincke, *Sanctus, meer dan 500 heiligen herkennen*. Kok, Leuven 2003

Laarhoven, J. van, *De beeldtaal van de christelijke kunst. Geschiedenis van de iconografie*. SUN, Den Haag 1997

Marrow, J.H. c.s., *The Golden Age of Dutch manuscript painting*. Belser Verlag, Stuttgart/Zürich 1989

Timmer, J.J.M., *Christelijke symboliek en iconografie*. De Haan, Houten 1987.

Uytven, R. van, *De papegaai van de paus. Mens en dier in de Middeleeuwen*. Waanders Uitgevers, Zwolle 2003

‘Kunstrondje’ om de Cunerakerk

Ad J. de Jong

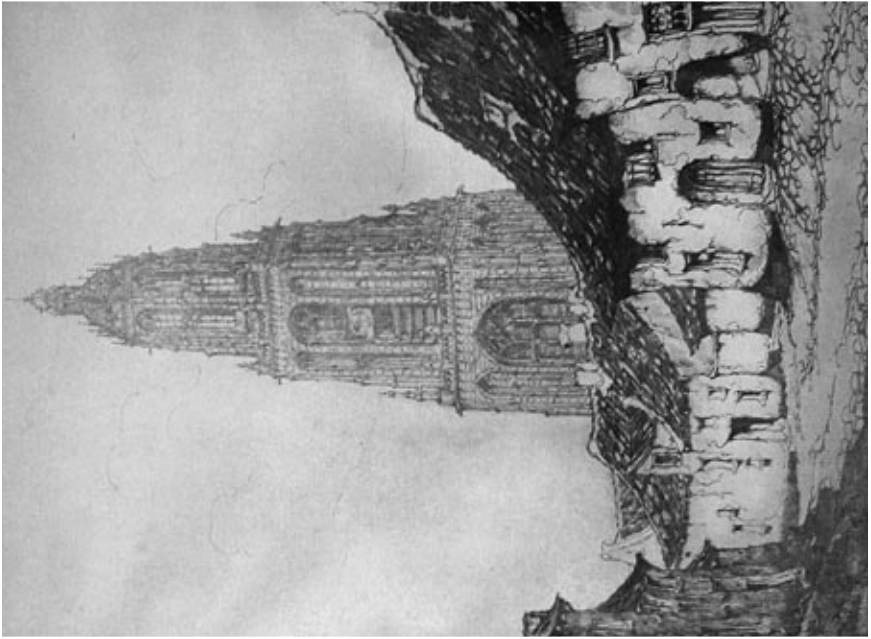
Door de eeuwen heen werden kunstenaars geboeid door de fraaie Cuneratoren die statig oprijst uit de boorden van de Rijn ter hoogte van zuidoost Utrecht. Vele afbeeldingen van stadsgezichten van Rhenen met de Cuneratoren kan men vinden in het boek *Achter Berg en Rijn* van onze voorzitter H.P. Deys. Het betreft hier veelal oude etsen en schilderijen van vóór 1900, die vaak alleen te bewonderen zijn in de grote musea of kunstverzamelingen in binnen en buitenland. Ook ná 1900 bleven bekende kunstenaars naar Rhenen komen, gefascineerd door de ranke Cuneratoren. Er zijn dan ook vele etsen en pentekeningen bekend met vaak de Cuneratoren gezien vanaf de Doelenwal, zodat dit zo langzamerhand welhaast een ‘afgezaagd’ thema is geworden. Het zijn echter vooral de afbeeldingen van de Cuneratoren gezien vanuit een andere hoek die zo boeiend zijn, omdat ze tevens belangrijke topografische informatie verschaffen, bijvoorbeeld met gebouwen en huizen die in de loop der tijd uit het Rhenense stadsbeeld verdwenen zijn, niet in het minst door de verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog of latere sloop.

De stichting ‘Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel’ te Rhenen streeft er naar om vooral dergelijke afbeeldingen in overleg met het gemeentemuseum aan te kopen, waarbij men zich vooral richt op schilderijen of ingekleurde etsen en tekeningen; ‘kleur’ immers verlevendigt de collectie van het museum. Omdat er al zo veel is, wordt ook gelet op de artistieke kwaliteiten van de kunstenaars. Elk jaar wordt in het januarinumnummer van Oud Rhenen melding gemaakt van de laatste aanwinsten voor het museum die langs deze weg konden worden gerealiseerd.

In dit meinummer van Oud Rhenen willen we in kleur een selectie tonen van schilderijen en ingekleurde etsen en pentekeningen, die grotendeels de laatste jaren aan de verzameling zijn toegevoegd of door Rhenenaren zijn aangekocht en naar alle waarschijnlijkheid ooit hun weg naar het museum zullen vinden.

Het betreft hier veelal ‘realistisch’ werk van kunstenaars uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Maar er zijn ook ‘surrealistische’ afbeeldingen of eigen impressies gemaakt, zoals door de Utrechtse kunstenaar Willem van Leusden. Wat deze laatste categorie betreft willen we toch even stilstaan bij een ingekleurde pentekening van John van Eek, waarbij we van bovenaf de Gruttersteeg in kijken met op de achtergrond de Cuneratoren (zie ook *Achter Berg en Rijn* afb. 505). De stijl doet sterk denken aan die van Anton Pieck. Nu wil het toeval dat er inderdaad een gravure van Anton Pieck bestaat, die vrijwel identiek is (zie de afbeeldingen op de volgende pagina). Of Pieck signeerde hier onder synoniem of er is sprake van plagiaat, oordeelt u zelf.

Wij bieden u hierbij een ‘Kunstrondje om de Cunerakerk’ in kleur aan.

Een ingekleurde pentekening van John van Eek en een gravure van Anton Pieck (1895-1987), die vrijwel identiek zijn (collectie A.J. de Jong)

J.M. Schäffer (1870-1943)

J.G. Heijberg (1869-1952)

E.W. Koning (1869-1954)

E. Stark (1849-1933)

H.E. Roodenburg (1895-1987)

H.E. Roodenburg (1895-1987)

H. Welker (voor 1940)

H.N. Dekker (1897-1974)

J. van Vuuren (1871-1941)

W.B. Tholen (1860-1931)

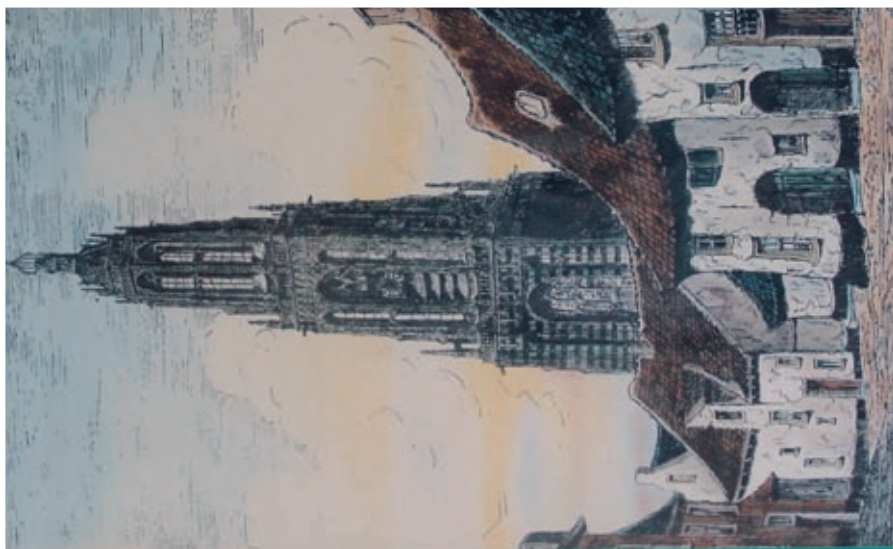
Leon Senf (1860-1940)

J. le Blanc (1863-1949)

J.A. Zandleven (1868-1923)

John van Eek

A.C. van Hemert-Leefkens

Brief uit 1927 met sluitzegels 'Cuneratoren Rhenen – Vreemdelingen Verkeer':

Niet alleen kunstenaars kwamen naar Rhenen, ook het vreemdelingen verkeer groeide sterk in de twintigste eeuw. Men probeerde dit ook te stimuleren; zo bleken er in 1927 sluitzegels in omloop te zijn met daarop: Cunera toren te Rhenen – Vreemdelingen Verkeer. Vier van dergelijke sluitzegels werden in verschillende kleuren aangetroffen op een brief van J. Deen uit Arnhem die verzonden was naar een adres in Afrika. Deze zijn achter op de brief vergezeld van stempels Dar-Es-Salaam

De prentbriefkaarten in de gidsjes van Willem van Nas

H.P. Dey's

Willem van Nas (1844 - 1927)

Voor zover mij bekend zijn er van Rhenen in het verleden vier gidsen geschreven, ze zijn alle vier zeldzaam. In 1847 verscheen er bij de Amersfoortse uitgever W.J. van Bommel van Vloten een boekje 'Rhenen en Omstreken', geschreven door de in Rhenen met pensioen zijnde Amsterdamse koopman G.C. Haakman (1783-1866). Dit boek bevatte geen afbeeldingen, maar er zat een interessante lithografie in, getekend door Haakman zelf. Bij de Amsterdamse uitgever Joh. G. Stemler Cz. verscheen in 1890 een boekje 'Naar Rhenen en de Grebbe', geschreven door C.J. Voortman (1846-?, vertrokken uit Rhenen 1900). Hij was onderwijzer in Elst en later in Achterberg. Dit boekje, gedrukt bij Oosterbaan Martinus te Veenendaal, bevat twee schetskaarten van de gemeente Rhenen. Zestien jaar later kwam de Rhenense gepensioneerde 'grondeigenaar' Willem van Nas met een eigen boekje uit. In 1928 tenslotte kwam er een eenvoudig gidsje uit: 'Gids voor Rhenen', samengesteld door M. Haas en uitgegeven door de Rhenense sigaren- en boekhandelaar G.H. Fieren. Dit boekje, dat 7 prentbriefkaart-achtige foto's bevat, is vooral interessant door zijn vele advertenties van voornamelijk middenstanders uit die tijd.

Willem van Nas heeft zijn boekje 'Rhenen en Omstreken voor Burgers en Vreemdelingen' uitgegeven in 1906. Het boekje bevatte 7 door middel van een dun randje lijn in de naad van het boekje geplakte prentbriefkaarten van Rhenen en 3 van andere plaatsen. Hij noemde het een nieuwe uitgave en bedoelde daar kennelijk mee dat het een nieuw verschenen werk was, niet een verbeterde versie van een oudere uitgave. Er bleek kennelijk behoefte aan een herdruk, want in 1910 verscheen een 'Nieuwe Vermeerderde Titel-Uitgave', nu met 15 prentbriefkaarten. Waarom hij sprak over een titel-uitgave is niet duidelijk. Dit woord betekent namelijk dat de inhoud hetzelfde is, maar dat de titel een andere opgeplakte of gedrukte titel is. De pagina's in het eerste deel (de eerste 102 pagina's) zijn dezelfde als die van de eerste uitgave, er volgen in het tweede deel nog 184 nieuwe bladzijden en 5 nieuwe prentbriefkaarten. Het valt op dat de 5 in de tweede uitgave extra voorkomende prentbriefkaarten alle foto's zijn, terwijl er in de eerste editie van de 10 afbeeldingen maar 2 fotografische reproducties zijn, de overige zijn namelijk getekend en lithografisch vermenigvuldigd. De beide uitgaven werden gedrukt bij de 'Boekdrukkerij der Weesinrichting te Neerbosch bij Nijmegen'. Wie de uitgever is wordt nergens vermeld, maar vermoedelijk moeten we Van Nas zelf hier achter zoeken.

De prentbriefkaarten die in beide edities voorkomen zijn inderdaad ook in de praktijk gebruikt. In de handel en bij verzamelaars worden beschreven en gestempelde exemplaren aangetroffen. Kennelijk waren de briefkaarten reeds veel eerder uitgegeven, want er bestaan bijvoorbeeld kaarten, afgestempeld op 23 Mei 1896 (nr. 3A) en 12 Mei 1899 (nr. 5).

Ik heb voor het bestuderen van de beide uitgaven in totaal één exemplaar van de eerste, en 6 exemplaren van de tweede editie kunnen bestuderen.

Eerste editie (1906)

In een prospectus deelde Van Nas mee, dat hij een boekje heeft geschreven, vooral bedoeld als leidraad voor de vreemdeling. Zijn schrijfstijl is vaak zeer vreemd, en hij heeft het zelf over de ‘onbekwaamheid van een kleine pen’. Hij bekent eerlijk, dat hij gebruik heeft gemaakt van de werken van Witkamp (algemene Nederlandse geschiedenis), Haakman (1847, alleen Rhenen) en Voortman (1896, alleen Rhenen). Ook heeft hij gegevens uit de Tegenwoordige Staat (Tirion, 1772) gebruikt.

Het boekje begint met een korte beschrijving van de ligging van Rhenen, gevolgd door een geschiedkundig overzicht. Dan komen enkele wandelingen, rijtoeren en uitstapjes per tram. Nadat hij weer een historisch overzicht geeft en een lijst met de Rhenense predikanten sedert de hervorming, volgen korte beschrijvingen van Nijmegen en Wijk bij Duurstede. Het boekje wordt besloten met een inhoudsopgave (pagina 94), en in de laatste 10 pagina's volgt een overzicht van bij dezelfde uitgever verschenen werken, hoofdzakelijk van christelijke inhoud.

Tweede editie (1910)

De tweede editie wordt voorafgegaan door de complete eerste editie, inclusief de prentbriefkaarten. Hier moet van hetzelfde zetsel gebruik zijn gemaakt. Slechts de omslag en de druk aan de binnenzijde van de omslag zijn nieuwe zetsels.

Na pagina 104 van de eerste editie volgt een titelblad met ‘Vervolg voor den Gids van Rhenen en Omstreken – 1910. - Met 5 nieuwe prent-briefkaarten.’. Dan wordt in een kort voorwoord dank uitgebracht aan dr. Jesse, de vrijwilliger voor het Rhenense oudarchief. Voorts zijn een aantal bladzijden ondertekend met W. (van P.H. Witkamp, Aardrijkskundig woordenboek van Nederland, 1871, 1895) en S.d.B. (van Servaas de Bruin, die een historisch Geografisch woordenboek heeft geschreven). In de historische inleiding worden 26 pagina's gewijd aan Frederik van de Palts.

Allerlei verhalen en beschrijvingen van wandelingen worden afgewisseld door lijstjes met jaartallen. Zo staan er 31 pagina's jaartallen en wetenswaardigheden over Nijmegen, aangehaald uit de beschrijving van Nijmegen door Johannes Smetius (1645). Ruim 6 pagina's worden gewijd aan de beschrijving van het zendingsfeest, in 1908 te Raaphorst gehouden. Ook vinden we nog een kroniek van Loevestein en een beschrij-

ving van het eiland Walcheren in Zeeland, een allegaartje van zaken die geheel niets met Rhenen te maken hebben.

Van Nas was zich bewust van de willekeurige inhoud, want achterin schrijft hij dat 'Wat nu door aanvulling een meer onzamenhangend geheel schijnt te vormen, zou evenwel later bij een volledigen herdruk in geregelde volgorde eene aanwinst kunnen zijn door meer uitvoerige uitbreiding.'

Van Nas was zeer gelovig, zeer christelijk en begaan met de medemens²). Van Nas heeft buitengewoon grote donaties gedaan aan de diaconie der Herv. Gemeente Rhenen. Diverse huizen werden gebouwd dankzij zijn giften: de inmiddels afgebroken rij van 5 huizen op de hoek van de Nieuwe Veenendaalseweg en de Oude Dijksestraat ('De Driehoek'), een rij van 9 woningen aan de Cuneraweg ten oosten van de bebouwde kom van Achterberg, afgebroken ca. 1985.

In een helaas ongedateerde folder kondigt hij de verkoop aan van een 'zorgvuldig bewerkte plaat met zinnebeeldige voorstelling en christelijken tekst', een Evangelische Reispas, waarvan de opbrengst ten goede zou komen aan het Bestedeling-Armhuis, een 'Inrigting, alwaar niet alleen oude liederen uit de Gemeente (Rhenen), hetzij door de Diaconie, het Gemeente-Bestuur of Particulieren worden besteed en verzorgd; maar ook behoeftigen uit andere gemeenten, zowel hulpbehoevenden als weezen, ...'. De Rhenense predikant ds. W. De Lange ondersteunde deze actie en deelde in de folder mee, dat 'door de bemoeijingen van den heer Van Nas (reeds) een vrij groot bedrag' was binnengekomen. Het gebouw, dat Van Nas voor ogen had, was het Bestedelinghuis, de huidige Tollekamp. Achterin het tweede deel werd vermeld, dat er reeds 800 gulden bijeen vergaard was, hetgeen voor die tijd een aanzienlijk bedrag was. Het Bestedelinghuis werd in 1910 gebouwd.

In de laatstgenoemde folder beveelt Van Nas tevens aan 'een geïllustreerde Briefkaart ter bevordering der Christelijke Philantropie, fraai bewerkt met toepasselijk versierde Bijbel-teksten, benevens afbeeldingen van het Weeshuis van Oranje-Nassau te Buren, de Kerk der Heldring-Gestichten op den Vlugtheuvel te Zetten, en van de Kapel der Wees-Inrigting te Neerbosch'. De prijs was 3 cent, 4 voor 10 cent en 110 stuks f 2,-. Ook was Van Nas betrokken bij steun aan diverse psychiatrische inrichtingen en dergelijke. Hij had een zuster, die geruime tijd in een inrichting verbleef en dit is ongetwijfeld de reden voor zijn belangstelling in deze materie. Bovendien was hij zelf vermoedelijk ook niet geheel vrij van psychische stoornissen.

De prentbriefkaarten in de uitgaven van Van Nas (1906 en 1910)

Voor de hierna volgende benamingen van de prentbriefkaarten zijn de titels gebruikt, zoals die door Van Nas zelf, voorin zijn boekjes, werden aangeduid. In de beide uitgaven werd een verschillend gebruik van hoofdletters toegepast, zoals bijvoorbeeld 'Kerk en stadhuis' resp. 'Kerk en Stadhuis'. De initialen Tr. & Co.-A staan voor

Tresling & Co te Amsterdam, die reeds sinds 1887 met gelithografeerde prentbriefkaarten op de markt kwam. E.&B.-H. duidt op Emrik & Binger, drukkers te Haarlem. Van de andere initialen heb ik nog geen bijbehorende firma's kunnen vinden³). Aanvankelijk was de achterzijde van een prentbriefkaart uitsluitend bestemd voor de adressering. Pas in 1905 werd officieel toestemming gegeven, ook van de adreskant de linkerzijde te beschrijven, vandaar dat sinds 1905 de prentbriefkaarten door middel van een verticale streep in twee helften is verdeeld.

In de editie 1906 en 1910 (in de originele spelling)

1. De Cunera-toren met kerk, (noord- en zuidzijde).
2. In de kerk: preekstoel en orgel.
3. Riviergezigt op de stad.
4. De Grebbe en Heimerstein.
5. Kerk en stadhuis.
6. Toren, kerk, met wapen en zinspreuk.
7. Oud Rhenen.
8. Weeshuis Buren.
9. Kasteel Renswoude
10. Kasteel Westhove.

In de editie 1910 (in de originele spelling)

11. De Cunera-kerktoren te Rhenen.
12. De Grebbe nabij Rhenen.
13. De zwitsersche vallei bij de Grebbe.
14. De groote Markt te Nijmegen.
15. De kerk met toren te Wijk bij Duurstede.

Beschrijving van de prentbriefkaarten.

1. Lichtgroen gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 14,2 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: 'De Kathedraal of Gothische Kruis-Kerk te Rhenen'. Afbeelding van de Cuneratoren, met links de 'Voorgevel (Noordzijde)' en rechts de 'Achtergevel (Zuidzijde)'. Onder de woorden 'De Cunera-Toren' staat gedrukt 'Een gedenkzuil der Eeuwen'. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N.-R.'. Rechtsonder: 'Tr.&Co.-A.'. De achterzijde lichtcrème gekleurd met: 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ c.'. In het boekje geplakt na pagina 8.

2. Witte matglanzende prentbriefkaart (8,9 x 14,1 cm) met dubbele fotografische voorstelling in liggend formaat, titel bovenaan: 'De Cunera-kerk te Rhenen, voor den brand van 1897'. Links: fotografische afbeelding van het interieur naar de oostzijde, met de preekstoel in het midden, vóór het oxaal. Rechts: fotografische afbeelding van

het interieur naar de westzijde, op de achtergrond het orgel. Vóór de toreningang een houten afscheidingswand. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N. - R.'. Rechtsonder: 'R.H. & v.S. - A.'. De achterzijde crème gekleurd met: 'DRUKWERK OF BRIEFKAART. AAN'. In het boekje geplakt na pagina 16 of 24.

2A. Zelfde voorstelling als onder 2, maar met andere opdruk, namelijk titel in ander lettertype onderaan: 'De Cunera-kerk te Rhenen van binnen voor den brand.'. Linksonder dezelfde signering, rechtsonder gesigneerd 'R., H. & v.S.-A.'. De achterzijde wit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 16 in plaats van nr. 2.

3. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 13,9 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: in het midden boven 3-regelige tekst: 'Welkomstgroet voor Vreemdelingen.'. Links een medaillon met 'Koningstafel.' en rechts een medaillon met 'Grebbe.'. Midden onder een gezicht op Rhenen vanuit de overkant van de Rijn, getiteld: 'Rhenen aan den Rijn.'. Gesigneerd linksboven verticaal: 'W.J.v.N.'. en rechtsboven verticaal: 'E. & B. - H.'. De achterzijde roze gekleurd met: 'BRIEFKAART. AAN 2½ c.'. In het boekje geplakt na pagina 24 of 16.

3A. Dezelfde kaart als 3., maar dan zonder de medaillons. Dezelfde titel, maar dan éénregelig en zonder punt. Onder de afbeelding: 'GEZIGT OP RHENEN.', boven het midden geplaatst. Links van de afbeelding '1895.' en rechts 'W.J.v.N.'. De achterzijde met 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ Cent.'. In het boekje geplakt na pag. 24.

3B. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 13,9 cm) met lithografische voorstelling: 'Vreemdelingen Verkeer' met de beide medaillons van nr. 3: 'Koningstafel' en 'Grebbe.'. Midden onder gesigneerd 'W.J.v.N.-Rhenen.'. De achterzijde met 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ Cent.'. N.B.: hier is 'Koningstafel' zonder punt. In het boekje geplakt na pagina 24.

4. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart (9,4 x 14 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: links 'De Grebbe, nabij Rhenen.' en rechts 'Heimerstein.'. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N.-R.'. en rechtsonder: 'Tr.&Co.-A.'. De achterzijde roze gekleurd met: 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ c.'. In het boekje geplakt na pagina 32.

5. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 14,3 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: 'Rhenen aan den Rijn.'. Linksonder 'Het Stadhuis' en rechts 'De Gothische Kerk' en 'De Toren Cunera'. Links van het midden het stadswapen en dat van de Hervormde Gemeente Rhenen. Gesigneerd midden onder: 'W.J.v.N.-R.'. In het boekje geplakt na pagina 24.

De achterzijde roze gekleurd met: 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ ct.'. In het boekje geplakt na pagina 40.

6. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart met lithografische voorstelling in liggend formaat: 'Cunera-Toren en Gothische Kerk te Rhenen.'. Hierboven het stadswapen van Rhenen en dat van de Hervormde Gemeente Rhenen. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N.-R.'. De achterzijde roze gekleurd met: 'BRIEFKAART. Aan Postzegel 2½ Cent.'. In het boekje geplakt na pagina 48.

7. Matwit gekleurde prentbriefkaart met 3 fotografische voorstellingen in liggend formaat: 'Het Oude Rhenen.' met eenregelige tekst. Onder de drie foto's: 'De West-Poort.', 'Rijn-Poort.' en 'Berg-Poort.'. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N.-R.' en rechtsonder 'R., H. & v.S., A.'. De achterzijde wit met: 'BRIEFKAART AAN'. In het boekje geplakt na pagina 56.

8. Lichtcrème gekleurde prentbriefkaart (9,3 x 14,1 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: in cartouche bovenaan: 'Christelijke Philantropie (Weldadigheid)'. Links 'De Kapel Wees-inrigting Neerbosch.', rechts 'Kerk Vlughtheuvel Heldring-Gestichten te Zetten.' en midden 'Het Weeshuis van Oranje-Nassau te Buren.'. Gesigneerd linksonder 'W.J.v.N.-R.' en rechtsonder 'Tr.&Co.-A.'. De achterzijde roze gekleurd met 'BRIEFKAART AAN 2½ Ct.'. In het boekje geplakt na pagina 64.

9. Lichtgroen gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 14,2 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: 'Kasteel Renswoude'. Links en rechts afbeeldingen van het kasteel. Gesigneerd rechtsonder: 'W.J.v.N.-R.' en 'Tr.&Co.-A.'. De achterzijde lichtgroen gekleurd met 'BRIEFKAART AAN Postzegel 2½ c.'. In het boekje geplakt na pagina 72. Deze versie is alleen aangetroffen in de eerste editie van 1906.

9A. Matwitte prentbriefkaart (92 x 14 cm) met 2 fotografische afbeeldingen van het kasteel Renswoude in liggend formaat. Linksboven: 'Renswoude' en rechtsboven 'Kasteel'. Onder de beide fotografische afbeeldingen resp. 'Achtergevel.' en 'Voorgevel.'. linksonder verticaal gesigneerd 'R.H. en v.S.-A.'. en rechtsboven, verticaal: 'W.J.v.N.-R.'. De achterzijde matwit met 'BRIEFKAART AAN'. In het boekje geplakt na pagina 72. Deze versie is alleen aangetroffen in de tweede editie van 1910.

9B. Zelfde als 9A, maar andere gedrukte tekst: midden onder 'Het kasteel te Renswoude.'. Gesigneerd linksonder 'W.J.v.N.-R.' en rechtsonder 'R., H. & v.S.-A.'. De achterzijde matwit met 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt

na pagina 72. Deze versie is éénmalig aangetroffen in een exemplaar van de tweede editie.

10. Lichterême gekleurde prentbriefkaart (9,4 x 13,9 cm) met lithografische voorstelling in liggend formaat: 'Zee-Bad Dorp Domburg.'. Drie voorstellingen, v.l.n.r. 'Kerk.', 'Raadhuis' en 'Kasteel Westhove.', met tekst 'Walcheren-Zeeland.'. Geheel onderaan tweeregelige tekst. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N.-R.'. De achterzijde roze gekleurd met 'BRIEFKAART AAN 2½ C.'. In het boekje geplakt na pag. 89.

11. Matwitte prentbriefkaart (9,2 x 14,2 cm) met fotografische voorstelling in staand formaat: 'De Cunera-kerktoren te Rhenen.'. Gesigneerd linksonder: 'W.J.v.N. - R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 8.

12. Matwitte prentbriefkaart (9,2 x 14,2 cm) met fotografische voorstelling in liggend formaat: 'De Grebbe nabij Rhenen.'. Gesigneerd linksonder verticaal: 'W.J.v.N. - R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 56.

13. Matwitte prentbriefkaart (9,1 x 14,2 cm) met fotografische voorstelling in liggend formaat: 'De zwitsersche vallei bij de Grebbe, gemeente Rhenen.'. Gesigneerd linksonder verticaal: 'W.J.v.N. - R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 104.

14. Matwitte prentbriefkaart (9,1 x 14,2 cm) met fotografische voorstelling in liggend formaat: 'De groote markt te Nijmegen, van de Burgstraat gezien.'. Gesigneerd linksonder verticaal: 'W.J.v.N. - R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 152.

15. Matwitte prentbriefkaart (9,1 x 14,2 cm) met fotografische voorstelling in staand formaat: 'De hervormde kerk met toren te Wijk bij Duurstede.'. Gesigneerd linksonder W.J.v.N. - R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART/DRUKWERK'. In het boekje geplakt na pagina 172.

16. Lichtgroen gekleurde prentbriefkaart (9,2 x 14,2 cm) met lithografische voorstelling: 'De 3 Steden van Walcheren, Zeeland.'. Drie afbeeldingen: 'De Toren der St.Jacobs-Kerk', 'De Oost- of Koepelkerk te Middelburg.' en 'De Kolossus-Sphynx of Aloude Domkerk van Ter Veere'. Enkele regels tekst. Gesigneerd linksonder 'W.J.v.N.-R.' en rechtsonder 'Tr.&Co-A.'. De achterzijde lichtgroen met 'BRIEFKAART/AAN' en 'Postzegel 2½ c.'.

Deze prentbriefkaart komt niet voor in de lijst van briefkaarten op het schutblad maar is eenmalig aangetroffen in plaats van nummer 6. Deze kaart nr. 6 komt dan niet meer elders in het exemplaar voor.

17. Vaalgekleurde prentbriefkaart (9,4 x 14,0 cm) met lithografische voorstelling: 'Oud-Domburg. Walcheren, Zeeland.' en 'Uitnoodiging naar Walcheren. Afgezonden door:'. Voorts 7 voorstellingen van gebouwen, vijver, wapen en een walvis. Gesigneerd linksonder 'W.J.v.N.-R.' en rechtsonder 'Lith. Tresling & C. Amst.'. De achterzijde lichtroze met 'Postzegel 1 c.'. Deze kaart komt niet voor in de lijst van briefkaarten op het schutblad, maar is eenmalig aangetroffen in plaats van nummer 8. Deze kaart komt dan niet meer elders in het exemplaar voor.

18. Matwitte prentbriefkaart (9 x 13,9 cm) met fotografische voorstelling: 'Het weeshuis van Oranje-Nassau te Buren, Betuwe'. Gesigneerd linksonder: 'R.H.& v.S.-A.' en rechtsonder 'W.J.v.N.-R.'. De achterzijde matwit met: 'BRIEFKAART (CARTE POSTALE) Algemeene Postvereniging (Union postale universelle) SCHRIJFRUIMTE. ADRES.'. Deze prentbriefkaart komt niet voor in de lijst van briefkaarten op het schutblad maar is in hetzelfde exemplaar als bij nr. 17 aangetroffen in plaats van nummer 13. Deze kaart nr. 13 komt dan niet meer elders in het exemplaar voor.

Noten:

1. Van dit boekje verscheen in 1975 een facsimile-uitgave bij Repro-Holland, Alphen aan den Rijn. Het werd aangevuld met een aantal reproducties van willekeurige prentbriefkaarten betreffende Rhenen. De originele lithografie van Haakman: 'RHENEN', lithografie in zwart en sepia, 18 x 25 cm, l.o.: G.C. Haakman penx, r.o.: Steend. P.W. v.d. Weijer Utrecht.
2. Een korte biografie van Van Nas wordt samengesteld door Willem H. Strous (in de serie Utrechtse Biografieën, te verschijnen 2004).
3. Eind 2004 wordt een boek over prentbriefkaarten van Rhenen verwacht, door de auteurs J. Blankestijn en H. Dekker, beiden te Rhenen.

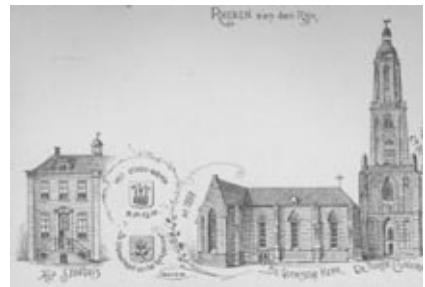
afb. 2

afb. 3

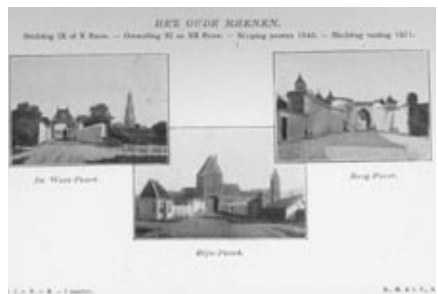
afb. 4

afb. 5

afb. 6

afb. 7

afb. 8

afb. 9A

afb. 10

afb. 11

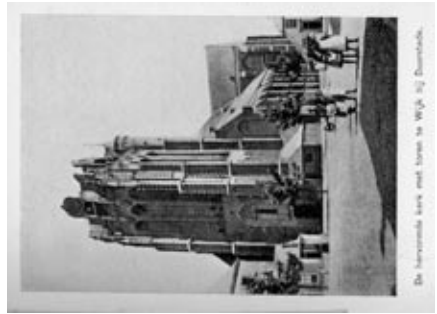
afb. 12

afb. 13

afb. 14

afb. 15

afb. 16

afb. 17

afb. 18

Eerste en tweede editie

Jaarverslag 2003

Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR)

Ton van Drunen

‘Malta’

Reeds enkele malen refereerden wij in voorgaande (jaar)verslagen van onze werkgroep aan de zogenaamde Conventie van Malta. Kort gezegd komt dit neer op het volgende:

Ruim 11 jaar geleden kwamen in Valletta, de hoofdstad van het eiland Malta, de ministers van Culturele Zaken e.d. van alle landen van de Europese Unie overeen dat men voortaan omzichtiger met het bodemarchief zou omgaan. In elk van de deelnemende landen zou het principe van ‘De verstoorder betaalt’ gerespecteerd gaan worden. Met andere woorden: ieder, die archeologische bodemschatten dreigt te vernielen door wat voor werkzaamheden dan ook, draait op voor de kosten van het archeologisch onderzoek dat voortaan vooraf dient te gaan. Een belangrijk uitgangspunt daarnaast is, dat het archeologisch bodemarchief zo mogelijk gespaard wordt. Gemakshalve spreekt men kortweg van ‘Malta’.

De voorbereidingen hebben wel erg lang geduurd, mede door de merkwaardige regeringswisselingen van de afgelopen jaren, maar ‘Malta’ staat nu toch op de rails.

In het voorjaar van 2004 staat de bespreking van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer voor de deur, in het najaar neemt de Eerste Kamer deze taak over en in de eerste helft van 2005 moet, volgens de huidige planning althans, deze wet ter betere bescherming van het bodemarchief dan toch eindelijk in werking treden.

De hele archeologische wereld heeft vooruitlopend op ‘Malta’ grote veranderingen ondergaan. Zonder een compleet beeld te willen geven, wijzen wij erop dat overal in Nederland steeds meer bodemingrepen door professionele archeologische bureaus begeleid worden. Niet vrolijk voor de amateur-archeologen; hun mogelijkheden zijn tot het uiterste beperkt. Alleen in samenwerking met (en vooral onder leiding van) bovengenoemde instellingen kan een amateur nog in de grond wroeten.

In 2001 pakte dit overigens voor een groepje WAR-leden buitengewoon goed uit. Archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier was zeer content met onze assistentie. Zij schatten inzet en kunde van onze mensen juist in en op die manier konden wij een waardevolle bijdrage aan de opgraving van een IJzertijdnederzetting in ‘De Vallei’ onder Ede leveren.

De Vallei 2

In het allerprilste begin van 2003 deed zich weer een kans voor om bij een opgraving tussen Ede en Veenendaal de helpende hand te bieden.

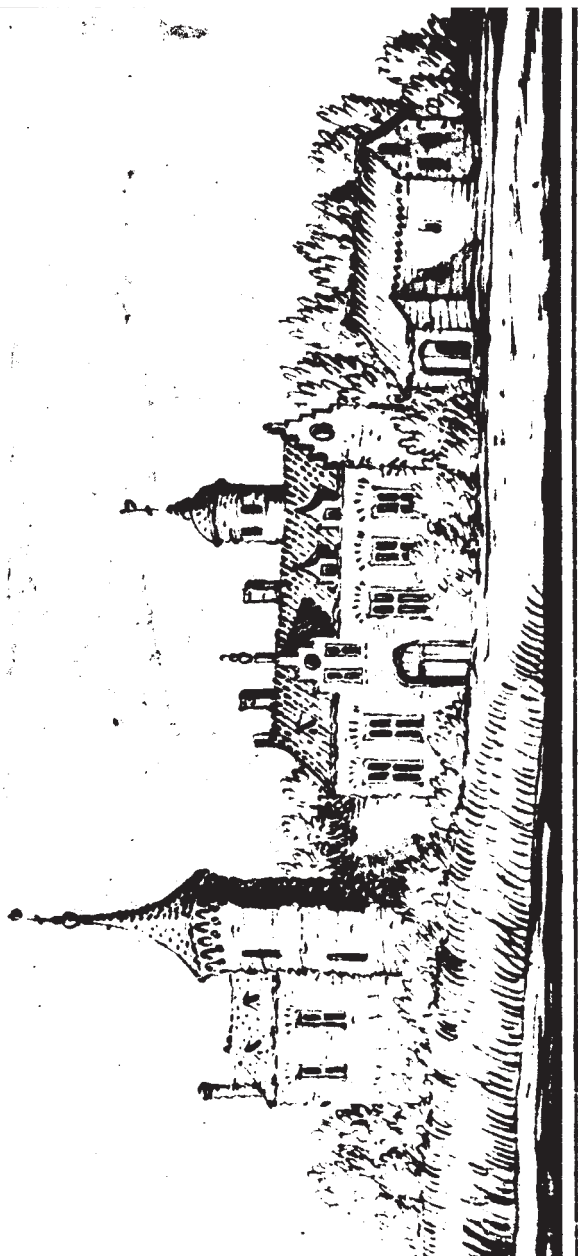
Publieke belangstelling bij grondsporen van een boerderij uit de IJzertijd.

Assisteerden wij, zoals hierboven al gemeld, met enkele WAR-leden in 2001 bij een IJzertijd-opgraving in De Vallei, nu was er even verderop weer een mogelijkheid om uit dezelfde periode, dus grofweg van 750 v.C. tot de komst van de Romeinen rond het jaar 0, een nederzetting te vinden.

Ditmaal werd het werk gegend aan het ADC, het Archeologisch Diensten Centrum uit Bunschoten, ons al bekend door de opgraving op de uitbreiding industrieterrein Remmerden. Werden wij op Remmerden nog net niet geweerd, ook bij 'De Vallei 2' werden wij naar ons gevoel niet veel meer dan geduld. Voor onze deskundigheid was geen

Amateurs aan de arbeid

Valkenburg bij Rhenen

enkele belangstelling en de leiding wist niet veel meer dan wat zinloze arbeid te verzinnen. Na een kennismaking van enkele dagen hebben wij bedankt voor de eer. Misschien niet onverstandig als sommige archeologische bureaus hun vaak jeugdige projectleiding ook eens wat omgangskunde bijbrengen, naast de veronderstelde vaktechnische bekwaamheden die zij krachtens hun studie moeten hebben. Management houdt meer in dan het technische overzicht bij een archeologische campagne.

Kasteel Valkenburg

Bladerend in Achter Berg en Rijn van H.P.Deys vinden we op blz. 83 de wat raadselachtige afbeelding van een kasteel Valkenburg bij Rhenen. In de Topografische atlas, aanwezig in het Rijksarchief Utrecht, zien we hetzelfde plaatje onder nummer 1877-2. Deys vermeldt naast genoemde prent zo'n beetje alles wat van dit verdwenen kasteel bekend is. Hij noemt twee mogelijke locaties. De eerste zou te vinden zijn op de plaats van de huidige duiventoren ten westen van de Cuneraweg tussen Rhenen en Veenendaal. Volgens de tweede opvatting moeten wij óók zoeken aan de westzijde van genoemde verbindingsweg, maar dan tegenover de derde poort in het spoorwegtalud. In Oud Rhenen van september 1989 vinden we het kasteel terug in het artikel over de versterkte boerderij 'Stuivenes' in Achterberg van A.J. de Jong. Deze vermeldt Valkenburg als slot van de adellijke familie Valckenaer, die overigens in Rhenen wel meer bezittingen had.

In een krantenartikel van donderdag 27 juli 1961 klaagt de bekende amateur-archeoloog Adriaan P. de Kleuver dat het hem dwars zit dat er over slot Valkenburg in Achterberg niets bekend is. Afgaand op de inlichtingen van enkele Achterbergse ingezetenen, zo vervolgt hij, besluit hij te gaan graven op een rechthoekige verhoging in het landschap tegenover de Pegel aan de Cuneraweg. Hij stuit op zware muurresten van meer dan een halve meter dikte, die bij nader onderzoek uit kloostermoppen blijken te bestaan.

En tenslotte is het bij de WAR bekend dat het terrein in 1971 was ingemeten onder leiding van de toenmalige provinciaal archeoloog en een vertegenwoordiger van de ROB, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. In februari 2003 bleek ons dat het bedoelde perceel verkocht was aan een boomkweker die hier ook, zijn beroep getrouw, metterdaad een boomkwekerij wilde beginnen. De man had weinig begrip voor ons vriendelijke verzoek om op zijn nieuw verworven land rond te mogen kijken. Hij bleek allergisch voor elke term die verwant was aan het woord archeologie. Ondanks onze uitleg wist hij, zo zei hij, maar al te goed van de verwoestende ingrepen die ons kijken voor zijn land zouden betekenen. Zelfs bij de aanleg van een uitrit naar de Cuneraweg waren wij verre van welkom. Korte tijd later hield een drietal leden van de WAR een korte terreinverkenning. Hierbij

De molen van Elst (U)

werden op het maaiveld enkele fragmenten van kloostermoppen en aardewerk aangetroffen. Daarbij bleef het, jammer genoeg.

De galg van Amerongen

Op een fraaie dag in mei (en welke meidag was dat niet?) ging de WAR op voorstel van Lot Delfin op excursie. Zij zou de overige leden (archeologisch) interessante locaties tussen Rhenen en Amerongen laten zien. Zo werd een bezoek gebracht aan de molen van Elst. De overbuurman van de molen die er voor de eigenaar een oogje op hield, was zo vriendelijk ons ook het interieur te tonen.

In Amerongen bezocht de groep de plaats waar vroeger de galg stond. De ontdekking van mevrouw Delfin werd enkele tientallen jaren terug door de

*In het bos van Amerongen
Werd elke deugniet opgehongen*

*In deze eeuwenoude straat
Neemt men een kloostermop de maat*

gemeente Amerongen gehonoreerd met een aardig, heel duidelijk monument. In dezelfde omgeving toonde onze gids ons de restanten van kasteel Lievendaal. Op de terugweg werd de grote, zwaar beschadigde grafheuvel tegenover het pannenkoekenhuis tussen Amerongen en Elst bekeken. Weliswaar had Staatsbosbeheer de grootste gaten gedicht, maar een echte restauratie had helaas nog steeds niet plaatsgevonden.

Kloostermoppen

Op 26 juni werd (alweer naar buiten vanwege het mooie weer) een inventarisatie van de in de oude binnenstad van Rhenen aanwezige kloostermoppen gemaakt. Even ter verduidelijking, het gaat hier niet om al dan niet ondeugende verhaaltjes over religieuzen die hun intrek in een klooster namen, maar om de extra grote en broze bakstenen, die vroeger vooral bij de bouw van kerken, kloosters, stadsmuren en kastelen gebruikt werden. Zowel bij de stadsmuur als bij de Cunerakerk werden op diverse plaatsen metingen aan de kloostermoppen verricht.

Enkele losse bakstenen werden voor de gidscollectie van de WAR meegenomen naar ons depot.

Het Celtic Field te Wekerom

sprake was geweest van archeologische vondsten. Daar enkele groepsleden wisten dat zich hier de restanten van een Celtic Field bevonden, bracht de WAR in zijn geheel een bezoek aan deze locatie. Een aantal sporen werd teruggevonden. De rest van de tijd werd gebruikt om een terreinverkenning op de kale akker ten westen van de Larikshof te houden.

Celtic Field 2

Om ook diegenen van de WAR die nog nooit een Celtic Field gezien hadden een goed beeld van zoiets te geven, werd op 21 augustus een tochtje gemaakt naar de fraaiste reconstructie van een dergelijk prehistorisch akkercomplex, die naar ons idee in Nederland te vinden is. Deze reconstructie bevindt zich op de Veluwe in de buurt van Wekerom en is destijds tot stand gekomen door een gezamenlijke inspanning van de Rijksdienst voor het

Celtic Field 1

Gedurende de zomer maakte de gemeente bekend dat begraafplaats 'De Larikshof' binnen afzienbare tijd aan uitbreiding toe was. De gedachte ging ernaar uit de bosstrook aan de westzijde en een deel van het bos aan de noordzijde hiervoor op te offeren. Bij de WAR kwam het verzoek binnen om aan te geven of hier ooit

Op de uitkijktoren

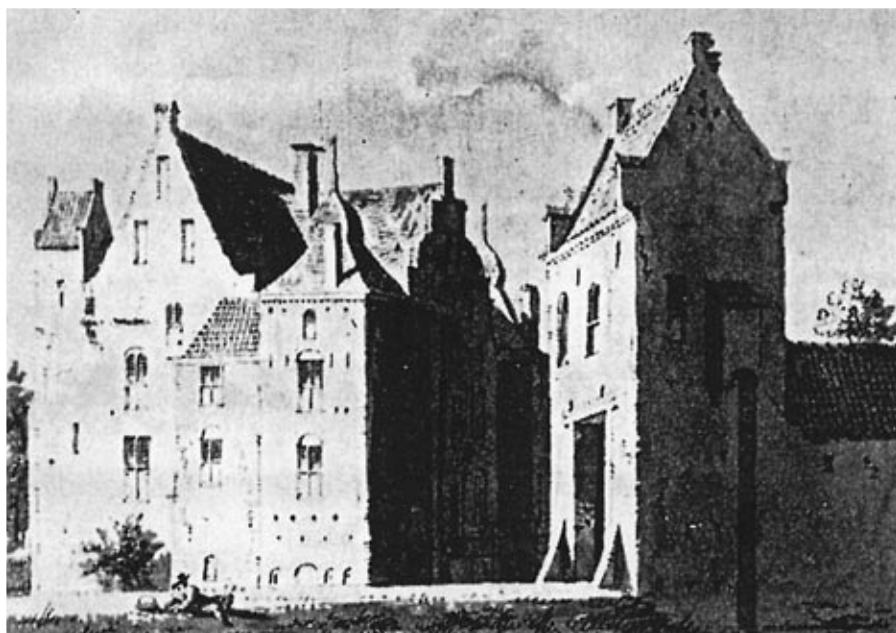
Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en de stichting Het Gelders Landschap.

Vanaf een speciaal opgerichte uitkijktoren heeft men een uitstekend beeld van het grote complex, waarvan de vierkante akkertjes van circa 30 x 30 meter omgeven zijn door lage,

maar duidelijk zichtbare walletjes. Wie weet maken wij nog eens mee dat ook in de omgeving van Rhenen (bij de Larikshof bijvoorbeeld?) zo'n prehistorische bezienswaardigheid hersteld wordt.

Hoe kom je aan een kasteel?

Het verdwenen kasteel Harselo in 1731 (Pentekening C. Pronk)

Kasteel Harselo

In september werd de WAR uitgenodigd om mee te werken aan een speurtocht naar de juiste ligging van het verdwenen kasteel Harselo in de Gelderse Vallei. Twee leden van onze werkgroep verklaarden zich bereid. De archieven noemen het landgoed voor het eerst in 1388. In 1731 maakte Cornelis Pronk een fraaie pentekening van het kasteel.

Nu is er niets meer over dan een dichtgemetselde poort in beide zijmuren van de boerderij Harselo aan de Harselose weg. De huidige hoeve is hoogstwaarschijnlijk in de plaats gekomen voor het poortgebouw. Met behulp van een uitgebreid boorprogramma zou een aantal amateurs pogingen doen om de juiste ligging terug te vinden. Geheel naar de nieuwe regels van 'Malta' stelden de amateurs een Plan van Aanpak op in samenwerking met de gemeentelijk archeoloog van Ede, mevrouw Suzanne van der A.

Vanaf eind september tot vlak voor kerstmis werd onder de bezielende leiding van Wim Angenent van de AWN-17, een afdeling van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, een groot aantal boringen verricht in de naaste omgeving van bovenbedoelde boerderij. Op dit moment is het veldwerk is op een haar na gevild, maar gedurende deze winter wacht nog de uitwerking (met behulp van de computer) tot een afgerond rapport.

Contactdag Utrechtse amateur-archeologen

Op 11 oktober werd de goede traditie van een jaarlijkse contactdag voor de amateur-archeologen in de provincie Utrecht voortgezet. Berustten de voorbereiding en de financiële invulling als altijd bij de provincie Utrecht, of liever bij de sector Archeologie, de organisatie van het dagprogramma werd dit jaar in samenwerking met de Historische Kring Breukelen tot stand gebracht..

's Morgens werden de diverse archeologische werkgroepen in de gelegenheid gesteld om een korte terugblik op het afgelopen jaar te geven. Eerlijk gezegd leek ook hier 'Malta' zijn invloed te doen gelden. De inbreng van de amateurs was naar ons idee niet zo enthousiast en overtuigend als in de voorgaande jaren.

Na de lunch verzorgde de Historische Kring Breukelen een heel aantrekkelijk programma. Een bezoek aan kasteel Nijenrode, het fraaie bouwwerk en zijn aantrekkelijke tuinen waar nu een universitaire opleiding voor het buitenland gevestigd is, werd op hoge prijs gesteld.

Vervolgens werd in de prachtige omgeving van de Vecht een bezoek gebracht aan een verdwenen doch goed te traceren kasteel en aan een eeuwenoude boerderij met een opmerkelijk keldergewelf. De afscheidsborrel in een bruin café aan het leuke marktplein van Breukelen vormde een waardig afscheid op deze geslaagde dag.

Vrijwel compleet!

Het Romeinse schip van Woerden

Tijdens een lange archeologische campagne werd in het afgelopen jaar in Woerden een opzienbarende ontdekking gedaan.

In de loop der tijd werden in deze plaats al verscheidene Romeinse vaartuigen gevonden. Duidelijk was, dat de nederzetting Laurum (nu: Woerden) tijdens de Romeinse bezetting een vrij belangrijke havenplaats langs de Rijn (nu: Oude Rijn) was. Behalve scheepvaartweg was de toenmalige Rijn bovendien de noordgrens van het Romeinse Rijk.

Het laatst gevonden schip was niet alleen het grootste, maar ook het best bewaarde en meest interessante van de in totaal 7 Romeinse schepen. Voor het eerst in de geschiedenis werd vastgesteld dat vaartuigen in die tijd behalve gezeild, ook geroeid konden worden. Dachten de archeologen voorheen dat schepen bovenstrooms gebouwd en in de delta afgedankt werden, nu weet men dat roeiërs in staat moeten zijn geweest om naar de havens aan de bovenloop terug te varen. Op een van de speciale kijkdagen, de 23ste oktober, was de WAR present.

Tenslotte

Ondanks het feit dat ons archeologische pad niet altijd over rozen blijkt te gaan, zet onze werkgroep onverdroten de zeer uiteenlopende werkzaamheden voort, die wij tot onze liefhebberij blijven rekenen. Heel verheugend trouwens, dat in het afgelopen jaar twee nieuwe leden tot onze werkgroep toetraden.

OULD RHENEN

DRIEENTWINTIGSTE JAARGANG

SEPTEMBER 2004

NO. 3

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : L.E.G. Bultje- van Dillen, Rhenen, tel. 0317-614058
H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Uitsnede van een aquarel van J. le Blanc

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

drieëntwintigste jaargang

september 2004

no. 3

Inhoudsopgave

Willem Johan van Nas, <i>een Rhenense familiegeschiedenis</i> <i>Willem H. Strous</i>	blz. 5
Veenlijken <i>Ton van Drunen</i>	blz. 15
Vrijwillige Brandweer Rhenen 80 jaar <i>H.P.Deyss</i>	blz. 21
Christophorus Butkens (1590-1650) en de familie Van Lynden <i>Ad J. de Jong</i>	blz. 24
De ligging van kasteel Valkenburg te Achterberg <i>Ad J. de Jong</i>	blz. 35
Willem Johan van Nas (vervolg)	blz. 39

Landelijke Archievendag

Op zaterdag 30 oktober a.s. wordt de Landelijke Archievendag gehouden. Zo'n 70 archiefdiensten openen dan tussen 9 en 5 uur hun deuren voor het publiek. Deze dag betekent tevens de opening van de Week van de Geschiedenis, die tot en met 7 november 2004 zal duren. Meer informatie vindt u in de bijgevoegde folder en op de websites www.archievendag.nl en www.anno.nl.

Graag brengen wij deze dag onder uw aandacht. De centrale vestiging van het Streekarchief Kromme-Rijngebied – Utrechtse Heuvelrug in het gemeentehuis van Wijk bij Duurstede is op 30 oktober de hele dag open.

Er zal speciaal aandacht worden besteed aan de archiefcalamiteit in oktober 2002, waarbij de hele kluis met vele unieke archiefstukken onder water raakte. Hier waren belangrijke archieven van Rhenen bij betrokken (b.v. Stadsgericht, Notarieel, Weeskamer). Gelukkig heeft men de Rhenense stukken wonderbaarlijk goed kunnen restaureren. Reden temeer om eens een kijkje te gaan nemen. Daarnaast zijn de historische en genealogische verenigingen uit de regio uitgenodigd om acte de présence te geven.

Van harte aanbevolen dus.

Willem Johan van Nas, een Rhenense familiegeschiedenis

Willem H. Strous

Willem Johan van Nas werd geboren in Nijmegen op 24 april 1844 als zevende kind van Thierry (Derk) van Nas en Antonia Anna Hendrika Budding. Na hem zouden nog vier kinderen volgen maar slechts vijf kinderen Van Nas zouden de volwassen leeftijd bereiken. Vader Thierry was afkomstig uit Nijmegen en stierf daar op 41-jarige leeftijd in 1851; zijn beroep was koopman. Moeder Antonia was in 1814 in Rhenen geboren als dochter van de welgestelde bierbrouwer, en raad en wethouder Willem Budding, afkomstig uit Dodewaard en Susanna Antonia Sandbrink, dochter van de 18e eeuwse Rhenense schepen Jacobus Sandbrink. Vanwege de Rhenense familiebanden speelde het leven van Willem Johan zich grotendeels af in Rhenen; hij stierf op 26 september 1927 op 83-jarige leeftijd in het huis in de Herenstraat waar in mei 1852 zijn moeder, als weduwe, met haar nog vijf in leven zijnde, minderjarige kinderen onderdak had gevonden bij haar vader.

Geen van de kinderen Van Nas is getrouwd geweest.

Willem Johan van Nas

Het straatnaambord waarmee Willem Johan Van Nas in 1956 werd herdacht

Willem van Nasstraat (foto Strous juli 2004)

Het gezin Van Nas - Budding

Het huwelijk van de ouders van Willem Johan vindt plaats in Rhenen op 25 februari 1835 en wordt kerkelijk bevestigd door ds. Johannes Diesel in de Cunerakerk¹.

*Oom Henri Duijs uit Nijmegen,
1811-1889*

Thierry van Nas, afkomstig uit Nijmegen, is 23 jaar en koopman; zijn vader Gideon Herbert, in zijn leven eveneens koopman, en zijn moeder Jeanne Cornelia van Hulstein zijn beiden overleden. Antonia Anna Hendrika Budding is 20 jaar, geboren en getogen in Rhenen als dochter van Willem Budding, wethouder, en Susanna Antonia Sandbrink; haar moeder is in 1829 overleden. Twee van de vier getuigen bij het huwelijk zijn familieleden: de 63 jarige oom Franciscus Gerardus Sandbrink, gepensioneerd officier, en de 38 jarige neef Jacobus Gerardus Sandbrink, lid van de raad der gemeente Rhenen².

Na hun huwelijk trekken de jonggehuwden in bij de moeder van Thierry in de Molenstraat 674 te Nijmegen waar de familie gezamenlijk een winkel heeft. Thierry's zuster Petronella Ida Wilhelmina

(1812 Nijmegen – 1877 Nijmegen) en zijn zwager Henri Duijs, ook koopman, die op 6 juni 1834 zijn getrouwd, wonen op hetzelfde adres³. De kleinkinderen van dit echtpaar zijn in 1927 de gerechtigden tot de nalatenschap van Willem Johan van Nas⁴.

In de daarop volgende jaren wordt het gezin Van Nas – Budding bijna ieder jaar verblijd met een nakomeling. Als het gezin in 1846 verhuisd naar Beek (Gld) wordt daar in augustus van dat jaar het negende kind, een dochter geboren. Het tiende en het elfde kind, beiden dochters, worden in 1848 en 1850 in Amsterdam geboren op resp. Prinsengracht 259 en Heerengracht 396. Er zijn nauwe contacten met (groot)vader Willem Budding in Rhenen, misschien wel logeerpartijen, want op 23 maart 1848 wordt in de Amsterdamse burgerlijke stand melding gemaakt van het overlijden te Rhenen van de 10 jarige Cornelia⁵. Vrij kort na de geboorte van het laatste kind, Jeannette Cornelia, keert het gezin begin mei 1851 terug naar Nijmegen⁶. Vader Thierry sterft daar, op 40 jarige leeftijd, op 23 mei aan de Pikkegast, nu Pijkestraat. De aangevers van zijn dood zijn zijn zwager Henri Duijs en zijn neef Johannes Franciscus van Hulsteijn, doctor in de genees- en verloskunde te Nijmegen; in de advertentie staat dat hij plotseling is overleden. Na het overlijden in september 1851 van de bijna 3 jarige Herberta Jacoba, het op één na jongste dochtertje, wordt een memorie van successie opgemaakt t.b.v. moeder,

broer en vier zusters⁷. Daarin wordt de vermogenspositie van Thierry op zijn sterfdag opgenomen waarin Herberta Jacoba deelgerechtigd was. De nalatenschap van Thierry is fl. 18.082,18, opgebouwd uit, uiteraard inventaris, kleding en zilver (totaal fl. 1.462,39) maar ook 'twee kopen Jacatra Thee op ontvang Cadels(?) van den 28e Aug. 1850 liggende te Rotterdam' ter waarde van fl. 1.050,-. Hij was dus ook commissionair.

Deze memorie wordt ondertekend door W. Buddingh te Rhenen als provisionele bewindvoerder, en door H.J. Buddingh als voogd van de vijf minderjarige kinderen, in eerste instantie te Goes, ten huize van J. de Jongh Jz, later veranderd in Nijmegen, ten huize van de procureur Aldus. Onder de schulden bevindt zich een rekening van deze procureur inzake een aangevraagde curatele, en dat zal de onder curatele stelling van moeder A.A.H. van Nas – Buddingh zijn geweest, waarover verderop meer.

Antonia Anna Hendrika Buddingh, weduwe Van Nas

Voor de zes kinderen Van Nas die nog in leven zijn bij de verhuizing van Amsterdam naar Nijmegen in mei 1851, moet het een heel moeilijke tijd zijn geweest die een diepe indruk zal hebben achtergelaten in hun leven, en misschien ook wel bepalend is geweest voor hun ontwikkeling. Willemina Susanna Antonia is met haar ruim 15 jaren de oudste, daarna volgt Willem Johan met 7 jaar en dan zijn er nog vier meisjes in de leeftijden van bijna zes jaar tot vijf maanden.

Maar nog bepalender misschien dan het overlijden van vader Thierry en zusje Herberta Jacoba, en de vele verhuizingen waarschijnlijk, is het feit dat moeder Antonia Anna Hendrika een week voor vader Thierry's overlijden wordt opgenomen in het krankzinnigengesticht te Zutphen⁸. Het verzoek tot opname in het Oude en Nieuwe Gasthuis is gedaan door haar vader Willem Buddingh te Rhenen en zwager Hendrik Duijs te Nijmegen met een attest van de Med. Doctor Boot te Rhenen van de 16e mei 1851. Vanaf 17 mei verblijft moeder Antonia in Zutphen tot zij op de 31e oktober 1851 hersteld ontslagen wordt. De Geneesheer-directeur verklaart dat 'daar de krankzinnigheid van Mej. de Wed. Van Nas genoegzaam geweken is, om haar wederom tot de gewone zamenleving toe te laten en te doen geloven dat zij met nut in haren huiselijken kring zal werkzaam zijn, kan aan het verzoek harer betrekking, haar ontslag uit het gesticht ten doel hebbende, voldaan worden.'

Uit de eerder aangehaalde memorie van successie van het overleden zusje Herberta Jacoba blijkt dat gedurende de opname van moeder de kinderen in die maanden op verschillende plaatsen zijn ondergebracht, o.a. bij familie van de grootmoeder van vader Thierry's kant; de heer G.H. van Hulsteijn te Neerbosch brengt voor kosten van verblijf en verpleging van drie kinderen fl. 30,00 in rekening. Waar de andere

drie kinderen onderdak vinden is niet bekend. Een ander familielid, de Med. Doctor J.F. van Hulsteijn te Nijmegen heeft op het moment van de aangifte nog geen rekening gestuurd.

Terug naar Rhenen

De vreugde om de terugkeer van moeder in haar gezin en de hereniging met haar kinderen Willem Johan en zijn zuster en zusjes duurt niet lang. Moeder Antonia moet in mei 1852 voor de 2e maal worden opgenomen in Zutphen op verzoek van haar vader Willem Buddingh en op attest van de Med. Doctor J.M. Noorduijs te Nijmegen⁹; daar zal in het gezin vast wel het een en ander aan vooraf zijn gegaan. Moeder Antonia heeft het niet kunnen redden, nadat ze haar man en zes van haar elf kinderen heeft moeten begraven, in een stad waar ze zich misschien niet heeft thuisgevoeld, zonder directe verwanten. Op 12 mei 1852 trekt het vaderloze gezin in bij (groot)vader Willem Buddingh in Rhenen¹⁰.

Antonia Anna Hendrika kent het huis nog van vóór haar huwelijk. Nadat haar moeder in 1829 is overleden verkoopt haar vader in augustus 1830 zijn huis annex bierbrouwerij 'De Wijnberg', naast de Rijnpoort, bij een openbare veiling. De veiling heeft plaats in het nieuwe logement van mejuffrouw Vastrik. Jacobus Gerardus Sandbrink, lid van de raad Rhenen, zet voor het hele complex in met fl. 2.000,- en omdat er geen hoger bod komt wordt hij eigenaar. Willem Budding had de brouwerij in eigendom gekregen uit de boedelscheiding van zijn ouders Huibert Budding en Johanna Hendrika Budding in september 1815 te Dodewaard¹¹. Vervolgens was Willem met zijn dochter ingetrokken bij zijn ongehuwde schoonzuster Dirkje Sandbrink, rentenierster; zijn zoon Huibert Jacobus studeerde toen al in Utrecht. Dat Willem zijn brouwerij verkocht lag waarschijnlijk ook aan het feit dat zijn zoon hem niet had willen opvolgen in het bedrijf. In april 1840, na het overlijden van Dirkje Sandbrink in november 1839, krijgt Willem uit haar boedel het huis in de Herenstraat nr 115 toebedeeld ('belend ten oosten Roelof van de Weerd, smid; ten westen Dirk Puijk, tabaksplanter')¹²

*De travaille in de Kruisstraat/hoek Herenstraat
(coll. H.P. Deys)*

Rhenen, Kruisstraat
Decennialang was er een smidse om de hoek van de Herenstraat in de Kruisstraat, foto uit circa 1910 (coll. H.P. Deys)

Antonia wordt ook op 12 mei 1852 in het Rhenense bevolkingsregister ingeschreven om twee dagen later al naar Zutphen te gaan. Ook deze keer duurt het verblijf ongeveer een halfjaar: ‘Op den 15 november 1852 heeft Mej. Van Nass geboren Buddingh het Gesticht verlaten, ten einde te beproeven, of haar aanvankelijk herstel, bij aanraking met de gewonen zamenleving stand zal houden, weswegens haar op voorstel van des Gestichts Geneesheer verlof tot aan het einde van genoemd jaar is verleend.’

Willem Budding(h)

(Groot)Vader Willem Buddingh ziet zich op zijn oude dag, hij is dan 77 jaar!, plots geconfronteerd met een dochter, zijn enige dochter, die in een gesticht is geplaatst, nota bene op zijn verzoek waarbij hij als provisionele bewindvoerder is aangesteld, en vijf kleinkinderen, vier in de leeftijd van 1½ tot 8 jaar en, gelukkig, nog een kleindochter van 16 jaar, Willemina Susanna Antonia. Deze zal, in moeders afwezigheid, de dienstmeid Jannigje Dirksen, weduwe Puijk, geholpen hebben in het huishouden van grootvader Buddingh; samen met het 13-jarige dienstmeisje Hendrika Hillegonda Versteegh uit de Koningstraat te Rhenen. In het geheim of besloten testament van Willem Buddingh uit 1847 wordt deze Jannigje bedacht met een legaat van fl. 300,--. De dienstmeid ten tijde van zijn overlijden zou een bed met de peluwkussens en dekens krijgen; dat is, in 1855, Geertruida van Waveren die meehelpt de inventaris op te stellen¹³.

Willem Buddingh is tweemaal getrouwd geweest, de 1e maal in januari 1807 met Susanna Antonia Sandbrink, gedoopt 25 oktober 1767 te Rhenen die op 13 april 1829 op 61 jarige leeftijd overleed. Dat betekent dat zij al ruim veertig was toen de kinderen werden geboren. Willem trouwt voor de 2e maal op 16 februari 1849, hij is dan 74 jaar, met Aaltje van Berkhorst te Rhenen, 42 jaar, weduwe van Albert van Dolderen, dochter van Wouter van Berkhorst, kastelein in het Rechthuis te Renswoude, en Maria Sukkel¹⁴. Aaltje brengt uit haar 1e huwelijk een dochter mee, Aartje van Dolderen. Aaltje wordt in de Patentregisters van Rhenen vermeld als tapster en logementshoudster met 4 kamers, tevens stalhoudster en biljardhoudster met twee tafels. Ook verhuurt zij een rijtuig op veren en riemen¹⁵. Willem en Aaltje trouwen op huwelijkse voorwaarden: alles van vóór het huwelijk blijft buiten de huwelijkse gemeenschap en er wordt een inventaris opgemaakt van Willems roerende goederen. Willem herroept alle vorige testamenten, uitgezonderd het geheim of besloten testament uit 1847 en deelt Aaltje, of bij haar vóóroverlijden haar dochter Aartje, zijn woonhuis aan de Herenstraat F 189 toe, met alle inventaris, benevens vijf andere onroerende zaken w.o. de hof of moestuin in de Doelen buiten de Rijnpoort, een hof in de Kruisstraat en een huis vóór in de Dijk te Achterberg¹⁶. Aaltje sterft op 4 november 1851 op 44 jarige leeftijd. Er wordt ten behoeve van haar dochter Aartje een inventaris opgemaakt door Willem Budding, Wouter van Altena en Zeger van Tuijl, én Willem Budding herroept alle voorgaande testamenten met uitzondering van zijn geheim of besloten testament van 1847. Hij kent twee legaten toe, één aan de hervormde diaconie van Rhenen voor fl. 400,- en één aan de hervormde diaconie van Dodewaard van fl. 200,-¹⁷. Aartje van Dolderen valt dus buiten de boot, en daar zullen Willems zoon Huibert Jacobus en dochter Antonia Anna Hendrika geen traan om gelaten hebben. Het is maar de vraag hoe zij twee en half jaar daarvoor, in 1849, hun vaders stap om op zijn leeftijd nog een 2e huwelijk aan te gaan begroet zullen hebben. Na het overlijden van zijn tweede vrouw woont hij in het grote huis aan de Herenstraat weer alleen met zijn dienstbode tot zijn dochter Antonia Anna Hendrika met haar vijf kinderen een half jaar later bij hem intrekt.

Ds. Huibert Jacobus Budding¹⁸

Willems zoon is de bekende Afgescheiden predikant Huibert Jacobus Budding (1810 Rhenen - 1870 Goes). Het verhaal gaat dat Willem Buddingh zich om zijn zoon geen andere zorgen maakte dan dat deze een gat in de hand had; Huibert zou zijn geld wegschenken, ook zijn tractement. Als Willem Buddingh in 1855 overlijdt wordt Huibert een vermogend man. Willem is bij de instelling van het kadaster in 1832 in Rhenen nr. 60 in de rij van 100 grootste landeigenaren naar oppervlakte, en nr. 30 in de rij van grootste landeigenaren naar inkomen¹⁹. Daarnaast bezit hij

goederen in de Betuwe en sinds 1839 de hofstede Klein Dashorst, ruim 39 hectare groot, in Renswoude. Zijn erfdeel is Huibert dus zeer welkom maar het is niet juist om te stellen dat, omdat vader Willem van mening is dat zijn zoon niet met geld kan omgaan, hem daarom slechts het vruchtgebruik van zijn erfdeel gegeven wordt waarbij anderen het kapitaal beheerden: 'Huibert gloeide van toorn'²⁰.

Zowel in de memorie van successie van Willem Budding²¹ als in de acte van scheiding en deling van 8 mei 1856²² wordt uit het geheim of besloten testament van 12 mei 1847 geciteerd: '... aan Huibert Jacobus Budding voor de ene helft in volle en vrije eigendom, en voor de andere helft in vruchtgebruik zijn dochter Antonia Anna Hendrika en in eigendom de kinderen van zijn dochter.

Ds. Huibert Jacobus Budding, 1810-1870

Antonia protesteert, met verwijzing naar de wet, met succes tegen de voor haar nadelige bepaling in het testament; van de helft van de nalatenschap krijgt zij 2/3e in volle en vrije eigendom toegewezen, en de vijf kinderen gezamenlijk het andere 1/3e gedeelte. Gunning was dus niet volledig op de hoogte.

Na Huiberts overlijden in 1870, bij het opstellen van de memorie van successie, verklaart Antonia dat Huibert 'geen goederen als bezwaarde erfgenaam of in vruchtgebruik bezat'. Overigens had Huibert ook geen gat in de hand; Antonia kreeg als enige erfgename bij versterf alle onroerende goederen die haar broer bij de scheiding en deling in 1855 had verworven²³. Verder blijkt uit de memorie van successie dat Huibert een verzamelaar is geweest van historische en 16e tot 19e eeuwse theologische werken; zijn bibliotheek wordt geschat op fl. 800,-. Het oudste boek is van J. Bugenhaeg, *Die souter wel. Verclaringhe des gheheelen psalters*, Bazel 1526. Dekker²⁴ geeft nog meer informatie: op 19 oktober 1874 wordt in Middelburg Huiberts bibliotheek geveild waarvan de catalogus bewaard is gebleven. Inzicht in zijn complete boekenbezit is wat moeilijk want al in de jaren vijftig schonk hij een deel van zijn verzameling aan de Christelijke Afscheiden gemeente te Groningen. Verder zijn er veel kleine boekjes, pamfletten en tractaten e.d. in partijen geveild. En tenslotte mogen we aannemen dat zijn enige neef Willem Johan van Nas, uit hoofde van diens belangstelling en beroep - boekhandelaar en uitgever - het een en ander uit de aan zijn moeder toegevalen bibliotheek heeft achtergehouden. Met name zal hij belangstelling hebben gehad voor werken uit de afgescheiden en rechtzinnige hervormde hoek omdat er daarvan niet veel worden genoemd in de catalogus. Buddings bibliotheek moet die van de gemiddelde predikant ver overstegen hebben.

Huibert Jacobus Budding had er niets voor gevoeld om zijn vader op te volgen in de bierbrouwerij, waarop zijn vader hem had voorgesteld dan maar dominee te worden. Huibert bezocht, nadat hij zich in 1828 in Utrecht had ingeschreven als academiestudent, zijn hoogleraar Heringa. Deze liet zich na afloop van het kennismakingsgesprek ontvallen; 'als deze jongen niet zwaar orthodox wordt; vroeg zijn moeder verloren, en dan onder zo'n oude meid grootgebracht Let maar eens op!'²⁵ Huibert was een man die op zijn gevoel afging, meer dan op zijn verstand. In zijn studententijd heeft hij zich, in 1831, aangemeld bij de compagnie Vrijwillige Jagers van de Utrechtse Universiteit en hij heeft deelgenomen aan de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgische revolutionairen in 1831. In 1834 wordt hij hervormd predikant in Biggekerke op Walcheren waar hij zich in 1836 losmaakt van het 'zoogenaamd hervormd genootschap' en zich bij de Afscheidenen voegt. In 1839 vindt een Zeeuws schisma plaats waaruit een aantal oud-gereformeerde gemeenten ontstaat onder leiding van Huibert Budding met Goes als middelpunt en vertakkingen naar Zuid-Holland en Utrecht²⁶. In 1860 maakt Huibert zich uit deze stroming los en sticht een vrije evangelische gemeente. Tussen 1848 en 1853 verblijft hij in Amerika.

Budding heeft in 1836 ook in Rhenen een afgescheiden gemeente gesticht en hier en in de omgeving gepreekt. De Zeeuwse strijd om de psalmberijming is in Rhenen de aanleiding dat de gemeente weer te niet gaat waarna groepen van oud-gereformeerd getinte gezelschappen bijeenkomen. Budding bezoekt hen, en ook zijn volgelingen in Nijmegen en Wely, in de jaren '40 en '50 herhaaldelijk, preekt er en doopt hun kinderen²⁷.

Velen zien in Huibert een profeet en dat beeld wordt versterkt door zijn ascetisch leven en zijn zwaarmoedigheid. Hij is depressief en beleeft zo nu en dan 'geestelijke verlatingen'. Een tijdgenoot van Budding, de Afscheiden predikant Scholte, heeft eens de vrees geuit dat de depressies zouden uitlopen op krankzinnigheid, 'zoals bij Buddings moeder het geval is geweest'²⁸.

Als Willem Budding in 1855 overlijdt, is Huibert aanwezig bij het sterfbed van zijn vader. Hij blijft daarna nog geruime tijd in Rhenen en gaat op verschillende zondagen voor in boerenschuren in Achterberg. Eén van de predikanten in de Cunerakerk, de op 19 oktober 1856 bevestigde Johannes Drost, schijnt het niet op prijs te hebben gesteld toen men hem op een zaterdagavond vertelde dat Budding, die veel gezag had in kerkelijk Rhenen, de volgende zondagochtend onder zijn gehoor zou zijn; ook 's avonds zit Budding in de Cunerakerk naar de preek van Drost te luisteren. Toch zal hij als voorganger een goede indruk hebben gemaakt op Budding want onder andere op diens aanbeveling wordt Drost op 4 augustus 1861 als orthodox hervormd predikant in de Sint Maria Magdalena kerk in Goes bevestigd²⁹.

De jonge jaren van Willem Johan van Nas

In deze familie en in deze omgeving groeit Willem Johan van Nas op. Hij is acht jaar als hij in Rhenen bij zijn grootvader in huis komt; nadat zijn vader is overleden is zijn oom Huibert Jacobus zijn voogd, zijn oom Hendrik Duijs in Nijmegen is toezienend voogd.

Over zijn schoolopleiding is, behalve een kleine verwijzing in de literatuur, niets bekend. De eerste jaren van zijn lagere schooltijd zullen gebrekkig zijn geweest door verhuizingen van Amsterdam naar Nijmegen (mei 1851, rond zijn zevende verjaardag), de opname van zijn moeder in het Oude en Nieuwe Gasthuis te Zutphen en het bijna gelijktijdig overlijden van zijn vader waardoor het gezin gedurende een half jaar uit elkaar viel, en de verhuizing van Nijmegen naar Rhenen (mei 1852, rond zijn achtste verjaardag).

Dankzij het archief van de Commissie van Plaatselijk Toezicht op het Lager Onderwijs te Rhenen en Achterberg, 1852-1880 weten wij dat er in deze jaren een Burgerschool en een Armenschool, beiden van de eerste rang, zijn; voor voortgezet onderwijs is er een Fransche School³⁰. De Stads-Burgerschool telt in februari 1853 140-150 kinderen waaronder 11 die door de diaconie en 15 die door het weeshuis naar school worden gezonden; in mei 1853 110 leerlingen en in augustus 1853 84; de fluctuaties in aantallen zijn te wijten aan de werkzaamheden op het land, waaronder arbeid in de tabaksbouw. De vakken waarin wordt onderwezen zijn: lezen, schrijven, rekenen, taalkennis, geschiedenis en aardrijkskunde. Van de Armenschool zijn lijsten bewaard gebleven van arme kinderen wier ouders geen ondersteuning kregen maar voor wie wel het schoolgeld werd betaald door de Gemeente, tot een maximum van 50 leerlingen; ook hier varieerden de aantallen leerlingen naar gelang het seizoen. Deze kinderen kregen onderricht in lezen, schrijven, rekenen; de andere vakken waren voor hen blijkbaar niet belangrijk. Er was nog meer onderscheid; alle kinderen kregen in het zelfde lokaal onderwijs maar de beste uren waren gereserveerd voor de Burgerschool, de uren voor de Armenschool waren vroeg in de morgen (van april t/m november 06.30uur tot 08.30uur) en laat in de middag (van november t/m maart van 17.00uur tot 19.00uur). De kinderen Van Nas zullen niet deze Armenschool hebben bezocht. De hoofdonderwijzer, van de 2e rang, J.J. van der Linden werd bijgestaan door een ondermeester die minstens de 3e rang moest hebben. Samen bedienden zij de Burgerschool en de Armenschool. De leeftijden van de leerlingen varieerden van 6 tot 13 à 14 jaar; zij waren verdeeld over 3 klassen.

Op 20 november 1854 wordt bij het gemeentebestuur van Rhenen een verzoekschrift ingediend om machtiging te verlenen tot het oprichten van een Bijzondere School der 2e klasse. Op 21 november al verlenen B&W de machtiging onder gelijktijdige aanstelling van Hendrik Cornelis Moinat tot hoofdonderwijzer. Er zal onderwijs gegeven worden 'aan eerstbeginnende jongens en meisjes uit de

beschaafde stand in de gewone vakken van lager onderwijs en de beginselen der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal, onder voorwaarde dat deze school geheel zal blijven buiten bereik der fondsen van de gemeente; het minimum schoolgeld zal fl. 45,- per kind per jaar bedragen'. De indieners van het verzoek zijn de heer J. Ruijs (lid van de Commissie van Plaatselijk Toezicht op het lager Onderwijs te Rhenen), P.H. Roghair, P. Boodt, C.J. van Ingen, G.C. Haakman, D.M.A. van Holst, mr. M.J. van Hengelaar én Mejufvrouw A.A.H. van Nas geboren Buddingh. Antonia van Nas is inmiddels opgenomen in de kring van notabelen in Rhenen! In 1857 telt de Openbare School van J.J. van der Linden (Burgerschool en Armenschool tesamen) 216 leerlingen waarvan de 141 betalenden en 75 arme maar niet bedeedden, waarvan 13 vanwege de diaconie en 12 vanwege het Gast- en Weeshuis, op afzonderlijke uren les krijgen; de Bijzondere school, kost- en dagschool, alleen voor jonge Heeren van I. Opstelten telt 30 leerlingen waarvan 22 kostleerlingen; en de Bijzondere school voor jonge Heeren en jonge Jufvrouwen van H.C. Moinat heeft er 18. Aannemelijk is dat de kinderen Van Nas les hebben gehad van H.C. Moinat, waarbij degenen die al op de Burgerschool waren, overgeplaatst zullen zijn toen diens school werd geopend.

De kostschool van Hasselman

Over het voortgezet onderwijs aan Willem Johan is meer bekend geworden, onder andere dankzij een verwijzing door Dekker naar Het Land van Heusden en Altena. Deze schrijft dat ds. Budding, als dank voor genoten vriendschap en gastvrijheid, Nicolaas de Jonge, de zoon van 'de hemelsche bakker' in Goes, vanaf 1857 op zijn kosten laat studeren aan de kostschool te Emmikhoven-Nieuwendijk in het Land van Altena. Nicolaas treft daar Willem Johan van Nas aan 'die als zoon van Buddings zuster onder hetzelfde geestelijk patronaat stond als hij'³¹. Deze kostschool, die in Nieuwendijk bekend staat als het Instituut Hasselman, was nauw verbonden aan de christelijke lagere school die in 2001 haar 150 jarig bestaan vierde en ter gelegenheid daarvan een jubileumboek liet verschijnen waarin ook twee hoofdstukken zijn gewijd aan de kostschool.³²

Het initiatief voor dit christelijk onderwijs in Nieuwendijk komt van de hereboer en lid van Provinciale Staten van Brabant Arie den Dekker die een vooraanstaande rol vervult in het dorp en de streek en met name optreedt als voorvechter en voortrekker van de groep van Afgescheidenen. Voor het bijwonen van de Statenvergaderingen overnacht hij in Den Bosch bij ouderling en oefenaar J.H. van Andel, mede-oprichter van de in 1848 gestichte 'School met den Bijbel', en ontmoet daar de hoofdonderwijzer L.W. Hasselman Hzn en diens hulponderwijzer J. den Boer. Hasselman is bereid in Nieuwendijk directeur te worden van een christelijke inrichting van kostschool en lagere school, en J. de Boer komt met hem mee. Het geld voor de bouw van het instituut, fl. 12.000,-, wordt door

(vervolg op pagina 39)

Veenlijken

Ton van Drunen

*Een over-groot en meer dan gemeyn man
'Het Rheense veen is een plaetz van grooten om-loop,
staende eensdeels onder Gelderland en eensdeels
onder 't Sticht van Utrecht, alwaer bij ons gedenken
onder d'aerd is gevonden een dood lichaem,
doch heel en ongeschonden, van een over-groot en
meer dan gemeyn man, hebbende, op de wyze van een
tweeden Hercules, een ossen-huyd in stede van een
mantel onder syne armen geslaeghen.'*

Aldus het relaas van de 'reght-geleerden' Arend van Slichtenhorst, die in zijn **XIV BOEKEN VAN DE GELDERSSE GESCHIEDENISSEN** uit 1654 voor het eerst in de Nederlandse historie melding maakt van de vondst van een veenlijk. En dat nog wel in de uitgestrekte venen ten noordoosten van Rhenen.

Daar de turfwinning hier al in de 15e eeuw begonnen was, is het zeer waarschijnlijk dat de Rhenense reus voorafgegaan werd door meer lotgenoten. Mogelijk baarde zo'n vondst wel opzien, zo geen opschudding, maar zodra bleek dat niemand uit de buurt vermist werd, ebde de belangstelling snel weg. Misschien ook waren veenarbeiders of hun bazen verlegen met zo'n vondst, vooral als men het gerucht vreesde bij een misdaad betrokken te zijn.

Overigens bestond in die periode het vreemde beroep van lijkenpikker. Geëxecuteerde misdadigers werden graag verzameld door leden van dit onfrisse gilde, die de stoffelijke overschotten voor goed geld kwijt konden aan wonderdokters, marskramers, apothekers e.d., die de door de lijkenpikker uitgedroogde lijken tot poeder vermaalden om dit als Mumia op de markt of aan de man te brengen. Mumia, beter: Mumia vera Aegyptiaca, ofwel echt Egyptisch mummiepoeder, was destijds een panacee, een wondermiddel tegen alle kwalen. Een veenlijk zal een welkome aanvulling op het inkomen van diverse handelaars betekend hebben.

Dat van de Rhenense Hercules nooit meer iets gehoord is, valt, na bovenstaande opsomming van mogelijkheden, dus licht te begrijpen.

Meer van hetzelfde

Daar de veenontginning rond Rhenen erg vroeg viel, maar in de volgende eeuwen een geduchte uitbreiding in het noordoosten van Nederland en op de grens van

Noord-Brabant en Limburg kreeg, lijkt het de moeite waard om na te gaan of er meer veenlijken aan het licht kwamen.

Welnu, tot op heden blijken minstens 46 stoffelijke overschotten uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen alleen al in Friesland, Groningen en Drente gevonden te zijn. In De Peel daarentegen is geen enkel exemplaar aangetroffen, terwijl ook uit de laagveenmoerassen van Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel geen vondsten bekend zijn.

Periodisering

Met de moderne dateringsmethoden is vrij nauwkeurig aan te geven uit welke tijd veenlijken stammen. Wereldwijd gezien vonden de alleroudeste hun laatste rustplaats in het veen rond ± 8.000 v.C., terwijl de jongste exemplaren tot in de moderne tijd een treurig einde in de veenmoerassen vonden. In ons land zijn de meeste veenlijken uit de Late IJzertijd (± 250 v.C. – 0) of de Romeinse Tijd (± 0 – 400 n.C.), kortom uit de periode rond het begin van onze jaartelling.

De beschrijving van onze Rhenense ‘over-grote en meer dan gemeyne man’ doet vermoeden dat ook hij uit de prehistorie stamt.

Bekende veenlijken

Op 8 mei 1950 vonden twee arbeiders bij het turfsteken voor eigen behoefte in het veen bij Tollund, een plaatsje in het centrale deel van Jutland, een stoffelijk

Het meisje van Yde, vlak na de vondst (uit: ‘Vereeuwigd in het veen’)

overschot dat er zo gaaf uitzag dat ze aanvankelijk dachten dat er een vermoorde tijdgenoot voor hen lag. Zij waarschuwden de politie maar ook het plaatselijke museum, dat de boodschap doorgaf aan professor P.V. Glob van de universiteit van Aarhus. Professor Glob was een autoriteit op het gebied van veenlijken, die met enige regelmaat uit de moerassen van Midden-Jutland opdoken.

‘De man van Tollund’ was slechts gekleed in een leren puntmuts en een dito gordel.

Nauwkeurige beschouwing leerde dat hij een strop om zijn hals had. Het lijk werd afgevoerd in een speciaal gemaakte kist, waarin het met het omringende veen kwam te liggen. Het geheel was zo zwaar dat het transport een slachtoffer eiste. Een van de dragers bezweek aan een hartaanval. Een veenlijk te meer. Uitgebreid onderzoek dateerde de vondst op de IJzertijd (± 750 v.C. – 0). De strop om de hals wees erop dat het zoveelste mensenoffer uit die periode gevonden was. Het was het fraaist bewaarde veenlijk tot op dat ogenblik.

Op 26 april 1952, dus nauwelijks twee jaar na de opgraving van ‘de man van Tollund’, werd op nog geen 20 kilometer afstand opnieuw een goed geconserveerd

Het ‘echt’paar van Weerdinge (uit: ‘Vereeuwigd in het veen’)

veenlijk gevonden. Naar het nabijgelegen dorp Grauballe kreeg dit stoffelijk overschot de naam van ‘de man van Grauballe’. Overigens herinnerde een oude boerenvrouw zich dat in 1887 een turfstecker, Rooie Christiaan genaamd, verdwenen was. De media wierpen zich op dit nieuwtje en geruime tijd was er slechts sprake van ‘Rooie Chris’. Een datering met de C14-methode bepaalde enkele jaren later onomstotelijk dat de man van Grauballe vrij wat ouder was. Ook hier constateerde Glob dat het iemand uit de IJzertijd betrof, dat de man geen kleding droeg en dat hij ter dood was gebracht, in dit geval door het afsnijden van zijn keel. Alweer een bewijs dat men destijds mensenoffers bracht aan, wellicht, de goden van het veen. Na uitgebreide studie meent professor Glob dat er geofferd werd in de buurt van het lentefeest, mogelijk om een goede oogst af te smeken. Niet zo vreemd, de IJzertijdmensen waren immers landbouwers.

Uit de directe omgeving van Tollund en Grauballe stamt trouwens ook een rijke goudvondst. Hierop wordt later in het artikel teruggekomen.

Zoals hierboven al werd opgemerkt zijn in ons land ook behoorlijk wat veenlijken gevonden. Het bekendste exemplaar uit Nederland is ongetwijfeld ‘het meisje

van Yde'. Het dorpje Yde ligt op circa tien kilometer ten zuiden van de stad Groningen.

In 1897 raakte een turfstecker zodanig van de rode haardos van zijn vondst in paniek, dat hij de dode voor een creatie van de duivel aanzag. Deze bij veel veenlijken vaak voorkomende rode gloed van het haar is te danken aan de inwerking van het veen. Het stoffelijk overschot was gehuld in een wollen mantel.

Het meisje van Yde leidde in het museum van Assen gedurende lange tijd een vrij onopvallend bestaan, totdat nieuwe technieken haar de mogelijkheid gaven duidelijker aan het daglicht te treden. Het ging hier om een jonge vrouw van circa 16 jaar uit, alweer het begin van onze jaartelling. Met behulp van de zogenaamde C14-methode werd bepaald dat zij ongeveer tussen 54 v. C en 128 n.C. geleefd moet hebben. Ook zij werd ter dood gebracht door wurging, in dit geval met een soort tailleband. Uit het feit dat haar hoofd aan één zijde kaalgeschoren was concludeert men wel, dat zij misschien voor overspel gestraft is.

Ook 'het paar van Weerdinge' is in de Nederlandse venen gevonden en wel in het Bourtangerveen op de grens met Duitsland. Een veenarbeider vond in juni 1904 twee lijken tegelijk, waarbij de een op de uitgestrekte arm van de ander lag. Hieruit maakte men op dat het om een echtpaar ging. De nieuwe vondst kreeg dan ook bekendheid als 'het echtpaar van Weerdinge'. Periode: rond het begin van de jaartelling. Veel later bracht modern onderzoek aan het licht dat het om twee volwassen mannen ging. Het 'echtpaar van Weerdinge' werd 'het paar van Weerdinge'.

Moderne reconstructies

Nog maar sedert ongeveer twee decennia is de techniek zover voortgeschreden, dat men kans ziet om schedels uit een ver verleden zo waarheidsgetrouw te reconstrueren, dat men een goed idee krijgt van het uiterlijk van de betrokken mensen. De Engelsman Richard Neave werd bekend om zijn reconstructies van Philippus van Macedonië, de vader van Alexander de Grote, maar voor ons ook vooral om zijn 'meisje van Yde'. Haar ontroerende

De reconstructie van het hoofd van het meisje van Yde (uit: Vereeuwigd in het veen)

De goudschat van Beilen (Romeinse tijd)

gezichtje trekt veel belangstelling in het Drents Museum van Assen. Neave werd trouwens ook bekend om zijn werk voor de politie.

Zijn reconstructies van onidentificeerbare slachtoffers van moord leidden tot aanhouding van de moordenaar. Zijn kundigheden kregen ook in ons land beoefenaars.

Enkele jaren geleden leidde de vondst van fragmenten van een kinderlichaampje op verscheidene plaatsen in Nederland tot grote opschudding. Reconstructie van het schedeltje van 'het meisje van Nulde' had tot spoedig gevolg dat de ouders als daders voorgeleid en gestraft werden.

De man van Tollund (uit: Vereeuwigd in het Veen)

Offergaven en mensenoffers

Het aantal veenlijken dat door moord om het leven kwam is legio. Ondanks dat men bij tijd en wijle het veen gebruikt zal hebben om een slachtoffer te verbergen teneinde zo aan straf te ontkomen, moet er een andere oorzaak voor het grote aantal doden zijn. Door de eeuwen heen hebben moerassen kennelijk een mysterieuze indruk op de mens uitgeoefend. Het is nog niet eens zo lang geleden dat de grondniveaus als 'witte wieven' door de volksverhalen rondwaarden. Ook het verschijnsel van geheimzinnige vlammetjes in het nachtelijk veengebied komt vaak in de oude sagen en legenden terug. Sedert overoude tijden zal het geloof aan water- en moerasgoden en –geesten levend zijn geweest. Onderzoekers van de veenlijken nemen dan ook aan dat aan die vele verschijningen geofferd zal zijn.

In de voormalige venen zijn met enige regelmaat rijke schatten teruggevonden die in het veen, vaak ook het water, gedeponneerd werden. Op de schatvondst bij Tollund en Grauballe in de buurt werd al gewezen.

De goudschat van Beilen, die in het Drents Museum ligt, maar ook de Rhenense goudschat in Het Rondeel, zijn in de 4e eeuw n.C. aan het moeras toevertrouwd. Ook al wordt zelfs wel aangenomen dat in die periode een vertegenwoordiger van de elite prestige wilde winnen door op bovenstaande wijze afstand van een belangrijk deel van zijn fabelachtige rijkdom te doen, een offerande blijft tot de mogelijkheden behoren. En dat de dood van een mens als het ultieme offer werd beschouwd, is evenmin onwaarschijnlijk.

Tentoonstelling

Van 18 september tot en met 9 januari 2005 komt de grote internationale tentoonstelling *The Mysterious Bog People* onder de Nederlandse naam *Schatten uit het veen* naar het Drents Museum in Assen. Ruim 450 veenvondsten uit een keur van Noordwest-Europese landen zorgen voor de meest omvangrijke en meest boeiende expositie op dit gebied tot nu toe. Deze tentoonstelling is tot stand gekomen op initiatief van het Drents Museum. Na een ongewoon groot succes in Duitsland en Canada zal ook Assen ongetwijfeld veel bezoekers trekken:

Schatten uit het veen, van 18/09/2004 t/m 09/01/2005, di t/m zo 11-17 uur, Drents Museum, Brink 1, Assen, Telefoon: 0592-377773.

Bronnen

Archeologie Magazine, nr. 4-2004

Glob, P.V., *Mummies uit het veen*, Amsterdam 1971

Sanden, W.A.B. van der, *Vereeuwigd in het veen*, Amsterdam 1996

Vrijwillige Brandweer Rhenen 80 Jaar

H.P. Deys

De Vrijwillige Brandweer Rhenen werd opgericht op 23 november 1924. Dit was een belangrijke gebeurtenis, niet alleen voor de brandweer zelf, en voor de stad Rhenen, maar ook in historisch opzicht. Deze brandweer is namelijk niet zo maar ontstaan, want reeds gedurende enkele eeuwen kende onze stad al een brandweer, een instelling die helaas voor elke bewoonde omgeving een noodzakelijke en onmisbare taak moet vervullen.

Vóórdat de Vrijwillige Brandweer werd opgericht bestond er in Rhenen een plichtsbrandweer, een soort dienstplicht, waaraan iedereen, die door B&W werd aangewezen, zich had te onderwerpen. De reden voor het instellen van deze plichtsbrandweer was de grote brand in de Cuneratoren van 1897. Toen bleek hoe armzalig het gesteld was met de brandweer. Na verloop van tijd bleek echter dat ook een plichtsbrandweer niet aan de hooggestelde verwachtingen voldeed, hetgeen de aanleiding was tot het oprichten van de Vrijwillige Brandweer in 1924.

Natuurlijk was er ook reeds vóór de brand van 1897 een brandweer in Rhenen, en we kunnen zelfs terug gaan tot het jaar 1546 om het oudste reglement aan te treffen, waarin maatregelen worden afgekondigd in verband met brandgevaar. Sinds die tijd is men er in geslaagd, met min of meer succes, grote branden in de stad uit te sluiten en in elk geval om branden met kennis van zaken te bestrijden.

Bij het 40-jarig bestaan van de Rhenense Vrijwillige Brandweer is een gedenkboekje uitgegeven, waarin de oprichting werd herdacht, en waarin door het vermelden van een aantal gebeurtenissen en met behulp van foto's een overzicht werd gegeven over de verlopen periode van 40 jaren.

Thans, bij het aanbreken van de festiviteiten ter gelegenheid van het 80-jarig bestaan, zal er weer een boek verschijnen, geheel gewijd aan de Rhenense Brandweer. Nu echter niet alleen over de laatste 80 jaar, maar uitgaand van de verordening van 1546. Vanzelfsprekend zal ook nu een aantal foto's, de ene spectaculairder dan de andere, aandacht vragen voor gebeurtenissen die in het nabije verleden hebben plaatsgevonden. Helaas beschikken wij pas sinds 1916 over Rhenens fotomateriaal, maar dit is toch al bijzonder genoeg. Natuurlijk werden bij de ontwikkeling van de fotografische techniek en dank zij de popularisering van het fotograferen de laatste decennia veel meer foto's vervaardigd dan in het verleden. Dit zal dan ook duidelijk tot uiting komen in het nieuwe boek, dat in november 2004 zal verschijnen, bij de feestelijke herdenking van 80 jaar Rhenense Brandweer. Vanzelfsprekend willen wij de Brandweer op deze plaats alvast van harte feliciteren met haar respectabele leeftijd, en de hoop uitspreken,

dat de nieuwe op handen zijnde maatregelen en voorschriften geen beletsel zullen vormen tot het voortbestaan van deze nuttige en sympathieke organisatie.

Hoewel het niet de bedoeling is in dit artikel dieper op de brandweer in te gaan, wil ik toch graag twee aspecten naar voren halen. Het eerste punt betreft de uitvinding van de brandspuit, zoals velen nog van school weten, door Jan van der Heyden, eind 17de eeuw. Dit is niet geheel juist, want de brandspuit, waarbij met behulp van een pomp water uit een buis kon spuiten, bestond al. Het waren echter plompe apparaten, waarbij men met het gehele toestel dicht naar de brand toe moest gaan, om uit een metalen tuit het water op de brandhaard te kunnen spuiten. Van der Heyden bedacht de brandslang, waarmee men veel efficiënter een waterstraal op een brand kon richten. Hij vervaardigde uit stukken leer, later ook jute, die met klinknagels tot een buis waren geklonken, soepele en buigzame slangen, waardoor men het pomp-apparaat zelf op een grotere afstand kon laten staan. Van der Heyden vermeldt in zijn prospectus zelf, dat deze soepele buizen op slangen gelijken, en hij noemde ze daarom brandslangen. Hij was dus de uitvinder van de slangenbrandspuit. Een van zijn spuitten werd in 1697 door Rhenen aangekocht.

Een tweede aspect betreft de aanschaf door ons gemeentebestuur van een handbrandspuit in 1885, de oudste spuit die wij nog bezitten. Het is de brandspuit, die jaren lang in de gang van het vorige gemeentehuis heeft gestaan, en thans in het

nieuwe gemeentekantoor een plaatsje heeft gekregen in de gang van de kelder. Van deze brandspuit zijn de gegevens uit de tijd van de levering bewaard gebleven. Het ging om de levering van een aanjager met zuig- en persvermogen (brandspuit). Een aanjager is het apparaat, waarmee het water in de slangen wordt geperst. De leverancier was Ch. R. Kouveld, civiel ingenieur te Amsterdam. De spuit heeft twee gegoten koperen cilinders van 142 mm doorsnede, voorts een gepolijst koperen zuigwindketel voor de zuigslang, ingeslepen bronzen zuigers, fijn bewerkte zuigerstangen, fijn bronzen dadelijk toegankelijke conuskleppen en geslagen ijzeren balans. Er werden essen pompstokken op klemsysteem bijgeleverd, zodat er geen slijting in de oogholten van de balansgaffel plaats kon vinden. De aanjager gaf bij 60 dubbelslagen 425 liter water af. Zonder mondstuk of slang te meten, werd 6,5 meter prima kwaliteit met touw omwoelde Indiarubber zuigslang bijgeleverd, met ingebonden koppelstukken in 4 stukken en voorts 30 meter hennep-perssling in 2 stukken met ingebonden koppelstukken, met leer beklede straalpijp, twee koperen krommers om in de waterbak van de aan te jagen spuiten te hangen. Tot slot vermeldde de transactie 4 bronzen mondstukken op tweewielige wagen met gereedschapskast, inhoudende hamer, nijptang, naaf- en moersleutels, reserve lederen verdichtingsringen.

Dit alles voor de somma van	f 970,=
1 deelstuk voor 2 leidingen met drie draden	19,50
2 drijfcurken á f 1,=	2,=
1 haspelwagen van 500 Meters dubbele penslang	200,=
470 Meter dubbele perssling in stukken van 25 Meter lengte	780,20
19 koppelstukken á f 9,=	171,=
Inbinden met koperdraad	15,=
	<hr/>
	loco hier f 2157,70

Was ondertekend: Amsterdam, 25 sept. 1885 Ch. R. Kouveld

Al met al een complete inrichting, die echter volledig in het niet valt bij de gemotoriseerde blusapparatuur, waarover de gemeente Rhenen thans beschikt. Op bijgaande foto is de aanjager te zien, toen deze nog in het vorige gemeentehuis stond opgesteld.

Christophorus Butkens (1590-1650) en de familie Van Lynden

Ad J. de Jong

Christophorus Butkens (1590-1650), abt te Antwerpen, genealoog en historicus

De adellijke familie van Lynden (Lienden, Vonck van Lienden) heeft door de eeuwen heen nauwe betrekkingen gehad met Rhenen. Zo hoorden van (Vonck van) Lyndens tot het stadsbestuur of hadden bezittingen onder de jurisdictie van Rhenen. Voorts was een Sophie (Fye) van Lynden, vermeld 1453-1484, dochter van Alard van Lynden (vermeld 1419-1452) en Fije van Brienen, non in het Agnietenklooster te Rhenen, geland te Ingen, Lakemond, Lienden, in de Marsch, te Meerten, Ommeren en Opheusden. Zij stichtte in 1484 een vicarie in de St. Maartenskerk te Tiel en overleed Rhenen 22 november 1503.

Vele van haar bezittingen komen dan in handen van het Agnietenklooster te Rhenen.

Met name Nico Plomp, plaatsvervangend directeur van het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag, heeft inmiddels veel gepubliceerd^{1,2} over deze familie.

In zijn publicaties verwijst hij veelvuldig naar het in 1626 uitgegeven boek *Annales génénealogiques de la maison de Lynden*³, door de Antwerpse monnik Christophorus Butkens (1590-1650) samengesteld in opdracht van Ernest van Lynden, graaf van Reckheim (ca. 1585-1636).

Deze genealogische publicatie heeft nogal wat stof doen opwaaien omdat er vele vervalste oorkonden in op waren genomen en het geheel geïllustreerd werd met afbeeldingen van zegels, portretten, grafmonumenten en kastelen, die veelal op fantasie berustten. Zo zou zich volgens Butkens in het Agnietenklooster te Rhenen een graf hebben bevonden van Margriet van Lynden, vrouwe van Lynden, Leede, Oudenweert etc., met daarop een koperen deksel waarop zij met haar 16 kwartieren zou zijn afgebeeld.

De bekende geleerde en tijdgenoot Aernout van Buchel (1565-1641) die vlak voor zijn overlijden Rheden en Lienden had bezocht om daar genealogisch en heraldisch onderzoek te doen, bekritiseerde Butkens herhaaldelijk. Van Buchel reisde in juni 1639⁴ op verzoek van Adam van Lockhorst eerst naar Amersfoort en later naar Rheden en Lienden om te informeren naar het geslacht Van Grootveld, geparenteerd aan de Liendense van Lockhorsten. Van Buchel beschrijft in zijn dagboek hoe hij 's avonds door een dorre, ongenoegelijke heide uit Amersfoort in Rheden aankwam en de volgende dag te Lienden een gesprek had met Hillebrant Vonck van Lienden, een man tussen 60 en 70 jaar oud en ziek te bedde liggende. Hij bezichtigde er de kerk, waar men juist begon te luiden in verband met het overlijden van de graaf van Culemborg, die heer van Lienden was. In de kerk van Lienden zag Van Buchel vele glazen ramen van de Voncken en ook twee van de Van Grootvelds.

Ook te Rheden heeft Van Buchel heraldische gedenkwaardigheden vastgelegd, zie 'Genealogie en Heraldiek te Rheden' van De Jong en van Otterlo⁵. Van Buchell had echter bovengenoemd graf in het Agnietenklooster te Rheden, beschreven door Butkens, niet kunnen vinden en merkte op:

“Doch dit is bevonden beuselingen te syn noijt aldaer sulcken sarck noch te plaeke geweest te syn”.

Los van of het er al of niet geweest was, zou van Buchel het niet gezien kunnen hebben, omdat ten tijde dat hij te Rheden

verbleef het Agnietenklooster reeds afgebroken was om plaats te maken voor het Koningshuis, een zomerpaleis dat Frederik V van de Palts op die plek liet bouwen. Voorts bevindt zich in Butkens' boek een afbeelding van het kasteel Ter Lede bij Lienden, dat volgens Plomp bij lange na niet zo prachtig was als deze afbeelding deed vermoeden. Zonder Butkens' valse voorstellingen hier te vergoelijken lijkt het

Koperen deksel op het graf van Margriet van Lynden met 16 wapen kwartieren. Dit graf zou zich volgens Butkens hebben bevonden in het Agnietenklooster te Rheden

er op dat Ter Lede ooit echt een groot kasteel geweest is. Dit blijkt uit afbeeldingen op een kaart van 1552⁶ en afbeeldingen van anderen, zoals van Hans Meissner, die tussen 1623 en 1631 vrijwel dezelfde afbeelding publiceerde in zijn Schatzkästlein. Beiden baseerden ze zich vermoedelijk op oudere afbeeldingen. Zo publiceerde Abraham Rademaker in 1725⁷ een gravure van eveneens een groot kasteel, hetgeen de situatie in 1520 zou voorstellen.

Onlangs publiceerde Joke Honders⁸ van de Historische Kring Kesteren en Omstreken eveneens over dit onderwerp en sloot als mogelijkheid niet uit dat zowel Butkens als Meissner zich hadden gebaseerd op een oudere reeds bestaande afbeelding van het kasteel.

Ernest van Lynden had begin 17e eeuw het plan opgevat om zijn familiegeschiedenis te boek te stellen, waarbij hij zich verzekerde van de hulp van een Antwerpse geestelijke, frater Christophorus Butkens, geboren te Antwerpen in 1590, monnik in het cisterciënser klooster van de H. Verlosser aldaar. Hij was er novice sinds 1617 en had het jaar daarna zijn gelofte gedaan. Hij werd er achtereenvolgens subprior (ten tijde dat het boek gemaakt werd), directeur van de novicen, provisor, coadjutor (1628) en prior van 1631 tot zijn dood in 1650. Hij overleed in dat jaar op 30 september te Antwerpen. Butkens wordt omschreven als een erudiet man met een grote talenkennis (Nederlands, Frans, Latijn, Spaans, Italiaans) en kennis van de geschiedenis en oudheden van de zuidelijke Nederlanden, met bijzondere belangstelling voor genealogie, waarbij hij gebruik maakte van oorspronkelijke documenten.

Butkens zelf zei in de vrouwelijke lijn tevens af te stammen van de van Lydens (zie later) en hij was ongetwijfeld ook zelf geïnteresseerd in de familiegeschiedenis. Waarschijnlijk speelde Ernest van Lynden, Graaf van Reckheim, een belangrijke rol bij het in contact brengen van Butkens met leden van de familie, kennissen en instanties waar zich belangrijke informatie zou kunnen bevinden. Zo is er een brief d.d. 23 oktober 1625 bewaard gebleven, waarin hij aan Arndt van Randwijck (1574-1641) vraagt 'den voors(eyde) Joncker Butkens' te willen assisteren bij vragen met betrekking tot het onderzoek.

Wie was 'jonker' Butkens? Vond deze graaf van Reckheim het misschien beter de subprior in het noorden niet als geestelijke te introduceren? Of werd hiermee zijn broer Alexander bedoeld? Christophorus Butkens had namelijk twee broers, Alexander, heer van Anoy, gehuwd met Charlotte Smit van Cruyningen en vader van een zoon en een dochter, en Henry, een geestelijke. Zij komen voor in een genealogie Butkens die in de Annales was opgenomen. Voorts is bekend dat beiden zich ook met genealogie en heraldiek bezig hielden.

Dat het hier Alexander zou kunnen betreffen werd nog eens extra bevestigd door een onlangs verschenen boek *Comitum de Limburg Codices Selecti*⁹, in 2004 uitgegeven

door Jan van Helmont te Leuven, waarin oude heraldische wapenboeken (handschriften) uit de verzameling (bibliotheek kasteel Huldenberg) van de familie van Limburg Stirum zijn opgenomen. Hierin komen wapenhandschriften van de hand van Alexander Butkens voor die hij vervaardigde voor een Album Amicorum dat tussen 1609 en 1612 gemaakt werd voor Franciscus van den Brande te Antwerpen, gehuwd met Elizabeth Spaens. We lezen hierin het volgende: *“Ick Alixander Butkens edelman van een companie ordinari van zynen conincklijken magisteijt in dese Nederlanden hebbe ic hier mijn wapenen ghestelt ten eenen van Jr Fransisques van den Brande mijnen ghoe-den vrint den welken ic altois disiren te dinen naer mijn cranck vermogen het selve heb ic onderscreven nae salich mackhenge der menschen int jaer 1609 den 19 dach in september. A. Butkens”*

Hij geeft daarbij de wapenkwartieren van Christophorus Butkens en van hemzelf, die aan de mannelijke kant identiek zijn, echter aan de vrouwelijke kant verschillen, hetgeen erop zou kunnen wijzen dat ze halfbroers zijn en dat Christophorus voortgekomen is uit een tweede huwelijk van zijn vader.

Edelman Alexander Butkens, heer van Arnoy, trouwt met Charlotte Smit (van Cruyningen); uit dit huwelijk twee kinderen Jean-Aimé en Charlotte. Er is een schilderij bekend van Van Dyck waarop Charlotte Butkens-Smit staat afgebeeld met zoon Jean-Aimé. De genoemde wapenkwartieren van Christopher en Alexander zijn elders in dit Oud Rhenen nummer in kleur afgebeeld.

Daarnaast doken bij antiquariaat A.G. van der Steur dit jaar een viertal velletjes met portrettekeningetjes op van Vr. Sophie van Linden met wapenkwartieren, Jor Steven Butkens van Griethuysen obyt anno 1472 met wapenkwartieren, Joc Margriete Blockhaemer met wapenkwartieren, Jonf. Anna Pels met wapenkwartieren, Jor. Joachim Butkens van Griethuysen obyt anno 13 november 1605 met wapenkwartieren Jonff Marg.ta de Fumael obyt 22 februarij 1615 met wapenkwartieren en tenslotte Christofre Butkens de Griethuysen. Bij Joost Butkens van Griethuysen staat niets ingetekend, alleen de naam is vermeld.

Aan de hand hiervan en de fragmentgenealogie Butkens in *Annales* kunnen we nu een korte stamreeks samenstellen, die uitkomt bij genoemde Christophorus Butkens van Griethuysen:

- I. Arnou Butkens, tr. Marie van Griethuysen
- II. Joost Butkens van Reede gezegd van Griethuysen, tr. Sophie van Lynden, d.v. Goswijn van Lynden en Alise van Appeldorn
- III. Steven Butkens van Reede van Griethuysen, ridder in 1460, tr. Margriet de Lanckelaer, gezegd Blockhamer, d.v. N. Blockhamer en N. Blochoven
- IV. Joost Butkens van Griethuysen, tr.(1)
Catharina de Wintere en tr. (2)

Sophie van Lynden met haar wapen kwartieren

Jonker Steven Butkens, overl. 1472 met zijn wapenkwartieren

Joncfr. Margriete Blockhaemer met haar wapen kwartieren

Joncfr. Anna Pels en haar 8 wapenkwartieren

Jonker Joachim Butkens van Griethuysen, overl. 13 november 1605 met zijn 4 wapenkwartieren

Jonkfr. Margrita de Fumael, overl. 22 february 1615

Christofre Butkens de Griethuysen

- Catharina van der Voort; ex huwelijk (2):
- V. Arnou Butkens van Griethuysen, ridder, luitenant van artillerie van keizer Karel V, tr. Anna Pels, d.v. N. Pels en N. Batenkerck.
 - VI. Joachim Butkens van Griethuysen, overl. 13.11.1605, tr. Margriet de Fumael, overl. 22.2.1605
 - VIIa. Alexander Butkens, tr. Charlotte Smit van Cruyningen. Kinderen: 1. Jean-Aimé, 2.Charlotte.
 - VIIb. Christophorus Butkens van Griethuysen, historicus, 1590-1650

Probleem natuurlijk is dat, wanneer men ooit een verkeerde voorstelling van zaken geeft, het moeilijk is aan te nemen dat er ook correcte genealogische en heraldische informatie is verzameld door de gebroeders Butkens. Toch leek het interessant deze recent beschikbaar gekomen informatie rond de familie Butkens hier te publiceren.

Bronnen

1. Nico Plomp, *De oudste generaties van het geslacht Van Lynden*, Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie 1999, p. 155 e.v.
2. Nico Plomp, *De oudste generaties van het geslacht Van Lynden (II)*, Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie 2003, p. 231 e.v.
3. F.C. Butkens, *Annales généalogiques de la Maison de Lynden*, Antwerpen 1626.
4. Nico Plomp, *Een boer is geen edelman*, Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie 1993, p. 87 e.v.
5. A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen Voorthuizen/Zeist* 1996, p. 281 e.v.
6. Zie H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn*, Rhenen 1981, p. 77 Afb. 227; fragment van een kaart uit 1552 aanwezig in het Rijksarchief te Arnhem.
7. *Kabinet van Nederlandsche Outheden*. Amsterdam 1725. (Hierin 300 prenten van Abraham Rademaker).
8. Joke Honders, *Prenten en gravures die twijfel oproepen*, Nieuwsbrief van Historische Kring Kesteren en Omstreken/ Arend Datema Instituut, 22 (2004), nr. 2, p. 17 e.v.
9. *Comitum de Limburg Codices Selecti*, uitgegeven door Jan van Helmont, Leuven 2004. Een selectie van wapenboeken uit de bibliotheek van de familie De Limburg Stirum van kasteel te Huldenberg. Deze bibliotheek is voornamelijk gefinancierd uit een fonds opgericht door graaf Thierry van Limburg Stirum (1827-1911), een verzamelaar onder andere van oude wapenboeken en handschriften.

De 8 wapenkwartieren van Steven (Etienne) Butkens, z.v. Joost Butkens en Sophie van Lynden; tr. Marguerite de Lanckelaer gez. Blockhaemer (uit Wapenboek 1578-1630 Codex CLIII, handschrift uit de verzameling van Limburg Stirum (VLS))

De wapenkwartieren van Christophorus Butkens anno 1609 uit Codex CCXXI, Liber Amicorum van Franciscus van den Brande (verzameling VLS)

De 8 wapenkwartieren van Alexander Butkens (verzameling VLS Codex CCXXI)

Wapen van Charlotte Smit (van Cruyningen) en haar wapenkwartieren; zij was gehuwd met Alexander Butkens (verzameling VLS Codex CCXXI)

Charlotte Butkens – Smit met zoon Jean-Aimé Butkens; schilderij van Anthonis van Dyck (1599-1641)

De ligging van kasteel Valkenburg te Achterberg

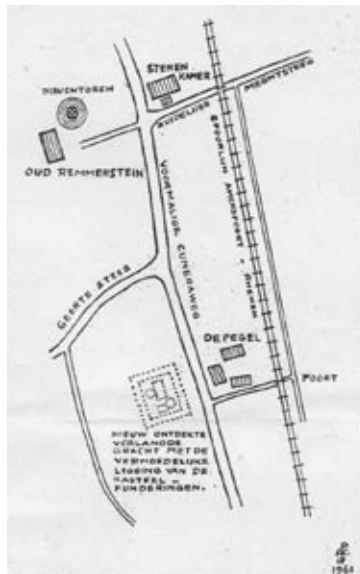
Ad J. de Jong

In het laatste meinummer van Oud Rhenen kwam in het Jaarverslag 2003 van de Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) de ligging van kasteel Valkenburg aan de orde. Dit kasteeltje zou zich hebben bevonden tegenover de boerderij De Pegel aan de Cuneraweg in Achterberg. Het destbetreffende terrein was in februari 2003 verkocht aan een boomkweker, die er inmiddels een boomkwekerij begonnen is. Helaas werd het de WAR niet toegestaan bij de aanleg hiervan aanwezig te zijn om te zien of er misschien archeologisch interessante zaken konden worden aangetroffen. Het lag uiteraard niet in de bedoeling de aanleg van deze boomkwekerij te stagneren.

Het bestaan ooit van Valkenburg in de buurt van Rhenen is voornamelijk terug te voeren op twee typen bronnen, ten eerste een 17e eeuwse tekening, waarvan een kopie zich bevindt in de Topografische Afdeling van Het Utrechts Archief¹ en een 17e eeuwse kaart van F. de Wit van dit gebied waarop Valkenburg wordt aangetroffen bij een kruispunt van de weg van Rhenen naar Veenendaal en een weg over de heuvels naar het westen achter Elst langs naar Amerongen. Laatstgenoemde weg ligt meer richting Rhenen dan de latere weg die er kwam tussen Elst en Veenendaal (zie kleurenkatern middenin).

De veronderstelling dat Valkenburg tegenover boerderij de Pegel zou hebben gelegen komt van de bekende amateur-archeoloog Adriaan P. de Kleuver, die hierover publiceerde in de Vallei van 27 juli 1961². In dit krantenartikel baseert hij zijn hypothese op een kaart van F. de Wit uit circa 1700, die aan de orde schijnt te zijn gekomen in een artikel in het Nieuw Utrechts Dagblad van 19 januari 1961.

Samen met D. Sandbrink was de Kleuver aan het graven geweest op het terrein en was daarbij inderdaad gestoten op zware muurresten van meer dan een halve meter breed, gelegd van middeleeuwse kloostermoppen. Het terrein was

Tekening van Adriaan P. de Kleuver in de Vallei van 27 juli 1961, waarop hij aangeeft waar Valkenburg zou hebben gelegen in de 17e eeuw

toen in handen van de familie Teunissen, die geen probleem had met nader onderzoek van het terrein. Zo schijnt later in 1971 het terrein ingemeten te zijn door de provinciaal archeoloog en een vertegenwoordiger van de ROB, de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Maar heeft Valkenburg wel bestaan en, zo dit het geval is, klopte de ligging?

De enige bron voor deze hypothese blijkt genoemde Adriaan P. de Kleuver te zijn, hoewel hij zelf in het krantenartikel stelt dat de streek ten zuiden van de Geertesteeg in de Middeleeuwen eigenlijk Ten Velde heette. Ook bij invoering van het kadaster in 1832 stond er ter plaatse een boerderij met de naam 'De Velden'.³

Ten Velde was in de middeleeuwen een bisschoppelijk leen met een eigen tijns-gerecht waaronder Laerrebroeck viel. Herman die Vogelaer ontving het 9 februari 1394 in leen van bisschop Johan van Diest. Later werd het onder andere bewoond door zijn kleindochter Griete Johan Vogeler's dochter, gehuwd met Rutger van Schulenborch, die het na dode van haar vader Johan 13 december 1452 in leen ontving.⁴ De muurresten die de Kleuver in 1971 aantrof kunnen best van dit huis Ten Velde of een latere boerderij zijn geweest.

Gedeelte van de kaart van Frederick de Wit (z.o. Utrecht), waarop Valkenburg is aangegeven

Prof. dr. W. van Iterson oppert dat Valkenburg mogelijk in de 17e eeuw een tijdelijke naam is geweest van Remmerstein. Ook hij kende het bestaan van een kaart van F. de Wit van circa 1680 waarop Valkenburg staat aangegeven.⁵ Na enig zoekwerk (niemand geeft een goede referentie naar de vindplaats van deze kaart) werd de kaart onlangs bij toeval aangetroffen bij Handelshuis Rudolf Botermans in

Linkergedeelte van de 17e eeuwse tekening 'Valkenburg bij Rhenen'

Vrijstaande donjon van Stuivenes nadat de oude boerderij die er tegenaan stond was afgebroken

Oosterbeek, die de kaart te koop aanbood . Deze stond toe om een foto van de kaart te maken die hier in kleur is afgebeeld. Deze kaart bevindt zich ook in de verzameling van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam⁶.

Ook werden in Het Utrechts Archief nog enkele 17e eeuwse kaarten gevonden waarop Valkenburg is aangegeven.

Hierbij moeten we vaststellen dat dit Valkenburg inderdaad meer richting Veenendaal moet worden gezocht en wel op een kruispunt met een weg die over de heuvels achter Elst langs richting Amerongen heeft gelopen. Op een eind 18e eeuwse kaart wordt dit de Overbergsche Weg genoemd, een brede zandweg waarschijnlijk. Nu nog kan men deze weg traceren met behulp van luchtfoto's. Een groot gedeelte kan men nog bewandelen. Hieruit moeten we concluderen dat hier inderdaad Remmerstein moet hebben gelegen.

In middeleeuwse bronnen wordt niet gerept over een 'kasteeltje' Valkenburg, wèl over het goed Ten Velde.

Blijven we met het probleem dat de 17e eeuwse tekening van Valkenburg bij Rhenen afgebeeld in het laatste meinumner van Oud Rhenen in de verste verte niet lijkt op de afbeeldingen van Remmerstein zoals we die kennen (zie bijvoorbeeld in *Achter Berg en Rijn*)

Dit blijft een raadsel. Er is wel geopperd dat het hier een fantasie tekening zou

betreffen. Bestuderen we de tekening echter goed dan lijkt het linkergedeelte erg veel op de donjon van Stuivenes, zoals die heden ten dage nog bestaat. Mogelijk heeft de tekenaar deze donjon als basis genomen voor een mogelijke fantasie tekening van een hofstede die de naam ‘Valkenburg bij Rhenen’ werd gegeven. De hypothese van de Kleuver echter is een eigen leven gaan leiden en zo is Valkenburg als kasteeltje bijvoorbeeld in 1975 opgenomen in een boek over Utrechtse kastelen⁷.

In een later boek over Utrechtse kastelen echter wordt terecht gesteld dat onder Rhenen van een huis ‘Valkenburg’ niets bekend is.⁸

Over kastelen en buitenplaatsen in Rhenen en naaste omgeving werd in 1996 gepubliceerd door De Jong en van Otterlo⁹. Inmiddels is hierover meer informatie verzameld op basis van middeleeuwse bronnen. Ook over de Achterbergse hofsteden Ten Velde, Stuivenes, Broechange en het minder bekende Snoygrevenweert hopen we in de naaste toekomst meer te publiceren.

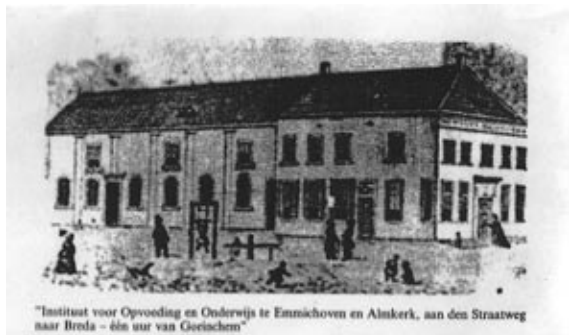
Bronnen

- ¹ Valkenburg bij Rhenen, kopie van tekening aanwezig in de Topografische Atlas van Het Utrechts Archief (HUA), inv. no. 1877-1; het origineel bevond zich in de Atlas van Nidek in het museum Flehite te Amersfoort. Deze zou inmiddels in de verzameling van HUA zijn opgenomen.
Zie ook H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn*, Rhenen 1981, p. 83, afbeelding 247.
- ² Adriaan P. de Kleuver, *Resten kasteel “Valkenburg” nog te vinden in weiland*, De Vallei 27 juli 1961.
- ³ *Rhenen in 1832 – Grondgebruik en eigendom*, Kadastrale Atlas Provincie Utrecht 8, verschenen in 2002.
- ⁴ Dr. A.J. Maris, *Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen uit de Landsheerlijke Tijd – I. De Nederstichtse leenacten (1394-1581)*, p. 273 e.v.
- ⁵ Prof.Dr. W. van Iterson, *De Stad Rhenen*, Assen 1960, p. 191, 208 e.v.
- ⁶ De kaart van Frederick de Wit gemerkt met een ‘H’ is afkomstig uit *De Wits Germania Inferior etc.*, Universiteitsbibliotheek Amsterdam, inv. no. OF 85-7, atlas 25 in de inventaris van Prof. Koeman (informatie H.P. Deys en conservator J.W.H. Werner).
- ⁷ J.D.M. Bardet, *Kastelenboek Provincie Utrecht*, Unieboek Bussum 1975.
- ⁸ *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht*, in 1995 uitgegeven onder auspiciën van de Stichting Utrechtse Kastelen.
- ⁹ A.J. de Jong en C.L. Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen*, Voorthuizen/Zeist 1996, Hoofdstuk IV, p. 79-130.

Willem Johan van Nas *(Vervolg van pagina 14)*

Den Dekker als lening aan Hasselman op tafel gelegd en op 3 november 1851 wordt de school geopend; het gebouw bestaat nog, al heeft het nu een andere bestemming. Hasselman wordt eigenaar van grond en gebouwen en ‘boert’ goed, hij wordt een vermogend man door zijn instituut. In de leiding van het huishoudelijke gedeelte van de kostschool wordt hij bijgestaan door zijn ongehuwde zuster Piernella die al snel in dorp en school bekend staat als juffrouw Pietje. Jan de Boer houdt de supervisie over de lagere schoolafdeling maar het werk wordt gedaan door hulponderwijzers en kwekelingen waardoor hijzelf als docent voor de instituutleerlingen kan optreden.

Het particulier Instituut verwerft een goede naam en trekt leerlingen van orthodox-christelijke signatuur uit alle streken van Nederland. Hasselman zelf is ‘Geëxamineerd Leeraar in de Wiskunde’ en door de jongens wordt hij geprezen

Instituut Hasselman te Emmichoven-Nieuwendijk, 1851

als begaafd en bezielend. Voor de moderne talen worden leraren uit Frankrijk, Engeland en Duitsland gehaald; één van hen verzorgt ook piano- en zangles. Ds J. Bavinck geeft, als hij predikant is in Nieuwendijk van 1862-1873, les in klassieke talen, evenals zijn collega Wielenga; zij verdienen er zo wat bij en hun zonen, de later bekende Herman

Bavinck en de cultuurfilosoof Wielenga, kunnen het instituutsonderwijs volgen. Ook een paar andere bekende Nederlanders worden door het Instituut afgeleverd: ds. J.S. van der Linden uit Den Haag; de schrijver, journalist en domineeszoon L. Penning, bekend om zijn boeken over de Boerenoorlog; de hoogleraar Isaäk van Dijk uit Dussen.

Hasselman, hij noemt zichzelf graag instituteur, berekent forse pension- en les gelden, en stelt daarnaast nogal wat eisen aan zijn ‘pensionnaires’, onder wie zich op gegeven moment ook Willem Johan van Nas bevindt. Na zijn afscheid van waarschijnlijk de Rhenense Burgerschool besluiten zijn moeder en zijn voogd, oom ds. Budding, hem op deze kostschool te plaatsen. Waarschijnlijk, want het is niet zeker of hij in Rhenen naar school is geweest. Ds. Budding is een verklaard

tegenstander van vaccinatie waardoor bijvoorbeeld Nicolaas de Jonge in Goes niet werd toegelaten tot de lagere school maar privé-onderricht kreeg, en misschien is dat met Willem Johan ook het geval geweest. Een kleine aanwijzing daarvoor kan zijn wat Van Nas schrijft in zijn "Mengelwerk" op pag. 13: 'Mijne moeder had mij meermalen op onze vele wandelingen, waarop zij mij steeds met trouwe liefde bezighield, zoowel door het aanleeren mijner lessen ...'. Voor oom Huibert was het kostschoolleven niet onbekend want hij was zelf al op 8 jarige leeftijd naar een kostschool in Vianen gestuurd; waarschijnlijk omdat zijn moeder niet in staat was om het huishouden te leiden en haar kinderen op te voeden³³. Willem Johans moeder was in IJsselstein naar kostschool geweest. Van zijn eigen kostschooltijd schrijft Willem Johan dat hij er met tranen naar toe is gegaan maar met zuchten er vandaan kwam. Hij moet er een fijne tijd hebben gehad want na zijn vertrek in 1860 bleef hij contact houden; hij heeft er meermalen geloogerd³⁴. Willem Johan verblijft van zijn 12e tot zijn 16e jaar, van 1856 tot 1860, in Nieuwendijk en krijgt daar de kans om zich te bekwamen in, zoals de prospectus uit de beginjaren luidt:

[Het onderwijs omvat] de Nederlandsche, Fransche, Engelsche, Hoogduitsche, Latijnsche en Grieksche taal; de Reken-, Stel- en Meetkunde, het Italiaansche Boekhouden, het bespelen der Piano, het Teekenen, de Gymnastiek; de vakken van het lager onderwijs en voorts alles, wat tot een beschaafde opvoeding behoort.

....

Bij liefderijke, maar tevens ernstige behandeling en verpleging, gepaard met gedurige waakzaamheid over den zich ontwikkelende jongeling en gewenning aan orde en welgevoegelijkheid, wordt geene gelegenheid of aanleiding verzuimd, om bij alle wetenschap die Christelijke beginselen in te scherpen, welke onder Gods zegen voeren kunnen tot tijdelijk en eeuwig heil.

En Hasselman houdt van orde, regelmaat en etiquette. Een pensionaire die over de schreef gaat schrijft zich de vingers blauw aan 2000 strafregels. De leerlingen dienen schoongewassen en goed gekleed te verschijnen; daarvoor hebben zij bij hun komst naar het instituut onder meer drie kostuums mee moeten nemen: een alledaags -, een wandel -, en een zondagspak, en voor overdag ook nog blauw gestreepte kielen of blouses. In de eetzaal worden ze geacht de door Hasselman voorgezette 'gezonde en voedzame

L.W. Hasselman Hzn, 1807-1874

spijzen' met van huis meegebracht zilveren bestek naar binnen te werken. Het cachet van het instituut wordt door de directeur op peil gehouden door zijn voorschrift dat docenten en leerlingen met elkaar in het Frans moeten converseren. De lessen beginnen 's morgens om zeven uur en eindigen 's avonds om acht uur; met aftrek van de hoognodige pauzes brengen de jongens zo'n achtenhalf uur door in de banken. Gelukkig voor Willem Johan en zijn medepensionaires zijn niet alle vakken uit de prospectus verplicht. Piano- en tekenlessen en het Latijn en Grieks zijn facultatief en alleen tegen extra betaling te volgen.

Op woensdag- en zaterdagmiddag wordt er gewandeld. Willem Johan en zijn makkers bezoeken dan het kasteel in Dussen of ze lopen naar de Biesbosch. En op zondag is er natuurlijk de kerk waar ze in een lange rij vooraan aan de voet van de kansel zitten. Tot 1855, zijn sterfjaar, luisteren ze naar ds. Gezelle Meerburg (vader/oom? in ieder geval naaste familie van de drukker/uitgever Gezelle Meerburg in Gorinchem bij wie Willem Johan in 1867 in dienst treedt als bediende), daarna ds. Dosker. Onderscheid naar kerkelijke gezindte wordt daarbij niet gemaakt, hervormd, gereformeerd en evangelisch Luthers zit broederlijk naast elkaar. Hier is het dat Willem Johan in zijn jonge jaren wordt gevormd. In 1857 is hij al aanwezig als Nicolaas de Jonge uit Goes in Nieuwendijk aankomt. Wanneer Willem Johan precies is ingeschreven is niet bekend, evenmin als de datum waarop hij vertrekt. Noch de bevolkingsregisters van Rhenen, noch die van Emmichoven-Nieuwendijk geven uitsluitsel. In het streekarchief Heusden komt slechts eenmaal zijn naam voor: in het bevolkingsregister van 1861-1869 op het verzamelblad van het Instituut Hasselman waar meerdere leerlingen staan vermeld³⁵.

Volgens Dekker wordt Willem van Nas, na zijn kostschooltijd bij Hasselman, in Nijmegen ingeschreven als leerling van het gymnasium daar, maar hiervan is nog geen bewijs gevonden³⁶.

De opleiding tot en het werken als boekdrukker/-handelaar/uitgever

Op 1 mei 1861 trekt Willem Johan, om aan zijn beroepsopleiding te beginnen, in bij Hendrikus ten Hoet, boekhandelaar in de Brugstraat wijk A nr 13 in Nijmegen, en diens zuster Catharina en gaat bij hen in de leer tot hij op 1 oktober 1862 naar Zutphen vertrekt³⁷, en ingeschreven wordt in de Hospitaalstraat D 397³⁸. In de Adresboeken voor Stad en Graafschap Zutphen 1863 en 1864 wordt hij vermeld als boekhandelsleerling, hij woont dan Korte Hofstraat E 342. In deze jaren blijkt er slechts één boekhandelaar/boekdrukker in Zutphen te zijn, P.B. Plantenga in de Beukestraat, dus we mogen aannemen dat hij daar in de leer is geweest. Plantenga was boekverkoper en boekdrukker 'met een gewone pers, 2 knechts en 2 jongens'³⁹. Willem Johan blijft er twee jaar, op 27 oktober 1864 vertrekt hij naar Utrecht waar hij in het Bevolkingsregister wordt vermeld⁴⁰ maar een beroep wordt niet ingevuld. Het vermoeden is echter gerechtvaardigd dat hij in Utrecht ook

de kost heeft verdiend in de boekhandel c.q. boekdrukkunst. Hij woont nl. in de Lange Jansstraat 226/227 bij de weduwe Koch – van Piekeren, wier man huisschilder was geweest, en de buurman is G.F. Koch, boekbinder. Op 25 oktober 1867 vertrekt Willem Johan naar Gorinchem.

In Gorinchem treedt Willem Johan in dienst van G.F. Gezelle Meerburg, een Christelijke Afgescheiden boekverkoper op de Markt C541. In het adresboek annex almanak van Gorinchem 1868, met een voorwoord van Gezelle Meerburg van de 30e december 1867, wordt hij vermeld als boekhandelsbediende⁴¹.

Hieruit blijkt duidelijk de invloed van thuis, en van zijn oom, de Afgescheiden predikant Huibert Jacobus Buddingh, die na wat omzwervingen, o.a. in Noord Amerika, zijn plek heeft gevonden te Goes, na de autoriteiten in vroeger jaren elders in Zeeland veel hoofdpijn te hebben bezorgd met zijn verzet tegen de kerkelijke hiërarchie. Gorinchem heeft al sinds circa 1600 de naam van drukkers-/uitgeversstad van zware theologische lectuur te zijn⁴². Vóór 1866 heeft Gezelle Meerburg al veel geschriften van H.J. Budding uitgegeven, o.a. *Beschouwingen over het duizendjarig Rijk*, een vertaling uit het Engels van februari 1865; regelmatig adverteert hij met deze geschriften. Willem Johan was overigens niet onbekend in deze streek; een jaar of tien daarvoor was hij op kostschool in Nieuwendijk.

Zijn werkgever overlijdt op 22 maart 1868; de weduwe, Maria van Andel, moet vijf dagen na het overlijden van haar man - zij waren pas ruim een jaar getrouwd – ook hun drie maanden oude zoontje begraven⁴³. De boekhandel wordt voortgezet als firma G.F. Gezelle Meerburg met Willem Johan als firmant. Hij blijft op de Markt C541 wonen, en hij is kerkelijk meelevend in Gorinchem want hij wordt in maart 1868 ingeschreven als lidmaat van de Hervormde gemeente in Gorinchem⁴⁴.

Hij geeft in 1870 een Jaarboekje voor Gorinchem en omstreken uit, met een plattegrond van de stad en een ‘Kronijk van het slot Loevesteijn’, derde jaargang; het telt 129 pag. en is geïllustreerd. De plattegrond kost 20 ct., evenals een Kamer- en Kantoorkalender voor 1870⁴⁵.

De plattegrond en de kalender worden ook aanbevolen voor 1872 wanneer Willem Johan adverteert voor de vijfde jaargang van zijn uitgave van het Adresboek voor Gorinchem, met een geschiedkundig verhaal van de Sint Elisabethsnacht; prijs bij intekening 75 ct.⁴⁶.

In de boekhandel wordt hij bijgestaan door een viertal elkaar opvolgende, inwonende bedienden waarvan de laatste op 14 augustus 1871 naar Zwolle vertrekt. Op 30 juli 1869 trekt zijn zuster Petronella Ida Wilhelmina bij hem in⁴⁷; naast de verzorging van het huishouden zal zij hem in de winkel hebben bijgestaan nadat de laatste bediende was vertrokken.

Het verblijf in Dordrecht

Volgens het Gorkumse bevolkingsregister vertrekt Willem Johan op 14 april 1872 naar Dordrecht waar hij echter pas op 27 juli 1872 wordt ingeschreven in de patiëntenregisters van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen, voorheen het Stads Krankzinnig- en Beterhuis geheten. De machtiging tot opname bij de rechtbank in Gorinchem is aangevraagd door zijn moeder in Rhenen; zij laat hem in de eerste klasse opnemen waarvan de verplegingskosten fl. 200,- per kwartaal bedragen exclusief de kosten voor 'geslacht en huismeester'. Uit de inschrijving blijkt dat hij voor de 2e maal is opgenomen; onbekend blijft waar en wanneer precies de 1e keer is geweest; zelf zegt hij 'dat hij vroeger te schielijk is ontslagen'. In het verslag staat dat hij circa zes jaar tevoren maniacus was, dat hij nu lijdt aan monomania en dat dit een erfelijkheidskwestie is. Hij heeft zonderlinge opvattingen, meent majesteitsschennis gepleegd te hebben en valt herhaaldelijk op de knieën om vergeving te vragen, vreest de koninklijke ongenade of de vervolging der vrijmetselaars. Ruim een jaar later, op 3 september 1873 wordt hij hersteld ontslagen⁴⁸.

Met zijn boekhandelsactiviteiten in Gorinchem is het afgelopen. Zijn zuster Petronella is tijdens de afwezigheid van haar broer op de Markt C541 blijven wonen maar onbekend is of zij getracht heeft de boekhandel dat jaar alleen voort te zetten. Waarschijnlijker is dat zij, en de familie in Rhenen, zullen hebben ingezien dat voortzetting van de winkel na terugkeer van haar broer onmogelijk is geworden. Het vreemde gedrag van Willem Johan zal algemeen bekend zijn geweest in Gorinchem en zoets komt de nering niet ten goede. Op 20 juni 1873 verschijnt dan ook een aankondiging in het Advertentieblad voor de Stad Gorinchem en omstreken dat de Boek- en Papierhandel van de heer W.J. van Nas, gedreven onder de firma G.F. Gezelle Meerburg, is overgenomen door de heren Sizoo en Heijboer⁴⁹.

Even terug in Rhenen

In Rhenen, in het gezin Van Nas, is het stiller geworden. Terwijl Willem Johan zich in Gorinchem bezig houdt met de boekhandel overlijdt op 18 april 1868 de oudste dochter Willemina Susanna Antonia na een, zoals dat in de advertentie staat, smartelijk lijden van ongeveer vier maanden op 32-jarige leeftijd aan een nierziekte, morbus brightii⁵⁰. Zij was degene die mede voor het huishouden en haar kleine broertje en zusjes zorgde toen het vaderloze gezin in mei 1852 bij grootvader in Rhenen kwam wonen terwijl moeder in Zutphen werd verpleegd. Uit haar memorie van successie begint zich de vermogenstoestand van de kinderen Van Nas af te tekenen. Haar nalatenschap bedraagt, naast een zitplaats in de Cunerakerk gewaardeerd op fl. 40,-, een vijfde gedeelte in een huis en hof en twee percelen hooiland

te Achterberg, idem in Klein Dashorst te Renswoude en een tiende gedeelte in obligaties. Oom Hubertus Jacobus Buddingh blijkt sinds mei 1851, het overlijden van Thierry van Nas, voogd te zijn over de twee nu nog minderjarige zussen Anna Antoinette Henriëtte en Jeannette Cornelia⁵¹.

Nog geen half jaar later, op 3 oktober 1868, overlijdt hun zus Anna Antoinetta Henriëtte 'na een langdurige ongesteldheid' op 22 jarige leeftijd, terwijl zij bij haar oom Henri Duijs in Nijmegen verblijft.

In het gemeentemuseum het Rondeel te Rhenen bevinden zich twee portretten van twee zusters Van Nas, bij testament geschonken door Willem Johan; onbekend is door wie de portretten zijn vervaardigd. Volgens de gegevens is de ene geportretteerde Mej. Mina van Nas, de andere is Anna van Nas⁵². Dit zullen naar alle waarschijnlijkheid de twee in 1868 overleden zusters zijn?

Mina van Nas (Het Rondeel Rhenen, inv.nr. BA083)

Als Willem Johan met zijn zuster Petronella in september 1873 terugkeert naar Rhenen vinden zij in het huis aan de Herenstraat nog slechts hun moeder en hun jongste zus Jeannette Cornelia. Wat hij de volgende tweekwart jaar doet, is niet helemaal duidelijk. In twee acten, de één een acte van transport van onroerend goed door het Gast- en Weeshuis te Rhenen aan de gemeente, de ander een acte van ruiling van onroerend goed tussen de gemeente en de diaconie van de hervormde gemeente Rhenen, beide van 2 juni 1874, tekent hij als getuige en blijkt dan 'geëmployeerde ter secretarie' te zijn⁵³. In de patentregisters 1875/76, 1877/1878 en 1879/80 staat hij vermeld als Binnenlandsch Koopman⁵⁴. Op 4 maart 1876 echter wordt hij weer opgenomen in het Geneeskundig Gesticht te Dordrecht waarbij als zijn beroep wordt opgegeven dat hij boekhandelaar is; zijn moeder heeft hem weer in de 1e klasse ondergebracht. Dit is de derde keer dat hij in een inrichting verblijft, deze keer voor Melancholia Attonita wat ook nu weer als erfelijk wordt vermeld. Als hij in Dordrecht arriveert wordt hij stil en afgemeten genoemd en hij zegt dat hij er naar verlangd heeft weer te worden opgenomen. Hij spreekt weinig of niet, hij drinkt en eet slechts met moeite. Hij wordt aan het

Anna van Nas (Het Rondeel Rhenen, inv.nr. BA084)

werk gezet in de boekbinderij en daar valt zijn zonderlinge gewoonte op om regelmatig zijn werk te onderbreken om te knielen en kopje te duikelen, vaak wel honderd keer op een dag. Als hem naar de reden wordt gevraagd zegt hij dat hem door een stem wordt ingefluisterd om dit te doen. Na anderhalfjaar, op 30 september 1877 wordt hij hersteld ontslagen na in die maand al met verlof thuis te zijn geweest⁵⁵.

Hij is niet op tijd terug in Rhenen om zijn moeder te begraven die op 27 oktober 1877 onverwacht overlijdt op de leeftijd van 63 jaar. In het door hem in 1910 uitgegeven vervolg op de gids van ‘Rhenen en Omstreken voor Burgers en Vreemdelingen’ beschrijft hij op bladzijde 161 in één zin de uitvaart: ‘de lijkst gedragen op de lijkbaar, en de dragers met mantels omhangen, en

lamfers of zwarte sluijers om de hoeden’, zoals hij ook zijn grootvader 22 jaar eerder naar het graf had gevolgd. Willem Johan, dan 33 jaar, blijft achter met zijn twee zusters Petronella Ida Wilhelmina, 32 jaar, en Jeannette Cornelie, bijna 27 jaar. Met de laatste zal hij bijna vijftig jaar blijven wonen in de Herenstraat.

Boekhandelaar en uitgever in Rhenen

Werken voor de kost heeft hij niet hoeven doen.

Als zijn moeder is overleden vindt er op 9 januari 1878 een onderhandse boedel-scheiding plaats van de nalatenschap. Willem Johan en zijn twee zusters delen het vermogen dat getaxeerd wordt op fl. 168.876,--⁵⁶. Het huis in de Herenstraat, waar zij gedrieën blijven wonen, valt toe aan Jeanette Cornelie; de hofstede “Klein Dashorst” te Renswoude, bestaande uit een huis met achterhuis, een bakhuis, 2 koornbergen, een schaphenhok en 39.46.24 ha land, aan Petronella Ida Wilhelmina. Willem Johan vult zijn dagen met boekhandelsactiviteiten; in het Rhenense Patentregister 1880/81 staat hij vermeld als Boekhandelaar/Uitgever van tijdschriften⁵⁷. Hij houdt zich onder andere bezig met het vertalen uit de Engelse taal van zeer godsdienstige lectuur, waarschijnlijk daartoe geïnspireerd door zijn in 1870 overleden oom, de Afgescheiden predikant ds. H.J. Budding. Via deze oom,

zijn kostschooltijd in Nieuwendijk en misschien ook nog wel door zijn werk in Gorinchem bij Gezelle Meerburg, heeft hij relaties in kerkelijke kringen.

Enkele van de boeken en geschriften die Willem Johan in eigen beheer uitgeeft, zijn:

- B(udding), H.J., *Bundeltje Lofzangen en Geestelijke Liederen, tot gebruik in Huisgezin en scholen*, getrouwd gevolgd naar de eerste uitgave. Rhenen, W.J. van Nas, z.j.
- Nathusius, Maria, *Louise van Plettenhuis. Dagboek eener arme Jonkvrouw*. Herdruk, z.j.
- Budding, H.J., Pred. der Herv. Kerk te Biggekerke, eiland Walcheren 1834-1835, *Bundel negental nagelaten leerredenen*, Rhenen, W.J. van Nas, 1882.
- Budding, H.J., *De CL psalmen van den profeet David, met eenige andere lofzangen, uit het fransch in het nederduitsch overgezet door Petrus Dathenus*, Rhenen, W.J. van Nas, 1882, 2e druk, voorzien van een levensbeschrijving van Datheen. n.b. de 1e druk was in 1865 bij Gezelle Meerburg te Gorinchem verschenen; de rechten op de uitgave waren door Van Nas overgenomen.
- Karssen, H., *Bijbelsch ABC of Christelijk Alphabeth voor kinderen: met versjes en fraaije prentjes voor elke letter*, Rhenen: W.J. van Nas [1903], 22 cm – 39 p. zw.ill.
- Gunning (J.Hz), J.H., *H.J. Budding. Leven en Arbeid*, W.J. van Nas, 1909, 21 cm, VIII, 599 p., 2e veel verm. druk, typ. der Weesinrichting te Neerbosch, oorspronkelijk uitgegeven door Bolland te Goes in 1883. n.b. deze 2e druk geschiedde op verzoek van Van Nas ter gelegenheid van de 100e geboortedag van zijn oom
- Nas, W.J. van, *Rhenen en Omstreken voor Burgers en Vreemdelingen*, Rhenen 1906/1910
- Nas, W.J. van, *Allerlei mengelwerk in de moedertaal*, Rhenen 1916, 8½x13½cm.

Door zijn uitgeverwerk komt ook zijn belangstelling voor de minderbedeelden, geestelijk en lichamelijk, naar voren en zijn daarmee samenhangende connecties. Hij laat veel van zijn werk drukken bij de Weesinrichting te Neerbosch, en misschien daarom neemt hij in zijn 'Rhenen en Omstreken voor Burgers en Vreemdelingen' uit 1906/1910 op één van de kaarten de Kapel van deze Weesinrichting op. Zoals hij zich ook verbonden heeft gevoeld met het Weeshuis te Buren en de Vluchtheuvelkerk te Zetten van de Heldring-stichtingen. En vanwege de herinneringen aan zijn oom ds. Budding, geeft hij ook een paar kaarten uit van plaatsen op Walcheren⁵⁸, waar hij ook veel gewandeld heeft. In deze Gidsen voor Rhenen maakt hij reclame voor zijn andere uitgaven, onder andere voor een plaat in kleurendruk waarop door een oudverpleegde van Veldwijk in Ermelo het Onze Vader in keurige sierletters is aangebracht, omsloten door een rijk geïllustreerde rand, met een voorstelling van de verheerlijking op de berg. Aangeraden wordt deze plaat in te lijsten waarna men een passende

De Weesinrichting te Neerbosch, 1870

en mooie wandversiering heeft. Op bladzijde 177 wordt vermeld dat de uitgever W.J. van Nas te Rhenen de opbrengst afstaat ten behoeve van de onvermogene verpleegden op 's Heerenloo en Veldwijk en reeds ongeveer fl. 800,- heeft afgedragen. Gelet op de verkoopprijs van fl. 1,- per stuk moet deze plaat wijd en zijd verspreid zijn. De originele plaat kunt u bekijken in het museum Parkzicht van GGZ Meerkanten, Landgoed Veldwijk te Ermelo. De maker is onbekend; in het tijdschrift Bethesda uit 1896 wordt gesproken over een hij, een kunstenaar, die gedurende zijn tijdelijke verblijf in Veldwijk, zijn vaardigheden beoefende, en 'bij geval viel de aandacht van de heer W.J. van Nas, uitgever te Rhenen op dit kunstwerk'. De lithografie is van B. Brouwer & Co te Utrecht.

Van Nas zal dit werk gezien hebben bij een bezoek aan zijn zuster.

Alleen Willem en Keetje nog in het huis aan de Herenstraat

Petronella Ida Wilhelmina wordt op 13 oktober 1888 uit het Rhenense bevolkingsregister uitgeschreven omdat zij vertrekt naar Ermelo; in het bevolkingsregister 1890-1918 komt zij niet meer voor, alleen Willem Johan en Jeannette Cornelia, roepnaam Keetje, wonen in het huis aan de Herenstraat⁵⁹.

Later, in 1910, Petronella is dan al overleden, blijken Willem Johan en zijn zuster Jeannette Cornelia de negen daggelderswoningen te Achterberg in de zgn. Snikkuil⁶⁰ die zij aan de diaconie schenken, geschatte waarde fl. 5.000,-, in erfopvolging verkregen te hebben van hun zuster, overleden op 29 december 1908 te Ermelo waar zij verpleegd werd, terwijl Willem Johan haar curator was.⁶¹

Nu wordt ook duidelijk waarom de ambtenaar van de burgerlijke stand te Ermelo verlof moest geven tot het begraven van P.I.W. van Nas op de oude begraafplaats

in Rhenen op de 2e januari 1909⁶²; zij was op 63 jarige leeftijd in het Gesticht Veldwijk te Ermelo overleden. Zij werd bijgezet in de grafkelder van de familie op de oude begraafplaats aan de Herenstraat die Willem Johan in 1891 had gekocht. Het is overigens niet duidelijk geworden wie er in deze grafkelder liggen. Zeker is wel dat moeder A.A.H. Budding daarheen is overgebracht in 1891 maar of ook de twee zusters Willemina Susanna Antonia en Antoinetta Anne Henriëtte, beiden gestorven in 1868, in 1891 zijn herbegraven is onzeker. Verder liggen er zeker Jeannette Cornelie en Willem Johan⁶³.

De inmiddels verdwenen huizen in de Snikkuil te Achterberg (coll. H.P. Deys)

Er is correspondentie uit de jaren zestig van de 20e eeuw over het onderhoud van de begraafplaats aan de Herenstraat; ook in de jaren tachtig heeft de gemeente Rhenen nog pogingen gedaan om te achterhalen aan wie de kosten van het onderhoud van de graven konden worden doorberekend. Dankzij een aanbeveling van de heer J. Meijer van gemeentewerken van 26 september 1968 is de grafkelder van de familie Van Nas behouden gebleven: ‘... overige stenen kunnen vervallen.

Wellicht verdient het aanbeveling om de grafsteen van de familie Van Nas te behouden.’ Meijer adviseerde dit omdat hem de naam van Van Nas bekend was als oprichter/stichter van de Stichting Weezen- en Ziekenfonds Rhenen⁶⁴.

Er zijn twee erfgenamen, broer Willem Johan en zuster Jeannette Cornelie die samen de nalatenschap van fl. 99.860,261/2 verminderd met de successierechten van fl. 6.976,75 mogen delen. Het onroerend goed bestaat behalve uit de genoemde daggelderswoningen aan de Snikkuil en diverse percelen hooiland, water en hakhout te Achterberg, uit de hofstede ‘Klein Dashorst’ c.a. te Renswoude en een tiend onder Lienden genaamd ‘de Rottiend’. Daarnaast waren er effecten ter waarde van bijna fl. 54.000,-- en wat overig onroerend goed.

Tot de schulden behoorden verpleegkosten aan de Vereeniging tot Christelijke Verzorging van krankzinnigen in Nederland (in de kantlijn van de MvS staat: ‘zij werd daar tot haar dood verpleegd’) en het abonnement over het 4e kwartaal 1908 van De Standaard (het blad van Abraham Kuijper)⁶⁵.

Oral history

Langzamerhand wordt duidelijk dat in de verhalen die in Rhenen nog de ronde doen over Van Nas kernen van waarheid zitten.

Eénmaal per jaar vertrekt Van Nas voor een voettocht van een dag naar Renswoude

om daar de jaarhuur te gaan innen bij 'Klein Dashorst'; zijn grootvader Willem Budding kocht deze boerderij in 1839 van Pieter Gaasbeek. De geschiedenis van het goed is terug te lezen tot een acte van 18 maart 1321 toen het eigendom was van de heren van Bentheim⁶⁶.

Vroeg in de morgen op zo'n wandel-dag zet Willem Johan zijn Sherlock Holmespet op, klemt de parapluie onder de arm en vertrekt. Volgens het toenmalige dienstmeisje Jacoba Geurdina van Capelleveen, wordt er op die dag altijd stampot gegeten, want op de gebruikelijke etenstijd, 's middags om twaalf uur, is Van Nas natuurlijk nog niet terug. Zijn portie wordt dan warm gehouden in de hooikist.

Van Nas wandelt overigens heel wat af in de omgeving van Rhenen en verder weg. Behalve dat hij wandelend de pacht ophaalt in Renswoude, bezoekt hij ook vaak de kerkdienst in Doorn, zo gaat het verhaal. Daarvoor moet hij 's zondags vroeg uit de veren, en om zes uur op pad, om op tijd onder het gehoor van de predikant van zijn keuze voor die dag te zijn. Het is onbekend waarom hij zo ver weg zijn geestelijk voedsel zoekt. Ook op zo'n zondag zal hij niet op tijd weer thuis zijn geweest voor het middagmaal. De pacht en de huur van de boerderijen en huizen in Achterberg zal hij eveneens hoogstpersoonlijk te voet hebben opgehaald.

Een vriendelijke man

Het dienstmeisje Jacoba Geurdina van Capelleveen, geboren Rhenen 1898, is gedurende een jaar of vijf, waarschijnlijk vanaf circa 1916 in dienst bij Van Nas, tot ze in 1921 op 23 jarige leeftijd trouwt met Leendert Baars⁶⁷. Op haar 18e doet ze, zoals in die jaren gebruikelijk is, belijdenis en krijgt bij die gelegenheid van Van Nas *Eens Pelgrims reize naar de eeuwigheid* van John Bunyan cadeau, één van Van Nas' eigen uitgaven. Dit boek wordt door de heer J. Baars in 1984 aan Trudy Heyinga, conservatrice van het museum Het Rondeel, overhandigd als schenking aan de collectie.

De grafkelder van de familie Van Nas op de oude begraafplaats aan de Herenstraat Onderop de steen, slecht leesbaar, staat de inscriptie: Genesis III:19z, Gezang 182 'Stille rustplaats van Gods dooden' (uit: Evangelische gezangen 1805) (foto Strous, augustus 2003)

Jacoba Geurdina is intern, voor dag en nacht; haar moeder woont bovenaan de Servetstraat in één van de diaconiehuusjes nadat haar man tijdens zijn eerste reis als schipper, voorheen was hij veerman in dienst bij Udo, in Duisburg is overleden. Er is ook een gezelschapsdame, juffrouw Johanna Jacoba Magielse, geboren 14 augustus 1853 te Goes. Zij wordt

Willem Johan van Nas in de Herenstraat (ABR 360)

op 21 oktober 1891 vanuit Goes in Rhenen ingeschreven om de zorg voor het huishouden in huize Van Nas over te nemen nadat Lena de Priester, ook al een Zeeuwse, uit Oostkapelle, op 22 januari 1891 is overleden. Van Lena's overlijden doet haar werkgever Willem Johan van Nas in de krant mededeling, mede namens zijn zusters, en hun 'getrouwe dienstmaagd' is op hun kosten begraven op de begraafplaats aan de Herenstraat⁶⁸. De familie Van Nas heeft iets met Zeeland, is dat nog de invloed van oom Budding, de in 1870 overleden predikant in Zeeland? Juffrouw Magielse is lang bij Van Nas in huis geweest. Pas op 22 december 1923 vertrekt zij naar Ten Boer in Groningen waar zij wordt ingeschreven op het adres van de pastorie der Nederlands Hervormde kerk, van ds. J. Snoep⁶⁹. Vóór 24 februari 1925 moet zij zijn overleden; Jeannette Cornelie van Nas legateert haar het levenslang vruchtgebruik van een inschrijving op het Grootboek der Nederlandse Schuld maar door Magielses vóóroverlijden komt dit legaat te vervallen.

Volgens overlevering is juffrouw Magielse altijd vroeg wakker, zo rond een uur of vijf, klopt dan op de muur tussen haar kamer en die van het dienstmeisje en roept dan: "Je hoeft nog niet op te staan hoor, maar ik waarschuw maar vast". Het is dan meestal wel een uur te vroeg. Juffrouw Machielse moet een vriendelijk en aardig mens zijn geweest, evenals Van Nas zelf. Jacoba Geurdina heeft er een plezierige tijd gehad, na haar eerdere betrekkingen vanaf haar twaalfde jaar. Zij herinnerde zich dat er ook nog een ander dienstmeisje was, een zekere Nel, maar die was er alleen voor overdag; Nel is later getrouwd met een Van Roekel uit Achterberg. Het moet voor een jong meisje wel een vreemde omgeving zijn geweest.

De zuster van Van Nas, en het kan niet anders dan dat dit Jeannette Cornelie is geweest want anderen zijn al overleden lang voordat Jacoba Geurdina in dienst komt, schijnt door een ongelukkige liefde of omdat een aanbidder niet goed genoeg bevonden werd door de familie, "vreemd" geworden te zijn. Achter het huis aan de Herenstraat met de naastgelegen schuur is een behoorlijke tuin met een waterput,

een grote kastanjeboom en weesjes. Vaak loopt ze daar met een pop in de armen almaar rondjes in de tuin, onderwijl liedjes zingend voor de pop.

Van deze zonderlinge gewoonte is geen bevestiging gevonden want uit de stukken is niet gebleken dat haar broer bijvoorbeeld haar zaken als curator heeft moeten behartigen, zoals hij dat wel gedaan heeft voor hun zuster Petronella Ida Wilhelmina.

Van Nas zelf is ook wat vreemd in de omgang; na wat bekend is geworden over zijn vroege jaren en zijn verblijf in verschillende inrichtingen, nu ook begrijpelijk. Bekend is dat hij voor zichzelf een zuinige man was. Hij leest de krant bij het licht van de elektrische straatlantaarn die aan de gevel van het huis aan de overkant van de straat bevestigd is – het is in het eerste kwart van de 20e eeuw dus de Herenstraat is nog niet verbreed tot Frederik van de Paltshof! Het verhaal gaat dat de bewoner van dat huis van tijd tot tijd naar de heer De Haas, directeur van de Rhenense electriciteitsmaatschappij belde en zei: ‘Van Nas zit de krant te lezen. Zal ik het licht weer eens uitdoen?’ En als de Haas dat goed vond, stak de bewoner zijn arm uit het raam, kon dan net het knopje bereiken dat aan de lantaarn zat, en draaide het licht uit waarop Van Nas in woede ontstak. Plagerijen van de Rhenense elite onder elkaar!

Overigens maakt Van Nas geen deel uit van de sociëteit; hij is daar te vereenzelvigd of te vereenzaamd voor. Dat Van Nas en zijn zuster Jeannette Cornelia tot de welgestelden behoren, en door de jaren heen steeds welgestelder raken, blijkt uit de kohieren van de directe belastingen op het inkomen in de gemeente Rhenen over de jaren 1902-1919⁷⁰. Worden ze in 1902 nog in klasse 27 resp. 28 ingedeeld, in 1919 zijn ze in klasse 43 resp. 47 beland met belastbare inkomens van fl. 4.000,-- resp. fl. 4.700,--. Ter vergelijking: in 1902 staan P.C. Boodt en D. Frank in klasse 30 en J. de Haas in klasse

W.J. van Nas voor zijn huis in de Herenstraat. Vr.n.l. naast hem zijn zuster J.C., mej. Gijs Jacobson, mej. Aldus uit Utrecht, dienstbode Haasje Gaikhorst en de Zeeuwse dienstbode (ABR 362)

48; in 1919 P.C. Boodt in 28, D. Frank in 31, en J. de Haas in 1916, zijn laatste jaar, in klasse 40. Dr. Roelof Jesse vindt zich in 1919 in klasse 29 terug met een belastbaar inkomen van fl. 3.000,--.

Op hoge leeftijd verliest Willem Johan zijn laatste zuster, Jeannette Cornelie.

Decennialang zijn zij samen geweest tot zij, op 74-jarige leeftijd, op 24 februari 1925 overlijdt; de huisarts noteert als doodsoorzaak Vitium Cordis (aangeboren hartafwijking)⁷¹. De memorie van successie sluit, na aftrek van een zevental legaten ad fl. 7.350,--, met een batig saldo van fl. 124.312,50. Veel van de onroerende goederen die in 1855 in de memorie van grootvader Willem Budding stonden, komen nu weer in één hand, die van Willem Johan. De goederen onder Lienden, Maurik en Wageningen zijn niet meer aanwezig. Het is niet te hopen dat daarvoor indertijd de in de Memorie vermelde Russische, Hongaarse en Oostenrijkse effecten zijn gekocht want die zijn na 1918 waardeloos geworden⁷². Ook drie zitplaatsen in de Cunerakerk horen tot de nalatenschap; deze worden al in jaren zestig van de 19e eeuw genoemd als eigendom van leden van de familie Van Nas⁷³.

‘De overledene was een goed mens’

Op 26 september 1927 overlijdt Willem Johan zelf; de executeuren namens de familie zijn P. Recter te Rhenen en J.G. Sandbrink, notaris te Veenendaal. De memories van successie over dit jaar zijn helaas nog niet openbaar, en dat is jammer want daarmee kan het levensverhaal van Willem Johan, en dat van de familie Van Nas, nog niet definitief worden afgesloten. Voorlopig moet genoegen worden genomen met de verhalen van tijdgenoten, en hetgeen in de archieven gevonden wordt. Anderhalf jaar voor zijn dood, op 24 maart 1926, heeft Willem Johan zijn laatste testament laten opmaken bij notaris Sandbrink, die ook één van de twee executeurs-testamentair is; hij noemt zich dan ‘oud-uitgever, thans zonder beroep’, hij is inmiddels bijna 82 jaar.

De heer A. van de Kraats, die een kruidenierszaak heeft gehad in de Juffrouwenbuurt in de Herenstraat wist in de jaren zeventig van de vorige eeuw nog te vertellen dat, toen Van Nas overleden was, er ’s morgens een bezoeker hun lunchroom binnen kwam voor een kop koffie. Het was J(an) E. W. Duys (Nijmegen 1877-Amsterdam 1941) die voor de SDAP in de Tweede kamer zat, een kleurrijk figuur, intelligent, gevat en geestig, maar soms ook wel wat grofgebekt⁷⁴. Veel Rhenenaren herkenden hem en hadden een geweldige grafrede verwacht. Maar toen Duys bij het graf stond, zei hij niet meer dan: ‘De overledene was een goed mens’. En dat viel veel mensen tegen.

Mevrouw Duis (wellicht bij oude Rhenenaren beter bekend als Naatje Duis) vertelde dat zij met haar moeder naar het huis van Van Nas is geweest omdat het kijkdag zou zijn. Maar toen Duys met zijn vrouw verscheen werd de verkoping gestaakt: ‘Meneer Duys heeft toen alles ingepikt’.

De Rhenense goegemeente is dus niet op de hoogte geweest dat Van Nas nog een verre neef had. Deze Duys was een kleinzoon van tante Petronella Ida Wilhelmina van Nas, zuster van Thierry, getrouwd met Henri Duijs te Nijmegen op 6 juni 1834. Er is niet onderzocht of deze Jan Duys de enige erfgenaam was of dat hij tevens meerdere neven en nichten vertegenwoordigde bij zijn optreden in Rhenen in 1927; de memorie van successie die daarover inzicht kan verschaffen is nog niet openbaar.

Bij het Centraal Bureau Genealogie in Den Haag ligt een dossier Duys waarin vele genealogische gegevens zijn verwerkt, met onder andere de bekende Rhenense namen Ramondt en Sandbrink, evenals de plaatsnamen Rhenen en Dodewaard.

Het huis in de Herenstraat waar de familie Van Nas zolang heeft gewoond, wordt in het openbaar verkocht⁷⁵. De verkoping vindt plaats in Hotel Centraal door notaris Van Iterson. De smid A.J. Bovenschen wil het graag hebben en laat zijn broer uit Amerongen, voor de meeste andere gegadigden in de zaal een onbekende, bieden; voor fl. 8.000,-- mag hij het zijn eigendom noemen. Bovenschen wil dit zo graag omdat hij naast van Nas in de Herenstraat, met de ingang net om de hoek in de Kruisstraat, een smederij heeft. Maar dat pand is voor zijn gezin te klein; als het vuur in de smederij wordt aangestoken, moeten allen die in de bovenwoning aanwezig zijn even de straat op vanwege de rook die via de zoldering omhoog stijgt. Uit veiligheids-overwegingen is er tussen de smederij en het huis van Van Nas een gangetje, een soort brandgang. Bovenschens smederij wordt ook al genoemd in 1832 bij de oprichting van het kadaster; de smid is dan Roelof van de Weerd

Bovenschens zoon Dirk Jan weet nog de indeling van het huis te beschrijven: beneden is een brede marmeren gang met aan weerszijden kamers met daarin bedsteden. Achterin is de keuken met eveneens een bedstee; ook is daar een toilet. Het hele huis is onderkluisd zoals veel huizen in de Herenstraat. Dan is er een bovenverdieping met slaapkamers maar daarin geen bedsteden, en dan nog een zolder. Alle kamers zijn betegeld en hebben leren behang. Bij de oplevering van het huis vinden de nieuwe bewoners op zolder nog een soort hutkoffer, van buiten zwart met rode bekleding; in tegenstelling tot wat wel wordt beweerd is de koffer leeg. Deze koffer is bewaard gebleven.

Legaten

In het archief vinden we een aantal legaten terug⁷⁶.

Zo krijgt het college van B&W van Rhenen in februari 1928 een brief van de Oudheidkamer (dr R. Jesse, voorzitter en C.J. van Holst van Ingen, secretaris) dat Van Nas aan de Oudheidkamer een paar uurwerken heeft gelegateerd welke aan de gemeente in bruikleen worden afgestaan⁷⁷. Het zijn:

De staande klok in de trouwzaal van het Oude Raadhuis aan de Markt (Het Rondeel Rhenen, inv. nr. G050, foto Strous juli 2004)

- a. de pendule staande onder een glazen stolp op mahonie voetstuk, dragende een voorstelling van een jager met hoorn en geweer en liggend hert, die op de door de burgemeester gebruikte kamer moet worden geplaatst
- b. de pendule van zwart marmer waarop een voorstelling van een paard, te plaatsen op de secretarie
- c. de staande klok (staand horloge) met speelwerk die op de gang op de eerste verdieping moet blijven staan.

De staande klok in ieder geval heeft WOII en alle verhuizingen overleefd, zij staat nu in de trouwzaal van het Oude Raadhuis aan de Markt en slaat de hele en halve uren. De wijzerplaat is voorzien van een aanduiding van datum, maand en maanstand. De klok is in zeer goede staat en loopt goed volgens het inventarisatieformulier uit 1996 van museum Het Rondeel.

Bij de schenking in 1928 stelden de executeurs-testamentair P. Recter en J. Sandbrink de vreemde voorwaarde dat, mochten er leden van de familie Magielse hun recht van eigendom op deze klok kunnen laten gelden, de oudheidkamer gedwongen zou worden de klok aan de rechtmatige eigenaars af te staan. Is deze klok via juffrouw Magielse uit Goes terechtgekomen in het huis van Van Nas aan de Herenstraat in Rhenen?

Aan de gemeente Rhenen worden boeken uit Van Nas' bibliotheek gelegateerd die door de gemeentearchivaris geschikt geacht worden. Op 15 mei 1928 besluit de Raad het legaat te aanvaarden; dr R. Jesse heeft inmiddels een 127-tal boekwerken waarbij er zijn die uit meerdere delen bestaan, uitgekozen.

Ook de diaconie van de hervormde gemeente Rhenen wordt bedacht met fl. 1.000,--. Willem Johan van Nas leeft bijna tachtig jaar na zijn dood voort in Rhenen.

De negen daggelders woningen in de Snikkuil te Achterberg zijn weliswaar verdwenen, evenals de vijf huizen aan "de Driehoek" waar nu de drie appartemetegebouwen staan, maar in 1956 besluit de Rhenense gemeenteraad de weg tussen Groeneweg en Bantuinweg naar hem te vernoemen⁷⁸; een postuum ereblijk voor deze man die begaan was met de minder bedeeden in zijn omgeving. De aandacht van het college van B&W was gevestigd, dertig jaar na zijn dood, op de man die het financieel mogelijk heeft gemaakt om het wijkgebouw te stichten en het college vindt het gepast en verantwoord om op deze manier zijn naam in herinnering te doen blijven.

De verdwenen diaconiehuizen aan 'De Driehoek', rechts op de foto (coll. H.P. Deys)

De straat tussen Nieuwe Veenendaalseweg en de Willem van Nasstraat wordt vernoemd naar dokter Waller, de gemeentearts die dankzij Willems gift het wijkgebouw kan laten bouwen.

Het (eerste) wijkgebouw aan de Nieuwe Veenendaalseweg, naast de in 1926 gebouwde gereformeerde Kerk (coll. J.B. Quint)

Elders is wel vermeld dat Van Nas door een aanzienlijk bedrag te schenken, gesproken wordt zelfs van fl. 100.000,--⁷⁹!, in 1910 de bouw van het Hervormd Rusthuis, voorheen Protestantsch Bestedelingenhuis, mogelijk heeft gemaakt. Maar van zo'n hoge gift is niet gebleken.

Wel is er nu een grote erfenis bekend geworden van mej. Jacobson, een ver familielid van Van Nas. Gijsbertha Elisabeth Antoinette Jacobson wordt op 15 juni 1832 te Hellendoorn geboren als dochter van notaris Jacobson en

Gerharda Maria Sandbrink. In de jaren '50 van de 19e eeuw drijft zij in Rhenen een naaiwinkel⁸⁰. Ook zij staat onder invloed van ds. Budding⁸¹ want in 1866, als zij nog in Rhenen woont, wordt zij toegelaten tot de broodbreking. Daarna is zij kinderjuffrouw bij ds. Drost in Goes en na diens vertrek wordt zij in november 1869 leidster in de bewaarschool verbonden aan Buddings vrije evangelische gemeente in Goes. Op 14 februari 1870 sluit zij zich als lidmaat bij de gemeente aan maar vier maanden later, in juni, wordt zij om onbekende reden gecensureerd; twee dagen later vertrekt ze. In april

Het Protestantsch Bestedelinghuis aan de Nieuwe Veenendaalseweg (coll. G.B. Zeilmaker-Dekker)

1884 komt zij vanuit Schiedam weer terug in Rhenen.

Als zij op 1 juli 1902 ongehuwd overlijdt aan de Straatweg A 595, buiten de Bergbarrière, blijkt zij bij testament van 3 december 1898 het Protestantsch Bestedelinghuis aangewezen te hebben als haar enige erfgenaam, onder beding van levenslang vruchtgebruik van het vermogen door de zoon van haar zuster, Gerrit Anthonie Bernardus Boonzaaijer, geboren te Weesp op 19 juni 1874. Haar vermogen wordt gewaardeerd op fl. 36.151,51 waarvan fl. 34.474,50 aan effecten⁸². In 1902 wordt zij in de kohieren van de directe belastingen op het inkomen nog ingedeeld in klasse 24.

Stichting Weezen- en Ziekenfonds Rhenen

Van Nas leeft ook nog op een andere manier voort in Rhenen. Op 6 januari 1926 verschijnt voor notaris Van Iterson te Rhenen de burgemeester van Rhenen, jhr. mr. M.L. van Holthe tot Echten met een volmacht van Van Nas om een stichting in het leven te roepen die de naam draagt van Stichting Weezen- en Ziekenfonds Rhenen. Het doel is 1) de verzorging, opvoeding, huisvesting, voeding en kleding van wezen en in het algemeen al datgene dat geacht kan worden onder het begrip wezenverzorging te vallen, en 2) de verpleging, verzorging, behandeling, bediening en opneming van (on- en minvermogende) zieken en ziekezwakken, de bevordering van de volksgezondheid en in het algemeen al datgene dat geacht kan worden onder het begrip ziekenverpleging te vallen. Met name omvat het doel van de stichting het oprichten, bouwen, inrichten en in stand houden van weeshuizen en ziekeninrichtingen, bij voorkeur ten goede komende aan Rhenense ingezetenen. In het bijzonder is het de bedoeling dat allereerst in aanmerking zullen komen de bestaande vereniging 'Ziekenzorg' en het 'Protestantsch Bestedelinghuis'. Maar deze laatste echter op uitdrukkelijke voorwaarde dat deze instelling gratis de nodige

grond beschikbaar stelt voor het bouwen van één of meer gebouwen bestemd voor wezenverzorging of ziekenverpleging; een soort gekoppelde schenking.

Het kapitaal van de stichting wordt gevormd door een aantal effecten die Van Nas schenkt waarvan de lijst daarvan helaas niet kon worden achterhaald.

De stichting bestaat nog steeds; in 2002 zijn de statuten aangepast en zijn de doelstellingen herschreven in de geest van Van Nas.

‘Een hele bijzondere man’

Het beeld dat van Van Nas is opgeroepen in deze biografie kan niet beter beschreven worden dan met de doelstelling van de Stichting Weezen- en Ziekenfonds: de zorg voor en het mededogen met de minderbedeelden in de maatschappij. Door de jaren heen doet hij, samen met zijn jongste zuster Jeannette Cornelie, grote giften aan liefdadige instellingen en de Rhenense diaconie. Het doet daarom vreemd aan dat in de notulen van kerkenraad, diaconie en kerkvoogdij geen woord gewijd wordt aan hem als hij is overleden, evenmin als in de notulen van B&W en gemeenteraad.

Van Nas bekommert zich ook om de kleinere, dagelijkse noden: als er met Kerst spek en erwten worden uitgedeeld, zorgt hij ervoor dat er genoeg is.

Zelf leidt hij een sober bestaan. Eén van zijn uitspraken is, als hem gevraagd wordt waarom hij alleen maar water drinkt: ‘In de bijbel staat dat brood en water u gewis zullen zijn, dus dat moet voor mij ook genoeg zijn’.

Zo heeft hij zijn eigen ideeën en manier van leven en werken. Dat komt duidelijk naar voren als men zijn ‘Gids voor Rhenen en omstreken voor Burgers en Vreemdelingen’ leest; hij zelf schrijft tot besluit dat het boekje een onsamenhangend geheel schijnt te vormen en dat klopt ook wel, maar ook staan er veel wetenswaardigheden in waarmee hij zichzelf portretteert.

Als in 1905 de herstelde Cunerakerk weer wordt betrokken blikt hij achterom naar de noodkerk op Spitsbergen en schrijft: ‘De consistorie was bij de noodkerk opgericht ter plaats, waarvan men zeggen kon, als de dopelingen hun klaagtoon juichten: waar vroeger de biggen knorden, daar blaten thans de lammeren’.

En hij uit bijvoorbeeld kritiek op de aanleg van waterleiding en electriciteitsnet: ‘Ook de waterleiding is tot stand gekomen, gelijk de elektrische verlichting. In sommige opzichten mogen deze uitvindingen van den nieuwen tijd voldoen ... - maar toch, wie ouder wordt en ouderwetsch is, hij beziet de zaak van meer zijden en meent dat ook hier voor- en nadeel zamengaan’.

Zijn kerkelijke belangstelling zal beïnvloed zijn door zijn oom ds. Budding en zijn

Het Hervormd Rusthuis, circa 1961 (coll. H.P. Deys)

jonge jaren op het Instituut Hasselman. Zijn werk als boekhandelaar en uitgever geeft aan dat hij zich thuis voelt aan de rechtervleugel van de Hervormde Kerk. Volgens de overlevering gaat hij 's zondags veelvuldig naar Doorn maar hij beschrijft zelf een godsdienstoefening in de Betuwe:

Bij de grote brug op de weg naar Tiel voor een kerkdienst daar passeren hem vele rijtuigen en als hij verneemt dat professor Oort van Leiden nieuwe lidmaten bevestigt in Zoelen ... 'spoedde mij natuurlijk ook derwaarts, en als vlug wandelaar was ik

bijtijds aangekomen'. Blijkbaar woont hij ook elk jaar de landelijke zendingsdag bij. In 1908 gaat hij met de stoomboot Concordia naar Rotterdam en vandaar met de trein naar Den Haag om de volgende dag naar Raaphorst te wandelen, het koninklijke landgoed waar Koningin Wilhelmina de bijeenkomst opluistert. In 1906 is het zendingsfeest in Soestdijk waar Koning-moeder Emma aanwezig is; in 1907 in Ede in het Grote Bos en in 1909 op Middachten in De Steeg op het landgoed van de familie Bentinck.

Eén van de door Van Nas uitgegeven ansichtkaarten waaruit zijn betrokkenheid met de minderbedeelden blijkt

Wie was toch die Willem Johan van Nas?

Willem Johan heeft in zijn jonge jaren moeilijke tijden gekend. Hij schrijft daar zelf

De Gunaerkerk te Rheneé van binnen voor den brand.

over dat hij tot zijn 33e jaar nooit geregeld thuis was, en dat 'hij pas na veel tegenspoed, bitter leed en zware beproeving in den huiselijke kring bij moeder en zusters een toevlugtsoord vond'⁸³.

Hij waande zijn vooruitzichten in de maatschappij als verloren en hij had de hoop op een carrière opgegeven. Nadat hij thuis gekomen was in de familiekring in Rhenen, achtte hij het het best om van het leven te genieten en gelukkig voor hem was hij financieel in staat om zich op deze manier schadeloos te stellen voor zijn teleurgestelde verwachtingen. Maar hij zou Van Nas niet zijn geweest als hij deze autobiografische alinea niet zou besluiten met de opmerking dat tegenspoed hoewel onaangenaam, nuttig is en een mens aanspoort tot deugdzaamheid en plichtsbetrachting. Deze levensinstelling zal hem in zijn jeugd, onder het toezien van zijn oom Huibert Budding, en zijn jaren in het Instituut Hasselman, met de paplepel zijn ingegoten. In de ruim vijftig jaren die hij in Rhenen heeft doorgebracht, heeft men hem zo leren kennen.

Willem Johan heeft her en der zijn sporen nagelaten in Rhenen en hij leeft voort in de herinnering van oudere Rhenenaren als een excentrieke, vereenzaamde, vrijgeveige, vriendelijke rentenier, uitgever van zeer christelijke lectuur.

Het is goed dat er in Rhenen een straat naar hem is vernoemd zodat af en toe gevraagd zal worden: 'Wie was toch die Willem van Nas?'

Literatuur/Bronnen

Biesheuvel Jan, *Van Instituut tot Regenboog. 150 jaar Christelijk onderwijs in Nieuwendijk*, Nieuwendijk 2001

Centraal Bureau voor Genealogie (CBG), Den Haag, Familieadvertenties Van Nas tot 1970

Dekker C., *Huibert Jacobus Budding, 1810-1870, en zijn gemeenten in Zeeland, Middelburg* 1986

Dekker C., *Gereformeerd en Evangelisch. Ontstaan en geschiedenis van de Buddinggemeente te Goes en haar plaats in het Nederlandse Protestantisme in de periode 1839-1881*, Kampen 1992

Gunning, J.H. (J.Hz.), *H.J. Budding. Leven en arbeid*, W.J Van Nas, Rhenen 1909, 21 cm – VIII, 599 p., 2e veel verm. druk, typ. der Weesinrichting te Neerbosch. Oorspr.

W.J. van Nas, 'Allerlei mengelwerk in de moedertaal', Rhenen 1916, 8½x13½ cm, 120 pag., waarin veel autobiografische gegevens; voorzover bekend zijn laatste uitgave (Het Rondeel Rhenen, bibl.nr. 17)

uitg.: Goes: Bolland, 1883

n.b. deze 2e druk werd door Gunning gedaan op verzoek van Van Nas t.g.v. de 100e geboortedag van Budding.

Jong, A.J. de, *Bekende Rhenenaren – ds. Huibert Jacobus Budding (1810-1870)*. In: *Oud Rhenen*, jrg 5 nr. 2, juli 1986, pag. 14-17.

Laansma, S., *Boerderijen en boerengeslachten te Renswoude*, Renswoude 1972

Nas, W.J. van, *Rhenen en Omstreken voor Burgers en Vreemdelingen*, Rhenen 1906/1910

Nas, W.J., *Allerlei mengewerk in de moedertaal*, Rhenen 1916

Rhenen in 1832. Grondgebruik en eigendom. Kadastrale Atlas Provincie Utrecht

8. Uitg. Werkgroep kadastrale atlas provincie Utrecht en Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken, 2002

Smits C., *De Afscheiding van 1834*, 8 dln, Oudkarspel-Dordrecht 1971-1988

¹ Hervormde Gemeente Rhenen, Naam-Register der getrouwen te Rhenen beginnende met den 29 Meij 1814

² Oudarchief Rhenen (verder OAR) 1852-1925, inv. nr. ?

³ Gemeentearchief Nijmegen (verder GAN), Bevolkingsregister 1829-1850

⁴ Het Utrechts Archief (verder HUA), Archief Hervormde Gemeente Rhenen 1628-1969, toegang 272, inv. nr. 64; OAR 1852-1925, inv. nr. 468

⁵ Gemeentearchief Amsterdam, BS Overlijden 1848, Geboorten 1848 en 1850

⁶ GAN, BS Overlijden 1851

⁷ Het Gelders Archief Arnhem, Memories van Successie Nijmegen 1818-1927, toegang 0034, inv. nr. 91

⁸ Stads- en Streekarchief Zutphen (verder SSaZ), Voorlopige inventaris archief Oud en Nieuwe Gasthuis te Zutphen 1842-1970, inv. nr. 1002

⁹ Idem

¹⁰ OAR 1852-1925, Bevolkingsregisters 1850-1861, inv. nr. 171

¹¹ Streekarchief Kromme Rijn/Utrechtse Heuvelrug Wijk bij Duurstede (verder SAWijk), Toegang 63, Notariële Archieven tot 1896, inv. nr. 2081, nr repertoire 785

¹² SAWijk, Toegang 63, Notariële Archieven tot 1896, inv. nr. 2090, nr repertoire 1549

¹³ SAWijk, Toegang 63, Notariële Archieven tot 1896, inv. nr. 2105, nr repertoire 3023 en inv. nr. 2106, nr repertoire 3129

¹⁴ OAR 1852-1925, BS Huwelijken Rhenen 1849

¹⁵ OAR 1852-1925, Patentregister 1848/49

¹⁶ SAWijk, Toegang 63, Notariële Archieven tot 1896, inv. nr. 2099, nrs repertoire 2452 en 2453

¹⁷ SAWijk, Toegang 63, Notariële Archieven tot 1896, inv. nr. 2101, nrs repertoire 2713 en 2716

¹⁸ Zie ook De Jong, *Bekende Rhenenaren – ds. Huibert Jacobus Budding*

- 19 *Rhenen in 1832. Grondgebruik en eigendom.*
- 20 Gunning, H.J. Budding, pag. 276
- 21 HUA, Memories van Successie, toegang 337-6, Rhenen 1843-1900
- 22 SAWijk, Toegang 63, Notariële archieven tot 1896, inv. nr. 2106, nr repertoire 3129
- 23 Het Zeeuws Archief, Memories van Successie Goes
- 24 Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, pag. 252/253
- 25 Gunning, H.J. Budding, pag. 6 resp. 11
- 26 Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, pag. 19
- 27 Idem, pag. 290/291
- 28 Idem, pag. 20
- 29 Idem, pag. 412
- 30 OAR 1852-1925, inv. nr. 255
- 31 Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, pag. 375
- 32 Biesheuvel, J., *Van Instituut tot Regenboog*, pag. 29-45
- 33 Smits, *De Afscheiding van 1834*, V, pag. 416, noot 353
- 34 W.J. van Nas, *Allerlei mengelwerk*, pag. 82
- 35 Streekarchief Heusden, Bevolkingsregister 1861-1869
- 36 Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, pag. 375
- 37 GAN, Bevolkingsregisters 1850-1870
- 38 SSaZ, Bevolkingsregister Zutphen 1862-1890
- 39 SSaZ, Registers van Patentschuldigen 1862/65
- 40 HUA, Bevolkingsregister Utrecht 1860-1869
- 41 Stadsarchief Gorinchem (verder SaG), Adresboek der Stad Gorinchem, met almanak, 1868
- 42 B. Stamkot neemt dit als onderwerp in zijn te verschijnen “Geschiedenis van Gorkum”
- 43 SaG, Bevolkingsregister 1862-1869
- 44 SaG, Alfabetisch Register der ledematen van de Hervormde Gemeente in Gorinchem, aanvangende met 1840 en eindigende met 1875
- 45 SaG, kaartenkastje met index op Gorkumse uitgevers
- 46 SaG, Nieuwe Gorinchemsche Courant, 2^e jrg 1872, Zaterdag 27-01-1872, no 34
- 47 SaG, Bevolkingsregister 1862-1869
- 48 Stadsarchief Dordrecht, Archief Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen, voorheen het Stads Krankzinnig- en Beterhuis geheten, 1759-1898, Toegang 22, inv. nr. 425, 590, 619
- 49 SaG, Advertentieblad voor de Stad Gorinchem en omstreken, 1^e jrg 1873, no 52, Vrijdag 20 Juni 1873
- 50 OAR 1852-1925, inv. nr. 180
- 51 HUA, Memories van Successie, inv. nr. 47, filmnr. 139
- 52 Gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen, inv. nrs. BA083 en BA084

- 53 OAR 1852-1925, inv. nr. 149
- 54 OAR 1852-1925, inv. nr. 427
- 55 Stadsarchief Dordrecht, Archief Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen etc. 1759-1898, Toegang 22, inv. nr. 425, 591, 620
- 56 Mededeling van de heer mr E.J. Wolleswinkel te Renswoude
- 57 OAR, inv. nr. 427
- 58 Zie Deys H.P., De prentbriefkaarten in de gidsjes van Willem van Nas. In: *Oud Rhenen*, jrg. 23 nr 2, mei 2004, pag. 33-43
- 59 OAR 1852-1925, inv. nrs. 172, 173
- 60 In 1689 werd deze plaats de Snekuijl genoemd, in 1737 de Smeekuijl, zie OAR 1337-1851, inv. nr. 174 fol. 34v en 40
- 61 HUA, Archief Hervormde Gemeente Rhenen 1628-1969, toegang 272, inv. nr. 64
- 62 OAR 1852-1925, inv. nr. 181
- 63 OAR 1852-1925, inv. nr. 250
- 64 Inventaris gemeente Rhenen, in bewerking, 1926-1994, dossier Begraafplaats Herenstraat
- 65 HUA, Toegang 656, Memories van Successie 1903-1927
- 66 Laansma, *Boerderijen en boerengelachten te Renswoude*, pag. 29
- 67 OAR 1852-1925, BS Huwelijken 1921
- 68 OAR 1852-1925, inv. nr. 250; CBG, Familieadvertenties Van Nas tot 1970
- 69 OAR 1852-1925, inv. nr. 174
- 70 OAR 1852-1925, inv. nrs. 419/420
- 71 OAR 1852-1925, inv. nr. 181
- 72 HUA, Toegang 656, Memories van Successie 1903-1927
- 73 HUA, Toegang 272 Archief Hervormde Gemeente Rhenen 1628-1969, inv. nr. 213 en 217
- 74 P.J. Meertens e.a., *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeiders beweging in Nederland*, Amsterdam 1986
- 75 Gegevens verstrekt door de heer Dirk Jan Bovenschen (*Rhenen 1923) te Ochten
- 76 Inventaris gemeente Rhenen, in bewerking, 1926-1994, inv. nr. 468
- 77 Notulenboek Oudheidkamer Rhenen e.o., Bestuursvergadering van 2 februari 1928
- 78 Inventaris gemeente Rhenen, in bewerking, 1926-1994, inv. nr. 5
- 79 Deys, H.P. en A. Valkenburg, *Een eeuw bejaardenzorg in Rhenen 1888-1986*, Rhenen 1986, pag. 6.0
- 80 OAR 1852-1925, inv. nr. 239
- 81 Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, pag. 390-392
- 82 HUA, Toegang 656, Memories van Successie 1903-1927
- 83 W.J. van Nas, *Allerlei mengelwerk*, pag. 8